

T.C.
MARMARAÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TARİHİ BİLİM DALI

**İBN BATTUTA SEYAHATNAMESİ'NDE
ULUSLARARASI TİCARETE KONU OLAN MALLAR VE
SEYAHATNAMEDE GEÇEN PARA BİRİMLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

MUHAMMED ESAT ÇETİN

İstanbul-2018

T.C.
MARMARAÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TARİHİ BİLİM DALI

**İBN BATTUTA SEYAHATNAMESİ'NDE
ULUSLARARASI TİCARETE KONU OLAN MALLAR VE
SEYAHATNAMEDE GEÇEN PARA BİRİMLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

MUHAMMED ESAT ÇETİN

Danışman: PROF. DR. AHMET TABAKOĞLU

İstanbul-2018

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

İKTİSAT Anabilim Dalı İKTİSAT TARİHİ Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi MUHAMMED ESAT ÇETİN'nin İBN BATTUTA SEYAHATNAMESİ'NDE ULUSLARARASI TİCARETE KONU OLAN MALLAR VE SEYAHATNAMEDE GEÇEN PARA BİRİMLERİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 8.02.2018 tarih ve 2018-5/21 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 10.05.2018

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1.	Tez Danışmanı	Prof. Dr. AHMET TABAKOĞLU	
2.	Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi GÖKÇEN COŞKUN ALBAYRAK	
3.	Jüri Üyesi	Doç. Dr. HAMDİ GENÇ	

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Muhammed Esat Çetin
Anabilim Dalı	: İktisat
Programı	: İktisat Tarihi
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Ahmet Tabakoğlu
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans - Mayıs 2018
Anahtar Kelimeler	: Seyahat, İbn Battuta, Seyahatname, Uluslararası Ticaret, 14.yy, Para Birimi

ÖZET

İBN BATTUTA SEYAHATNAMESİ'NDE ULUSLARARASI TİCARETE KONU OLAN MALLAR VE SEYAHATNAMEDE GEÇEN PARA BİRİMLERİ

İktisat tarihi araştırmalarının en önemli kaynaklarından birisi de seyahatnamelerdir. Seyahatnameler içerisinde İbn Battuta'nın seyahatnamesinin önemi büyüktür. Çünkü İbn Battuta, 14.yy'da İslam coğrafyası başta olmak üzere çok geniş bir coğrafyaya seyahatler gerçekleştirmiştir. İbn Battuta eserinde dönemin siyasi, iktisadi ve sosyal yapısı hakkında çok önemli bilgiler vermiştir. İbn Battuta uluslararası seyahatlerini genel itibari ile tüccar kafileleri ile birlikte gerçekleştirmiştir. Bu durum İbn Battuta'nın dönemin ticari yapısını gözlemlemesini kolaylaştırmıştır. Bu araştırmada İbn Battuta Seyahatnamesi'nde uluslararası ticarete konu olan mallar ve seyahatnamede geçen para birimleri üzerine çalışılmıştır. Seyahatnamede, 14.yy'da uluslararası ticarete konu olan ürünlerin çeşitlilik gösterdiği ve dönem içerisinde çok farklı mal para, metalik para, kağıt para ve takas çeşidinin alışverişte kullanıldığı görülmüştür.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Muhammed Esat Çetin
Field : Economics
Programme : Economic History
Supervisor : Professor Ahmet Tabakoğlu
Degree Awarded and Date : Master - May 2018
Keywords : Travel, Ibn Battuta, Travelbook,
International Trade, Currency,
14th century

ABSTRACT

INTERNATIONAL TRADABLE GOODS AND CURRENCIES IN IBN BATTUTA'S TRAVEL BOOK

One of the most important sources of economic history research is travel books. The travel book of Ibn Battuta in travel books is important. Because Ibn Battuta has made trips to a very wide geographical area, especially to Islamic geography. Ibn Battuta gave important information about the political, economic and social structure of the period in his work. Ibn Battuta generally has traveled with merchants his international travels. Thus, structure economical of the period had observationed to easier by the Ibn Battuta. With this work, about the international tradable goods and currencies in Ibn Battuta's travel book are explained. it seems that the too various goods' of subject of international trade's at the 14th century. Very different commodity money, metallic money, paper money and barter has used in trade of period.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
1. SEYAHATNAME VE İBN BATUTA SEYAHATNAMESİ	3
1.1. Seyahat ve Seyahatname	3
1.2. İktisadi Bir Kaynak Olarak Seyahatnamelerin Önemi	4
1.3. İbn Battuta ve Seyahatnamesine Dair	5
2. PARA, İKTİSADİ MAL VE ULUSLARARASI TİCARET KAVRAMLARI	11
2.1. Paranın Tanımı, Özellikleri, Fonksiyonları	11
2.2. Paranın Tarihi Üzerine	12
2.3. İktisadi Olarak Mal Kavramı	17
2.3.1. Serbest Mal	18
2.3.2. İktisadi Mal	19
2.3.2.1 Dayanıklı Mallar	19
2.3.2.2 Dayanıksız Mallar	20
2.4. Uluslararası Ticaret ve Tarihsel Gelişimi	20
3. 14. YY'DA SİYASİ, SOSYAL VE İKTİSADİ HAYAT	23
3.1. Anadolu'da Siyasi, Sosyal ve İktisadi Hayat	23
3.2. Ortadoğu'da Siyasi, Sosyal ve İktisadi Hayat	31
3.3. Orta Asya'da Siyasi, Sosyal ve İktisadi Hayat	34
3.4. Hindistan ve Çevresinde Siyasi, Sosyal ve İktisadi Hayat	37
3.5. Afrika'da Siyasi, Sosyal ve İktisadi Hayat	41
4. İBN BATTUTA SEYAHATNAMESİ'NDE ULUSLARARASI TİCARETE KONU OLAN MALLAR VE SEYAHATNAMEDE GEÇEN PARA BİRİMLERİ	47

4.1.İbn Battuta Seyahatnamesi'nde Uluslararası Ticarete Konu Olan Mallar	47
4.1.1 Dokuma Ürünleri	47
4.1.2 Tarım Ürünleri	53
4.1.3 Hayvansal Ürünler	59
4.1.4 Değerli Madenler	61
4.1.5 İşlenmiş Toprak Ürünleri ve Muhtelif Ürünler	65
4.1.6 Silah Ticareti	68
4.1.7 Köle Ticareti	68
4.2.İbn Battuta Seyahatnamesi'nde Geçen Para Birimleri	69
4.2.1 Mağrip Dinarı	69
4.2.2 Mağrip Dirhemi, Nukre Dirhem ve Fülüs	69
4.2.3 Tenge (Hint Dinarı)	71
4.2.4 Hint Gümüş Dinarı	72
4.2.5 Lek (Yüz Bin Gümüş Dinar)	73
4.2.6 Kurûr (100 lek)	73
4.2.7 Hışt (Altın ve Gümüş Külçeler)	73
4.2.8 Bağliye	74
4.2.9 Muzafferiye	74
4.2.10 Azak Dirhemi	74
4.2.11 Sûvm (Gümüş külçe)	75
4.2.12 Berbire Dinarı ve Venedik Dirhemi	75
4.2.13 Takas	75
4.2.14 Veda (Deniz Kabuğu)	76
4.2.15 Piriñç	77
4.2.16 Berkâla (Çin'de Altın Külçe)	77

4.2.17 Balişt (Kağıt Paralar).....	78
4.2.18 Tuz Kalıpları	79
4.2.19 Bakır ubuklar	79
4.2.20 Zafâr Parası	80
4.2.21 Kalay Parçaları	80

SONUÇ	81
--------------------	-----------

EKLER	84
--------------------	-----------

KAYNAKÇA	92
-----------------------	-----------

GİRİŞ

İktisat tarihi çalışmalarının kaynaklarından biri de seyahatnamelerdir. Seyahatnamede seyyah gezdiği bölgelerde gördükleri, yaşadıkları veya duydukları üzerinden okuyucuya bilgiler verir. İnsana dair yapılacak bir çıkarım için başka bir insanın gözlemleri üzerinden tahlil yapma imkânı tanınması önemli bir taraftır. Yani aktarılan bilgiye yaşanan dönemin insanı nasıl yaklaşmış? O dönemde aktarılan bilgi nasıl karşılık bulmuş? Bu gibi soruların yanıtı genel anlamda seyahatnamelerde mevcuttur. Özellikle 10.yy'dan 15.yy'a kadar olan dönemde olmak üzere iktisat tarihine kaynaklık eden belgeler arasında seyahatnameler önemli bir yer tutmaktadır.

14.yy seyyahı olan İbn Battuta çok geniş bir coğrafyada yaptığı gezileri ve gözlemleri ile sonraki nesillere çok önemli bir kaynak bırakmıştır. Bu anlamda Rihletü İbn Battuta olarak da bilinen İbn Battuta Seyahatnamesi'nin anlaşılması önem arz etmektedir. Çünkü İbn Battuta Seyahatnamesi İslam coğrafyasının genel anlamdaki siyasi, iktisadi ve kültürel yapısı hakkında önemli bilgiler vermektedir. Aynı zamanda Batı Afrika, Çin ve Bizans gibi dönemin birçok devleti hakkında da önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Seyahatnamede ticaret yollarının güzergâhları, bu güzergâhların güvenliği ve bu güzergâhlarda ticarete konu olan mallara kadar birçok noktada ayrıntıları bulmak mümkündür. Gezdiği bölgelerin siyasi ve kültürel yapısı hakkında da önemli bir kaynak teşkil eden seyahatnamede; çarşıların mimarisinden, bölgelerin coğrafi konumlarına kadar bilgiler bulunacağı gibi, ticarete kullanılan gemilerin teknik özelliklerine de rastlamak mümkündür.

İbn Battuta Seyahatnamesi, bu coğrafyalarda 14.yy'da ticarete kullanılan para birimlerini ve bu para birimlerinin alım güçlerini karşılaştırmak için iktisat tarihinde önemli bir kaynaktır. Bu çalışmamızda İbn Battuta Seyahatnamesi'nde uluslararası ticarete konu olan mallar ve seyahatnamede geçen para birimleri incelenmiştir. Konunun sınırları göz önüne alınarak, sadece seyahatnamede uluslararası ticarete konu olan

iktisadi mallar üzerinde özellikle durulmuştur. Aksi takdirde seyahatnamede birçok iktisadi mal ile ilgili bilgi mevcuttur. Çalışmamız dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızın birinci bölümünde seyahat ve seyahatname kavramları incelenerek, iktisadi bir kaynak olarak seyahatnamelerin önemi üzerine durulmuştur. Bu konular ışığında İbn Battuta ve seyahatnamesi incelenmiştir. Çalışmamızın ikinci bölümünde para, iktisadi mal ve uluslararası ticaret kavramları ele alınmıştır. Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise seyahatnamenin yazıldığı yüzyıl olan 14.yy'da Anadolu, Ortadoğu, Orta Asya ve Afrika'nın siyasi, sosyal ve iktisadi hayatı ele alınmıştır. Çalışmamızın dördüncü ve son bölümünde de İbn Battuta Seyahatnamesi'nde uluslararası ticarete konu olan mallar ve seyahatnamede geçen para birimleri incelenmiştir. Bu anlamda seyahatnamede uluslararası ticarete konu mallar dokuma ürünleri, tarım ürünleri, hayvansal ürünler, değerli madenler, işlenmiş toprak ürünleri ve muhtelif ürünler, silah ticareti ve köle ticareti başlıkları altında incelenmiştir. Seyahatnamede geçen para birimleri ise Mağrip Dinarı, Mağrip Dirhemi, Tenge (Hint Dinarı), Hint Gümüş Dinarı, Lek, Kurur, Hışt, Bağliye, Muzafferiye, Azak Dirhemi, Sûvm, Berbire, Takas, Veda (Deniz Kabukları), Pirinç, Berkâla, Balişt (Kağıt Paralar), Tuz Kalıpları, Bakır Çubuklar, Zafâr Parası, Kalay Parçaları olarak ele alınmıştır.

Seyahatnamenin yazıldığı yüzyılın siyasi, sosyal ve iktisadi tarihi hakkında genel olarak bilgilendirilme yapılmaya çalışılarak, seyahatnamede uluslararası ticarete konu olan iktisadi mallar ve İbn Battuta Seyahatnamesi'nde geçen para birimlerinin İbn Battuta tarafından birbiri cinsinden verilen değerleri incelenmiştir.

1.SEYAHATNAME KAVRAMI VE İBN BATTUTA SEYAHATNAMESİ

1. 1. SEYAHAT VE SEYAHATNAME

İktisat eksenli bir araştırmanın konusu olması itibari ile seyahat kavramının irdelenmesi önem taşımaktadır. Seyahat sözcüğünün kökünün "seyh" kökünden geldiği söylenir. Seyh ise suyun yeryüzünde sürekli akması anlamını taşımaktadır. Ama seyahat sözlüklerdeki genel anlamı itibariyle planlı ve amaçlı yolculuk olarak tanımlanır.¹ Burada önemli bir nokta vardır ki seyahat diğer türlü gezilerden ayrılır. Seyahat bir amaç ve plan taşır. Seyahat sırasında insan aktiftir ve bütün gerçekliği ile yaşananların tanığıdır. Her şeyden öte seyahat aktif alınan bir karar ve yapılan bir eylemdir. Bu sebeple seyahatler önemli gözlemleri ve tahlilleri içerisinde barındırır. Seyyah bir seyahat için yola çıkan kişidir. Seyyahı yolculuk yapan diğer insanlardan ayıran nokta seyyah gezerken tanımayı, görürken bilmeyi ister. Bir seyahatte seyyahın tecrübeleri birçok açıdan seyahatin yolunu belirleyecektir. Olaylar ve mekânların farklılıkları ve benzerlikleri arasında kıyaslama yaparak buralardan çıkarımlarda bulunur. Genel anlamda bu çıkarımlar tarihi konular üzerine bilimsel araştırma yapan araştırmacıların ilgisini çekmektedir.

Seyahat dolayısı ile yazılan eserlere seyahatname adı verilir. Arap edebiyatında seyahatname anlamında "rihle" kelimesi kullanılır. Özellikle İbn Battuta Seyahatnamesi'nin 19.yy'ın ikinci yarısından itibaren Fransızca ve İngilizce'ye çevrilmesinden sonra Arap edebiyatında kullanılmaya başlanmıştır. Rihle göç anlamına gelir.² İslam dünyasında İslamiyet sonrası dönemde birçok kişi, 8. Yüzyıldan beri İslamiyet'i yaymak, yeni yerler tanımak, ilim tahsil etmek amacıyla seyahat etmiş ve seyahatnameleri yazmıştır.

---

¹ Mustafa Çağırıcı, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt: 37, İstanbul: TDV Yayınları, 2013, s. 7

² Hüseyin Yazıcı, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt: 37, İstanbul: TDV Yayınları, 2013, s. 9

Günümüzde bilinen haliyle en eski seyahatnamenin yazarı seyyah ve fıkıh âlimi 730 yılında vefat eden Mekhul b. Müslim'dir. Endülüs Emevi halifesi 2. Abdurrahman tarafından 824 yılında Normanlar'ı incelemesi için gönderilen şair Yahya b. Hakem el-Bekri'nin seyahatnamesi, Abbasi halifesi Vasik-Billah'ın 842 Çin Seddi hakkında araştırma yapılması için gönderdiği Sellam et-Tercümanın izlenimlerini yazdığı notları ilk seyahatname örneklerinden sayılabilmektedir.³

1. 2. İKTİSAT TARİHİ KAYNAĞI OLARAK SEYAHATNAMESİNİN ÖNEMİ

İktisat tarihi, bir yandan iktisada bir yandan da tarihe dayanmakla birlikte diğer sosyal ilimlerden soyutlanamaz. Yani iktisat tarihçisi kendisini, sosyal, beşerî ve kültürel vakıyalardan uzak tutamaz. Bunun yanında dayandığı iki temel disiplin tarih ve iktisattır.⁴ Meseleye bu açıdan yaklaşıldığında seyahatnamelerin toplumların sosyal, beşeri ve kültürel yanlarını yansıtan en önemli kaynaklardan biri olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Seyahatnamelerdeki konuşma metinlerinde, seyyahın başından geçen olaylarda ya da bir başkasından aktardığı metinlerin içinde, o toplum hakkındaki sosyal, beşeri ve kültürel olaylar hakkında da bilgiler bulunmaktadır. Bu da o toplumun iktisadi yapısı hakkında önemli tahlillere kaynak teşkil etmektedir.

Tarihi çalışmalar kendi içlerinde toplumsal benlik inşası anlamında önemli bir faktördür. Aynı zamanda kişinin kendi merakını giderebilmesi için kişiye alan sağlar. Tarih çalışmaları sosyal bilimlerin ve iktisadın kaynağı olmakla kalmayıp, entelektüel faaliyetlerin de ilk şartı gibi görünmektedir.⁵ Sosyal bilimlere kaynaklık eden eserler arasında seyahatnameler önemli bir yer tutar. Bunun en büyük sebeplerinden biri de seyyahın birden çok memleketi aynı zaman diliminde gezerek okuyucusuna bölgelerin

---

³ Yazıcı, s. 10

⁴Ahmet Tabakoğlu, **Türkiye İktisat Tarihi**,12.Basım, İstanbul: Dergah Yayınları,2014, s. 20.

⁵ Ahmet Tabakoğlu, **İslam İktisatına Giriş**, 3. Basım, İstanbul: Dergah Yayınları, 2013, s. 62.

karşılaştırılması fırsatını eserinde tanımasıdır. Bu bakımdan değerlendirildiğinde İbn Battuta Seyahatnamesi'nin alanında ne kadar kıymetli bir kaynak olduğu anlaşılacaktır.

Seyahatnamelerin yazıldıkları dönemin ve ifade ettikleri bölgelerin iktisadi durumunu yansıttıkları gerçeği önemli bir nokta olsa da, dönem ve bölge hakkında birçok noktadan gerekli bilgiye sahip değilsek yapılabilecek genellemeler yanlış olabilir. Örneğin İbn Battuta, seyahatnamesinde Kastamonu ile ilgili şu ifadelerle yer vermektedir.

"Bu şehirde kırk gün kaldık. İki dirhem vererek iri bir koyun satın alabiliyor, yine iki dirhemle bize yetebilecek kadar ekmek bulabiliyorduk. Bu yiyecek bize tam gün kafi geliyordu. Kafitemiz on iki kişiden müteşekkildi. İki dirhemlik bal alsak hepimiz doyuyorduk. Bir dirhemlik kestane ile ceviz aldık mı hepimiz yesek de artıyordu! Kış mevsiminin en soğuk günlerini geçirdiğimiz halde bir yük odun tek dirheme satın alınabiliyordu! Bugüne kadar dolaştığım bunca ülke arasında bu şehir kadar ucuzunu görmedim!"⁶

Yukarıdaki ifadelerden de anladığımız gibi 14. yy' da Anadolu'da özellikle beyliklerde fiyatlar diğer bölgelere göre düşüktür. Ama bu fiyat düşüklüklerinden yola çıkarak bir bolluk ve refahtan bahsetmenin ne kadar doğru olduğu tartışmalı bir noktadır. Özellikle Moğol istilaları sonrasında siyasi olarak büyük bir düzensizliğin baş gösterdiği bölgede düşük fiyatların ne anlam ifade ettiğini bilebilmek için elimizde yeterli bilgiler olmadığı ortadadır. Sorunun yanıtı için bilinmesi gereken tedavüldeki para miktarı, "ulusal" ve "ortalama" gelir ve yaşam standartları gibi noktaların bilinmesi gerekmektedir.⁷

1. 3. İBN BATTUTA VE SEYAHATNAMESİNE DAİR

Ortaçağın en büyük seyyahı ve Rihletü İbn Battuta diye bilinen seyahatnamenin sahibidir. Uzun adı; Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah

⁶ İbn Battuta, **Rihletü İbn Battuta**, A. Sait Aykut(çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004, s. 439

⁷ Claude Cahen, Osmanlılardan Önce Anadolu, Erol Üyepazarcı (Çev.) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Mart 2014, s. 131

b. Muhammed b. İbrahim Levâtî Tancî'dir. Seyahatname İbn Battuta'nın kimliği hakkında da en güvenli bilgileri içerir. Eserinin hemen girişinde İbn Cüzeyy'e ait ifadede İbn Battuta'nın kendisine On yedi Recep yedi yüz üçte Pazartesi günü (25 Şubat 1304) Tanca'da dünyaya geldiğini söylediğini ifade eder.⁸ İbn Battuta'nın büyük bir fıkıh bilgini olduğunu ifade eden İbn Cüzeyy, İbn Battuta'nın seyahat yanında büyük bir fıkıh bilgini olduğunu ve araştırmacı yönünü vurgular. İbn Battuta'nın kendi yöresinde Şemsettin diye tanındığından bahsetmektedir.⁹

İbn Battuta, seyahatine başladığında, 725 yılında, 22 yaşında bir gençtir. Hac niyetiyle çıktığı yoluna Kuzey Afrika sahili boyunca İskenderiye'ye varmıştır. Oradan Kahire'ye giden İbn Battuta burada bir miktar durduktan sonra Lübnan ve Suriye tarafına geçer. Burada bir miktar ikamet eden seyyah buradan Hicaz'a geçerek ilk haccını yapar. Sonra Irak tarafına yönelen seyyah buradan Şiraz'a geçer. Sonra Cizre ve Mardin taraflarına geçen seyyah buradan tekrar Bağdat tarafına yönelir. Bu arada tekrar hacceden seyyah buradan Kızıldeniz üzerinden Yemen tarafına yönelir. Sonra Doğu Afrika gezilerine başlar. Oradan tekrar Yemen ve Umman tarafına geçen İbn Battuta, buradan da Hürmüz boğazı üzerinden İran'ı dolaşır. Tekrar Hac için Hicaz'a gelir. Buradan Kahire, Gazze, Lazkiye'ye gelir. Buradan gemiyle Alanya limanına gelerek Anadolu'ya açılır. Anadolu'yu gezen seyyah Sinop limanı üzerinden Kırım'a açılmıştır. Buradan Deşti Kıpçak taraflarına geçmiştir. Bir süre sonra İstanbul'a uğramıştır. Sonra tekrar Deşti Kıpçak'a yönelmiştir. Harizm ve Horasan üzerinden Delhi Sultanlığı'na geçmiştir. Burada yedi yıl kalan seyyah Maldiv adalarına geçmiştir. Burada uzun yıllar kalan seyyah Çin'e açılır. Buradan Sumatra üzerinden Cava'ya geçmiş, daha sonra ise Bağdat ve Suriye üzerinden Mısır'a geçen seyyah buradan Hicaz'a tekrar gelerek Hac yapmıştır. Daha sonra Mısır, Tunus üzerinden Fas'a varmıştır. Buradan Mali üzerinden Nijer'e giden seyyah 754 yılında tekrar Fas'a sultanın emriyle gelmiştir. Aradan 29 yıl geçmiştir. İbn Battuta Seyahatnamesi, seyahatnamelerin en yüksek

---

⁸ İbn Battuta, s. 9

⁹ İbn Battuta, s.5

devrini yaşadığı 11. yy'dan 15. yy sonuna kadar, Doğu Asya'ya dair tek Müslüman seyahatnamesi olarak durmaktadır.¹⁰ Seyahatnamenin bu özelliği sosyal bilimlerde önemli bir kaynak haline gelmesini sağlamıştır.

İbn Battuta'nın seyahatnamesi 14. yy'ın ikinci çeyreğindeki İslam dünyasının önemli isimlerinin ve diyarlarının, yönetim tarzlarından geleneklerine kadar ayrıntılı incelemesidir. Ve seyyahın başından geçen ilginç olayları anlattığı kitabıdır. İbn Battuta'nın ölümünden sonra yüzyıllarca seyahatnamesi Müslüman ülkelerdeki alimler arasında dolaşmış ve durmuştur.¹¹

İbn Battuta'nın zamanındaki İslam dünyası siyasi olarak sayısız sultanlık ve emirliğe bölünmüştür. İbn Battuta gibi seyahat eden Müslümanlar, tüccarlar, alimler gittikleri gezdikleri devletlerin yargılama yetkilerini bir zorunluluk olarak görmüşler ve bunu mümkün olduğunca sorun etmemişlerdir. Bu insanlar temelde bir bütün olarak Dar'ül İslam'a sadakat gösteriyorlardı. Onlar hayatlarını Kur'an-ı Kerimin prensiplerine göre bu şehirlerde yürütüyorlardı.

İbn Battuta seyahatleri boyunca birçok ülkenin hükümdarlarıyla karşılaşmış ve huzurlarında birebir sohbet etme fırsatı bulmuştur. Seyahatleri sırasında, alanında uzman birçok alim ve dervişle tanışmış, onların ders halkalarına katılmış, aynı zamanda seyahati sırasında çok farklı kültürlerde meselelere yaklaşımlar üzerine bilgi sahibi olmuştur. Dervişvari kişiliği ve dil bilgisinin genişliği sebebiyle gittiği memleketlerde kabul görmüş, birçok yerde kadılık makamına getirilmiştir.

İbn Battuta Seyahatnamesi, birçok konuda ilk ve en önemli kaynaklardan biri olma özelliği taşımaktadır. İbn Battuta'nın dikkat çeken önemli noktalarından biri, seyahatlerini Moğol barışı (Pax Mongolica)'nın son yıllarında gerçekleştirmiş olmasıdır. İbn Battuta seyahatleri sırasında hem kutsal toprakları ziyarete giden bir hacı, hem dünyayı gezen bir tasavvuf şeyhi, hem ilim ve irfan arayan bir fıkıhçı hem de işinin peşinde koşan seyahat etmekten zevk duyan bir gezgindi. Ama ne olursa olsun onun bu

---

¹⁰ Ross E. Dunn, İbn Battuta'nın Dünyası, Yeşim Sezdirmez(Çev.), Klasik Yayınları, 2004, s. 13

¹¹ Dunn, s. 5

seyahati boyunca gittiği memleketleri sahiplenmesinde ve gezdiği yerlerin halkları tarafından sahiplenilmesinde İbn Battuta'nın bir Müslüman olarak kendini tüm İslam topraklarının bir ferdi olarak görmesi yatıyordu.¹²

Seyahatname, Anadolu'nun 14.yy'daki durumu hakkında zengin bilgiler içermektedir ve Anadolu topraklarında ahilik üzerine en önemli kaynaklardandır. Çağatay Sultanı Tarmaşirin'e dair ayrıntılı bilgiler içermektedir. Delhi Türk Sultanlığı ile Pasifik'te Cava ve Sumatra'nın siyasi durumu hakkında önemli bilgileri eserde bulmak mümkündür. Maldiv Adaları, Afrika'nın doğu kıyıları yani bugün Swahili olarak bilinen bölgeyle ilgili verdiği bilgiler, İç Batı Afrika'da Malli Sultanlığı ile ilgili yazdığı bölümler, bu bölgeler hakkında yazılan ilk kaynaklardan olarak görülmektedir. Hatta İbn Battuta bu bölgenin asıl kâşifi olarak gösterilir.¹³ Birçok konuda kaynak teşkil edebilecek bir seyahatname olarak yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından dikkatleri üstüne çekmeyi başaran eserde bilgiler o kadar net ve ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir ki, İbn Battuta eserlerinde şu şekilde ifadeler kullanarak karşılaştırmalar yapar: "Bu memlekette attan bol bir şey yok. Fiyatlar hakikaten ucuz. En iyi at bu ülke parasıyla elli ve altmış dirheme alınır. Bizim diyarımızda bir dinar civarında bir para demektir bu!"¹⁴

İbn Battuta Seyahatnamesi dönemin yemek kültüründen mimari çeşitliliğine, balık türlerinden bölgelerdeki at cinslerine, taşımada kullanılan gemilerin özelliklerine kadar birçok konuda ayrıntılı bilgiler vermektedir. İbn Battuta, bunları tüm ayrıntıları ile genelde karşılaştırma yaparak eserinde anlatmıştır.

Seyahatnamenin iktisat tarihi açısından önemi, özellikle dönem için detaylı olarak bilinmeyen birçok konu üzerinde yapılan çalışmalara kaynak oluşturabilecek bilgi ve gözleme sahip olmasıdır. İbn Battuta, seyahatnamesinde; ticaret, ticaret yolları, ticaret yollarının güvenliği, ticarete konu olan ürünler, para ve para birimleri, paranın alım gücü,

---

¹² Dunn, s. 14

¹³ İbn Battuta, s. XXXV

¹⁴ İbn Battuta, s. 469

ticarete kullanılan gemiler, hayvanlar, ülkelerdeki gelir ve giderler, Çin'deki iktisat benzeri sistem gibi iktisat tarihine konu olabilecek birçok alan üzerine gözlemlerini kayıt altına almıştır. Seyahatnamede ticaret kültürüyle ilgili olarak ahi birliklerine değinilmiş, bunların Kırım'dan Konya'ya, Alanya'dan Sivas'a uzanan siyasi ve ticari etkinliğine dair ayrıntılı bilgiler verilmiştir. İbn Battuta ahilik teşkilatını, Mısır'daki fütüvvet sistemine benzeter. Ahilik benzeri bir yapının İsfahan'da da olduğuna değinir. Çin'de iktisadi etkinliklerin tümünün kağıt paralar üzerinden yürütüldüğünü; bu kağıt parçalarının yıpranması veya yırtılması durumunda ne olacağını izah eder. Bir başka bölümde Maldivlilerin ve Afrikalıların bazı bölgelerin mübadele aracı olarak, "veda" denilen deniz kabuklarını kullandığını anlatır. Bu adalarda maaş olarak "pirinç" ödendiğini söyler.¹⁵

İbn Battuta Seyahatnamesi'ni ilginç kılan noktalardan biri de seyyahın gezdiği ülkelerdeki dinar ve dirhemleri Mağrip ve Mısır paralarıyla karşılaştırmasıdır. Böylece çeşitli ülkelerin para birimlerinin gerçek alım gücünü mukayeseli olarak verir.

İbn Battuta'nın kadılık yapmış ve yapıyor olması, birçok ilmi noktada kendini yetiştirmiş olması, meseleleri gözleme ve tahlil etme kabiliyeti ile birlikte bilgiyi net bir şekilde ortaya koymasını kolaylaştırmıştır. İlimi olarak önemli olabilecek, toplumsal olarak önem arz eden konulara ayrıca değinmesinin altında yatan en önemli noktalardan biri de hiç şüphesiz İbn Battuta'nın ilmi ve sosyal yönü güçlü olan bir seyyah olmasıdır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, İbn Battuta'ya dair en önemli kaynak yine kendi seyahatnamesidir. İbn Battuta, seyahatnamesinde ailesinden ve kendisinin yaptığı işlerden bahsederken kadılık ve şeyhlik yaptığını aynı zamanda bu mesleklerin ailesinin de mesleği olduğunu vurgular.¹⁶ Kültürlü bir aileden geldiğini anladığımız İbn Battuta'nın, 'Rihletü İbn Battuta' diye bilinen 'Tuhfetü'n-Nuzzar fi Garâibi'I-Emsâr ve Acaibi'I-Esfâr' başlıklı

---

¹⁵ İbn Battuta, s. XXXIX

¹⁶ İbn Battuta, s.736

muazzam seyahatnamesi, kendisine ne kadar çok bilgi ve tecrübe kattığının en önemli kanıtıdır. Büyük seyyah, Tamesna kadısı iken vefat etmiştir.

İbn Battuta'nın ölüm tarihi tam olarak belli değildir. 1368'de ya da 1369'da vefat ettiği düşünülmektedir. Mezarının tam olarak nerede olduğu bilinmese de, Tanca'da bir türbede olduğu rivayeti vardır. Fakat bu ihtimal şüpheli görünmektedir.¹⁷

İbn Battuta'nın hatıraları birebir aynı şekilde yazılmamıştır. Bu anlamda İbn Cüzeyy, İbn Battuta'nın anlattıklarının seyahatname içerisinde tutarlı ve edebi bir eser haline getirilmesi için çaba göstermiştir. Bu nedenle İbn Battuta'nın seyahatleri belli bir oranda yeniden şekillenmek zorunda kalmıştır. Seyahatname hakkında ortaya çıkan tartışmaların belki de belli oranda sebebini bu yazım aşaması oluşturmaktadır. 29 yıllık bir seyahatin yazılması kendi içinde birçok karışıklığı barındırıyordu. Birçok bölge ikiden fazla ziyaret edilmiş ve birçok güzergah tekrar tekrar çakışmıştır. İbn Cüzeyy ziyaretleri gruplayarak ve bunu gezilerin detaylarına ineksizin yapmıştır. Sonuç akıcı bir anlatımdır fakat çözüm İbn Battuta'nın nereye ne zaman gittiğini çözmeye çalışanlar için birçok problem doğurmuştur.¹⁸

---

¹⁷ Dunn; s. 343

¹⁸ Dunn, s. 338

2.PARA VE İKTİSADİ MAL KAVRAMLARI

2. 1. TANIMI, ÖZELLİKLERİ, FONKSİYONLARI

Para nedir? Bu konuda tam bir fikir birliği yoktur. Ama bir gerçek vardır ki, para ekonomik hayatta çok önemli bir ödeme aracıdır. Paranın tanımına dair birçok fikir ortaya atılmıştır. Ama genel anlamda bir ödeme aracı olarak kullanılabilir olma ve tüm toplum tarafından kabul görme para için kabul edilen genel tanımlamalardandır. Bu özellikleri göz önüne alındığında para olarak kullanılan şeyler tarihten günümüze çok fazla çeşitlilik göstermiştir. Sözlükte "parça, gümüş parçası" anlamındaki Farsça 'pare' den gelen kelime¹⁹, genel olarak bütün ödeme araçlarını kapsayacak bir anlama sahiptir ve "para" kavramı değişim araçlarının genel adıdır. İbn Battuta Seyahatnamesi'nde, paranın bu geniş anlamı içerisinde, tarihte kullanılan para çeşitliliğine dair örnekler mevcuttur.

Paranın işlevleri üzerine konuşulduğunda en önemli ve akla ilk gelen işlevi paranın bir değişim aracı olmasıdır. İkinci olarak para bir değeri muhafaza eder, saklama imkânı sağlar. Diğer bir özelliği bir eşyanın değerinin hesaplanmasında toplumsal ortak bir hesap birimi ya da değer standardı sağlar.²⁰

Bir varlığın para olarak kullanılabilmesi için bazı özellikleri taşıması gerekir. Bunlar taşınabilirlik, dayanıklılık, bölünebilirlik, standardizasyon ve algılanabilirliktir. Gümüş ve altın tarihte çoğu zaman para olarak kullanılmıştır. Altın ve gümüş dayanıklı, taşınabilir, bölünebilir, standardize edilebilir ve algılanabilir varlıklar olduğundan uzun süre para olarak kullanılabilmişlerdir.²¹ Günümüzde hâlâ kullanılsalar da kâğıt para ve elektronik para genel olarak yaygınlık kazanmıştır. Paranın tanımı ve fonksiyonları, teknoloji ve kullanımının değişmesi ile zamanla farklılaşmıştır.

---

¹⁹ Ali Akyıldız, "Para", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 34, İstanbul: TDV Yayınları , 2013 s. 163-166

²⁰ Kemal Yıldırım, "Para, Para Arzı ve Talebi", İlyas Şıklar ve Burhan Doğan(Ed.), **Makro İktisat** içinde (86-115), Eskişehir: Anadolu Ü. Yayınları, 2013, , s. 87.

²¹ Yıldırım, s. 89.

2. 2. PARANIN TARİHİ ÜZERİNE

Genel olarak işlevlerine göre tanımlanan paranın en temel özelliği mübadele aracı olmasıdır ama bir ödeme aracı, bir hesap birimi ve bir servet saklama aracı olarak da kullanılır. Paranın bu tarihsel gelişme çizgisinin altında yatan temel fikrin, aslında önceki cümlede bahsedilen özelliklerinde saklı olduğu ifade edilmektedir. Yani ilk etapta bir ödeme aracı olarak ihtiyaca cevap vermiştir. Sonra ürünlerin değerlerini saptamada ortak bir değer olma özelliği ön plana çıkmaktadır. Gelişen ve büyüyen ticari yapı ile servet saklamak için kullanıldığını anlamak mümkündür. Paranın bu özellikleri üzerinden anlaşılmaya çalışılması, gelişim sürecini anlamayı da kolaylaştıracaktır. İktisatçılara göre, gerçek ya da tam paranın tüm bu işlevleri yerine getirmesi gerekir. Oysa pek çok para türünün bu işlevlerden sadece bir kısmını yerine getirdiğini görüyoruz.²²

Toplumlar kuşaklar boyunca coğrafyalarının ve siyasi hâkimiyetlerinin el verdiği ölçüde birbirinden çok farklı nesnelere para olarak kullanmışlardır. Toplumların kültürleri ve yaşadıkları coğrafyalar birbirinden farklılaştıkça paranın yerine alış ve verişte kullanılan nesnelere değişiklik gösterdiği anlaşılmaktadır. Sahillere yaklaştıkça kurutulmuş balık, midye, köpek balığı dişi gibi nesnelere kullanılırken, iç bölgelere gidildikçe hayvan postlarının kullanıldığına şahit olmak mümkündür. İnsanlık o kadar farklı nesnelere denemiştir ki para olarak denenilen nesnelere çeşitliliği aynı zamanda bize alışverişte çekilen zorluklara bir çözüm arayışı içerisinde bulunulmaya gayret edildiğinin en önemli göstergelerinden biri olarak sayılabilir. Örneğin çok çabuk çürüdüklerinden dolayı bitkiler fazla tercih edilmese de, pres edilmiş çayın, pirincin ya da badem çekirdeklerinin ve kakao tanelerinin para olarak kullanıldığını görmek mümkündür. Ya da çoğu zaman yakaladıkları veya vurdukları veya yetiştirdikleri hayvanları ticarete bir karşılık olarak kabul etmişlerdir. Örneğin bir gerdanlık ile bir geyik veya bir araba ile bir büyükbaş hayvanı birbirine denk görmüşlerdir. Bu anlamda köpek dişleri,

---

²² Şevket Pamuk, Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012, s. 1

ayı postları, sincap postu alışveriş sırasında kullanılan hayvansal ürünlere örneklik teşkil etmektedir.²³

Paranın kullanılmaya başlanması aslında ilk olarak insanların ticari faaliyetlerinde takasın zorluklarını aşma ve ticareti daha kolay bir organizasyon haline getirmenin çabasının bir parçasıdır. Bu soruna yönelik geliştirilmiş tüm cevaplar, bize paranın tarihi serüveni hakkında yol işareti olmaktadır. Bu anlamda para olarak ilk ne kullanıldığı, hangi nesnenin kullanıldığı tam olarak bilinmemektedir. Çünkü bu konudaki bilgiler, araştırmalar ışığında sürekli derinleşmekte ve bunun sonucunda yeni bilgiler edinilmektedir. Ama bir nokta var ki toplumların para ile olan ilişkilerinin çok farklılık gösterdiği gerçeği aşikârdır. Farklı toplumlar aynı zaman diliminde farklı nesnelere para olarak kullanmışlardır. Bazı toplumlar için para olarak kullanılan nesne köpek dişleri olurken bir başka toplumda tuz, bir başkasında bir hayvan postu olmaktadır. Çakmaktaşı, ortası delik kireçtaşı gibi nesnelere kullanımı her ne kadar hayvansal ve bitkisel nesnelere göre daha uzun süreli olmuşsa da, ne çakmaktaşı ne canlı bir sığır ne de kurutulmuş bir balık zaman içinde değerlerini koruyabildi, birçoğu zamanla para olarak alışverişte kullanım özelliklerini kaybetmişlerdir.²⁴ Çünkü bu tür eşyaların para olarak kullanılması bazı güçlükleri beraberinde getirmiştir. Örneğin malların bozulması ve bu mallara olan ihtiyacın bitmesi, bir yerden bir yere taşımada yaşanan zorluklar, bölünebilme sorunu gibi... Bu tür zorluklar eşya paranın yerine bu sorunları ortadan kaldıran paralara olan ihtiyacı arttırmıştır. Altın ve gümüşe geçiş zaman ile bu şekilde yaşanmaya başlamıştır.

Örneğin Çin'de MÖ. Üç Bin yıllarında tunç bıçaklar, gümüş bilezikler ya da yüzükler biçiminde olsa da, bu metalleri değer ölçüsü olarak kullandıkları söylene de, Çinlilerin de diğer uluslar gibi daha önce sırayla deniz kabuklarını, postları, incileri ve değerli taşları denedikleri

---

²³ Rene Sedillot, Değiş Tokuştan Süpermarkete, Esat Nermi Erendor (Çev.), Ankara: Dost Yayınları, 2005. S. 30

²⁴ Sedillot, s.32

bilinmektedir.²⁵

Para konusunda Çin genel anlamda ileri teknikleri erken dönemlerde denemişti. Dev boyutlarda sikkeler bastırdıkları gibi küçük sikkeleri de vardı. Kağıt icat edilince derhal bundan para yapmayı düşünerek Paoch'ao adıyla para bastırdıkları bilinmektedir. Hindistan'da da dolaşımdaki altın ve gümüş paraların haricinde, damgalanmış deri parçaları ve oyun fişlerini andıran bakır sikkeler de bastırılmış fakat bunlar da değerlerini koruyamamıştır.²⁶

Altın, gümüş, bakır gibi madenlerden yapılan sikke olarak adlandırılan ve bilinen şekliyle yaygın olarak kullanılan metal paraların ilk kez kullanıldıkları yerlerden biri MÖ. 7. yüzyılda Batı Anadolu'da ticaret yolları üzerinde kurulan Lidya'dır. Ve zamanla sikke kullanımının devletler arası siyasi ve iktisadi etkileşimler vesilesi ile MÖ. 4. yüzyılda Mısır, Pers İmparatorluğu ve Kuzey Hindistan'a kadar ulaştığı bilinmektedir.²⁷

Paranın; mübadele aracı olarak, her türlü mal ve hizmetin değer ölçüsü olarak ve gelecekteki işlemler için değer saklama gibi fonksiyonlarını yerine getirebilmesi için ya kendisinin asli olarak değerli olması gerekmektedir veya temsili paranın temsil ettiği değeri iktidarın merkez hazinesinde saklaması gerekmektedir.²⁸

Yani güçlü bir para sistemi için ihtiyaç olan şeylerden biri güçlü bir siyasi otorite ve güçlü bir hukuki zemindir. Bu anlamda kendi hâkimiyeti altındaki topraklarda siyasi bir otorite kurmayı başaran Roma, hukuksal anlamda da hâkimiyeti altındaki bölgelerde kendi sistemini oluşturdu. Bu durum ticaretin yararına olmuş ve özellikle de o güne kadar karışıklığın ve anarşinin kol gezdiği Akdeniz bölgesinde, para konusunda da birliği gerçekleştiren parasal bir otorite oluşmasını sağlamıştır. Bu bölgelerde kendi para sistemleri oluşturmuş birçok küçük devlet Roma'nın sikke sisteminden fazlaca etkilenmiştir.²⁹

Roma'nın kurduğu para geleneği Bizans İmparatorluğu'nda korunarak devam etmiştir. 7. yüzyıldan itibaren Akdeniz çevresinde kurulan İslam

---

²⁵ Sedillot, s.49

²⁶ Ahmet N. Özdal, Ortaçağ Ekonomisi ve Müslüman Tüccarlar (10-14. Yüzyıllar), İstanbul: Selenge Yayınları, 2016, s. 345.

²⁷ Pamuk, 2-3

²⁸ Özdal, s. 138.

²⁹ Sedillot, s.83

devletleri, Bizans ve Sasani İnan'ındaki gelişmiş para sistemlerinden etkilenmişlerdir. İslam devletleri Bizans ve Sasani devletlerinin iktisadi sistemlerini kendi mali ve iktisadi yapılarıyla bütünleştirmişlerdir.³⁰

İslam imparatorluğunun ilk dönemlerinde tedavülde olan iki sikke Bizans dinar ve Sasani dirhemidir. Emeviler döneminde paraya ihtiyaç duyulduğunda bu paraların taklitlerinin darp edildiği söylenmektedir. Ancak geleneksel anlatıma göre Bizans imparatorunun yeni basacağı paraların üzerinde İslam'ı aşağılayacak ifadelere yer vermeye niyetlenmesi, Emevilerin kendi paralarını basmaları ile alakalı süreci hızlandırmıştır.³¹

Gerçek anlamda İslami sikkeler ilk kez 696-697 yılında, Halife Abdülmelik döneminde basılmıştır. Para sisteminin belli bir başarıya ulaşmasından sonra, Hindistan'dan İspanya'ya kadar uzanan geniş coğrafyadaki hemen tüm İslam devletlerinde altın, gümüş ve bakır sikkeler kullanılmaya başlanmıştır. İslam devletleri sikke basmayı ve hutbe okutmayı (sahib-i sikke ve hutbe) egemenliğin en önemli simgeleri olarak kabul etmişlerdir. İslam devletlerinin sikkeleri basması doğu batı arasındaki kültürel ve iktisadi etkileşim açısından önemlidir.³²

Anadolu ve Müslüman coğrafyada metal paranın kullanımı dönem dönem siyasi ve iktisadi şartlara göre farklılık göstermektedir. Coğrafyada 13 yy'a kadar, büyük çaplı ticari işlemlerde kullanılan başlıca para altın sikkeydi. 13'yy da Anadolu'da basılmaya başlanan altın paralar için gerekli altın bu maden ülkede olmadığından, dış ticaretten veya bazı vergilerden karşılanıyordu. Bu da bu yüzyılda ticaretin geliştiğinin bir kanıtı olarak gösterilmektedir. Bu dönemde Müslüman devletler ve Bizans'ta altın para basmakta güçlüklerle karşılaşmıştır.³³

İslam dünyasında genel olarak altın para karşılığında kullanılan dinar, Bizanslılardan günümüze kadar birçok devlette para birimi olarak kullanılmıştır. O dönemde para olarak kullanılan ve genellikle bir miskal

---

³⁰ Pamuk, s. 5-6

³¹ Özdal, s. 145

³² Pamuk, s. 6

³³ Cahen, s. 134

ağırlığında darbedilen dinarın giderek altınla eş anlamlı hale gelip birbirinin yerine kullanılması yaygınlık kazanmıştır.³⁴

Bir ağırlık ölçüsü ve gümüş para birimi olarak dirhem ise Farsça'dan Arapça'ya geçmiştir. Hicazlı Araplar, Bizans'ın Dinarı ile İran'ın ve Yemen'in gümüş dirhemlerini kullanmışlardır. Araplara İran'dan geçen dirhem kelimesinin çoğulu olan "derahim" Kur'an'da da geçmektedir.³⁵

Altın ve gümüş uzun dönemler ticarete para olarak kullanılmıştır. Zamanla nakit paranın kaybolma, taşıma zorluğu, çalınma gibi zorluklarını ortadan kaldırmak için para transferini sağlayan birtakım kıymetli kağıtlar ortaya çıkmıştır. Ortaçağ İslam dünyasında "suftuce" olarak adlandırılan bu kıymetli kağıt, bir kimsenin yolda oluşabilecek risklerinden kurtulması amacıyla malını bulunduğu yerdeki bir kimseye verip, o kimsenin gideceği yerdeki vekilinden alması için verilen bir antlaşma kağıdı özelliğini taşımaktadır.³⁶

Ancak teknolojinin sağladığı imkânlar ve modern dünyanın gereklerine uygun olarak yeni paralara ihtiyaç duyulmuştur. Örneğin altın sertifikaları, banknotlar ortaya çıkmıştır.³⁷

İktisat tarihinin bize gösterdiği gerçeklerden biri olarak ticaretin toplum için gerekliliği ve olmazsa olmazlığı paranın varlığının ötesindedir. Nitekim tarih içerisinde zaman zaman para, değerini kaybedip ortadan kalktığı ilk zamanlardaki gibi takas sistemi hemen devreye girmiştir. Günümüzün modern toplumlarında bile ekonomilerinin durumuna göre farklı ülkelerde ve farklı zamanlarda takas ekonomisi uygulanmıştır. Paranın değişimi dünyanın farklı yerlerinde farklı yüzyıllarda farklı şekillerde gerçekleşmiştir. Seyahatnamede de gördüğümüz bir nokta var ki, aynı zaman diliminde Çin'de kâğıt paralar ve birçok yerde altın ve gümüş paralar

---

³⁴ Halil Sahillioğlu, "Dinar", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.9, İstanbul: TDV Yayınları, 1994, s. 352-355

³⁵ Halil Sahillioğlu, "Dirhem", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.9, İstanbul: TDV Yayınları, 1994, s. 368-371

³⁶ Özdal, s. 353

³⁷ Fatma Cesur, **Para ve Teorileri**, 2. Basım, Paradigma Akademi Yayınları, 2016 s. 23

kullanılırken, bazı adalarda deniz kabukları, Afrika'nın bazı yerlerinde ise tuz para olarak kullanılmıştır.

Paranın gelişim basamakları genel olarak şu şekilde gösterilebilir.

Mal para --> Metal para --> Altın Sertifikası --> Kağıt para (Banknot) --> Kredi Parası --> Elektronik Para³⁸

2.3. İKTİSADİ OLARAK MAL KAVRAMI

İhtiyaçları giderme özelliği olan araçlara mal denir. Bu anlamda hava, su, toprak da mal olarak kabul edilebilir. Nasıl ki havasız birkaç dakika yaşayamazsak, susuz da hayatımızı geçirmemiz mümkün değildir. Fakat bunları üretmenin bir maliyet yoksa bunlara "serbest mallar", geriye kalan ve elde edilmesi belirli maliyeti gerektiren mallara 'iktisadi mallar' demekteyiz.³⁹

İhtiyaçları gidermeye yarayan araçlara mal denir. Tanımına uygun olarak maddi görünüşe sahip olan maddeler gibi, maddi görünüşe sahip olmayan hizmetler de mal kapsamına girmektedir. Herhangi bir maddeyi ya da hizmeti iktisadi manada mal haline getiren iki özellik vardır ki; bunlar fayda ve kıtlıktır.

Mallar faydalıdır, bir maddeye faydalı diyebilmemiz için bazı şartları aramamız gerekir. İlk olarak o maddeye ihtiyacımız olmalıdır. Diğer bir nokta ise o maddenin ihtiyacımızı tatmin edeceğine inanmamız lazımdır. Bu maddenin gerçekten ihtiyacı giderip gidermemesi tamamen kişinin değer hükmüne bağlıdır. Bir diğeri bu maddenin, ihtiyaç duyanın ulaşabileceği ve satın almak istediğinde bulunabilecek halde olmasıdır. Aksi takdirde bu malı faydalı olarak nitelendirmek mümkün olmayacaktır.

---

³⁸ Özyurt, s. 20

³⁹ Oğuz Orhan, **İktisada Giriş**, İstanbul: Marmara Ü. Yayınları, 1992 s. 7

Mallar kıttır, malların kısıtlılığı o anki şartlar ve imkan dahilindeki miktarları ile anlaşılmalıdır. Aksi takdirde bütün mallar evrende buldukları kadarı ile sınırlıdır.⁴⁰

Burada unutmamız gereken bir nokta vardır ki, bazı mallar insanların ihtiyaç duyduklarından miktar olarak çok daha fazladır. Bunlara serbest mal denir. Buna karşın bazı mallar da yukarıda belirtildiği gibi kıttır, işte bunlara iktisadi mallar denir.⁴¹ Burada dikkat edilmesi gereken, bir sonraki başlık altında inceleyeceğimiz serbest mal ve iktisadi mal kavramlarını birbirinden ayıran temel özellik malın kıt olup olmamasıdır.

2.3.1. Serbest Mal

Serbest mallar, insanların ihtiyaç duyduklarından miktar olarak çok fazla olan, elde edilmek için bir maliyet gerektirmeyen mallardır. Örneğin havayı solumak, ek bir çaba veya bir maliyet gerektirmez. Dere kenarında su serbest maldır. Ama marketten alınan su değildir. Serbest malların miktarları, hiçbir maliyeti gerektirmeyecek kadar çok olmalıdır. Yani insanların istediklerinden daha fazla bulunmalıdır. Kısacası serbest malın bir maliyeti yoktur. Kıt kaynakları kullanmaz. Üstelik bir serbest malın tüketimi, başka malların tüketiminden vazgeçmeyi gerektirmez. Yani dere kenarında dereden su almak için, başka bir mala harcamanız gereken paradan derenin suyu için vazgeçmek zorunda kalmazsınız. Serbest mallar miktar olarak o kadar çokturlar ki paylaşılmaları konusunda da bir sorun oluşturmazlar. Kıt kaynakların farklı kullanımlar için harcanması sırasında oluşan fiyat artışları ya da arz sorunu, serbest mallar söz konusu olduğunda ortaya çıkmaz. Serbest mallar kıt olmadıkları için herhangi bir amaçla herhangi bir miktarda kullanılabilirler. Serbest malların miktarı, insanların ihtiyaçlarından daha fazla olduğu için elde edilmeleri herhangi bir maliyet gerektirmez.⁴²

---

⁴⁰ Gülten Ülgen, **İktisat Bilimine Giriş**, İstanbul: Der Yayınları, 2012, s. 12

⁴¹ Ülgen, s. 12

⁴² Mustafa Özer, "İktisatın Temel Kavramlarına Giriş", Mustafa Özer ve Ahmet Tiryaki (Ed.), **İktisada Giriş 1** içinde (2-27), Eskişehir: Anadolu Ü. Yayınları, 2014, s. 6.

2.3.2. İktisadi Mal

“Bir mal serbest mal mıdır iktisadi mal mıdır?” sorusu bazı mallar için zamana ve mekana göre farklılık gösterebilir. Yukarıda örneğini verdiğimiz gibi dere kenarında su serbest mal olarak kabul edilirken, şehrin ortasında su kıt olduğundan ötürü iktisadi mal olabilir. Bu sebepten dolayı belli malları kesin olarak serbest veya iktisadi mal olarak ayırmak doğru değildir.

Faydalı ve kıt olan, elde edilmesi için bir maliyet gerektiren malları yani iktisadi malları, tüketim ve üretim malları olmak üzere ikiye ayırabiliriz.

a)Tüketim malları, tüketicinin ihtiyaçlarını doğrudan karşılayan mallara denir. Bu tür mallar, kullanılmak için üretilmişlerdir. İktisadi mal olma özelliklerini kaybettikleri anda herhangi bir değerleri kalmaz. Yediğimiz ekmeğe, giydiğimiz elbise bunlara örnek oluşturur.

b)Üretim malları ise, diğer üretim mallarının ya da tüketim mallarının üretiminde kullanılan mallardır. Örneğin tohum, bitki fideleri, tavuklar, inekler.

Bir ürün, kullanım durumuna göre üretim ve tüketim malı haline gelebilir. Örneğin bir tavuk sadece yemek için bakılırsa bir tüketim malıdır. Ama aynı tavuk yumurta üretiminde kullanılıyorsa üretim malı olmuş olur; yani tavuk birinci durumunda bir tüketim malı konumunda iken, ikincisinde üretim malı durumuna geçer.⁴³ İktisadi mallar, fayda durumlarına göre ve dayanıklılık sürelerini yansıtacak ölçüde dayanıklı veya dayanıksız mallar olarak da ikiye ayrılır.

2.3.2.1 Dayanıklı Mallar

Dayanıklı mallar satın alındıktan sonra kullanımında en az üç sene dayanan uzun ömürlü mallardır. Örneğin çamaşır makinesi, kitaplık, masa

---

⁴³ Özer, s. 6

gibi mallar bu sınıfa girer. Bu tür mallarda tüketilen şey, malın kendisinden ziyade kullanıcıya sağladığı faydadır.

2.3.2.2 Dayanıksız Mallar

Dayanıksız mallar ise dayanıklı malların aksine kullanıldığında hemen biten bir daha kullanılamayan mallardır. Örneğin; ekmek, çay, elma gibi ürünlerdir.⁴⁴

2.4. ULUSLARARASI TİCARET VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Ticaret, insanoğlunun birlikte yaşamasının bir gereği olarak, toplu yaşamının zorluklarını aşmak ve imkânları geliştirmek ve aynı zamanda insanın ihtiyaç ve arzularını en iyi şekilde tatmin etmek için insanlık kadar eski bir gerçekliktir. Ticaretin, ilk önceleri kişilerin kendi aralarındaki alış ve verişlerinden oluştuğu en temelde varsayılabilmesi kolay bir şey olsa da, uluslararası yapılan ticaretin; teknik ve teknolojinin, gelişmesi ve kullanımının genişlemesi ile artan bir olgu olduğu açıktır. Örneğin 13 ve 15. Yüzyıllar boyunca Asya deniz ticaretinde yaşanan en önemli değişim denizcilik anlamında yaşanan belirgin gelişmelerdi. Önceleri ticaret yük taşıma kapasitesi küçük, mürettebat ihtiyacı daha fazla kısa merhaleler arasında gerçekleşiyordu. Ama bu dönemde Asya'da kullanılan yelkenlilerin kapasiteleri 100 ila 400 tona yük taşıma kapasitesine kadar çıkmıştır. Aynı süreç Akdeniz de ise 100 ila 250 ton yük taşıyabilen sefer gemilerinin ortaya çıkması bu gelişmeler arasındadır.⁴⁵

En temel ve bilinen sözlük anlamı ile uluslararası ticaret, bir ülkedeki devletin veya kişilerin başka ülkelerle yaptıkları mal ve hizmet alış ve verişleridir. Tanıma göre iki nokta önemlidir. Ticaretin bir ülke ile diğer bir ülke arasında gerçekleşmesi ve konusunun da mal ya da hizmet değiş tokuşu olması gerektiğidir.⁴⁶

---

⁴⁴ Özer, s. 7

⁴⁵ Philip D. Curtin, Dünya Tarihinde Kültürler Arası Ticaret, Şaban Bıyıklı (Çev.), Küre Yayınları, Nisan, 2008, s. 149

⁴⁶ Ali Polat, **Uluslararası Ticaret de Risk Yönetimi**, İstanbul, 2008, s.31

Dünya tarihinde, devletlerin başka devletlerle ve farklı toplumların birbirleri ile siyasi, kültürel, sosyal, ekonomik ve askeri konularda ilişkilerinin her dönemde var olduğu görülmektedir. Bu noktadan bakıldığında uluslararası ticaret bu çok yönlü ilişkinin bir parçasını oluşturmaktadır ve en temelde anlaşılması gereken uluslararası ilişkilerin çok boyutlu bir özellik taşıdığıdır.⁴⁷ Özellikle en eski medeniyet havzalarını oluşturan Ortadoğu, Akdeniz, Çin ve Hindistan arasındaki ticaret, eskiden beri bu eski coğrafyadaki insanların yaşantılarının, iş bölümünün, mal, inanç, dil, kültür kısacası medeniyetlerinin birbirleri ile karşılaşım etkilenmelerine vesile olan en temel araçlardan biridir. Örneğin Akdeniz’de bölgenin kuzey sahili ile güney sahili arasındaki ticari yöntemlerin benzerliği bu karşılıklı etkileşimin en bariz örneklerindendir. Örneğin çek yani hesapta tutulan bir parayı üçüncü kişiye ödemek üzere bankacıya yazılan talimat Akdeniz’in her iki kıyısında da kullanılıyordu.⁴⁸

Batı toplumlarının medenileşmesinde doğudan batıya akan bu ticari yolların etkisi büyüktür. Bu transit geçişte Ortadoğu önemli rol oynamış, bu akışta devletlerin, özellikle de imparatorlukların doğuş ve batışları, uzak mesafeli ticaretin güvenliği açısından büyük önem taşımıştır.⁴⁹ Çünkü ticaretin bir yerde gelişmesi için en temel ihtiyaçlardan biri istikrarlı siyasi otoritedir.

Ticaret yolları vasıtasıyla Çin, İran, Hindistan Avrupa’ya bağlanan Orta ve Uzak Doğu Asya 8.yy’dan sonra iktisadî açıdan büyük gelişme göstermiştir. Çin’den başlayıp Orta Asya, İran, Ortadoğu ve Avrupa arasında çok farklı güzergâhları kullanarak sürekli bir akış gösteren ipek yolu ticaretinde de Müslümanlar önemli rol oynamıştır. Bunlar deve, at, halı ithal edip Çin’den ipek, seramik, porselen ve baharat ihraç ediyordu. Etkileşmenin bir örneği olarak, Çinliler Müslümanların inançlarına ve zevklerine uygun biçimde üretim yapmaya dikkat etmişlerdir.⁵⁰ Bu

---

⁴⁷ Polat, s. 31

⁴⁸ Curtin, s. 144

⁴⁹ Kallek, s.135

⁵⁰ Cengiz Kallek, "Ticaret", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.41, İstanbul: TDV Yayınları, 2012, s. 137

anlamdaki bir başka örneği ise 14. Yy'da üzerindeki Manisa, Efes ve Palatia darphanelerinde Napoli'de bastırılmış Gigliati (Çilyati) sikkeleri ile tamamen aynı tipte, Latince yazılı gümüş sikkeler basılması ; Saruhan (Lidya), Aydın (İyonia) ve Menteşe beylerinin, İtalyanlarla ticari işlemlerini kolaylaştırmak için özel sikkeler bastırılmış olmaları olarak yorumlanabilir.⁵¹

15. yüzyılda daha çok Avrupa olmak üzere genel anlamda dünya ekonomisi bir tarım toplumu halindeydi. Nüfusun büyük bir kısmı iktisadi açıdan kendi kendine yetecek bir şekilde hayatlarını devam ettiriyor, ticaret şehirlerde yapılıyordu. Uluslararası ticarete İpek Yolu ticareti ile Anadolu, doğu batı ticareti için bir köprü vazifesi görmekteydi. Örneğin doğunun malları kervanlarla Orta Asya ve İran üzerinden Karadeniz limanlarına geliyor veya Hint Denizi, Basra Körfezi, Suriye veya Kızıldeniz üzerinden İskenderiye'ye getirilerek, Venedik ve Cenevizliler tarafından İtalya gibi Avrupa şehirlerine taşınıyordu.⁵²

14. ve 15. Yüzyılda uluslararası ticareti etkileyen toplumsal olayların en önemlilerinden biri seyahatnamede de anlatıldığı gibi salgın hastalıklardır. Özellikle tüm her yeri etkileyen veba salgınları dönemi ağır bir şekilde etkilemiştir. Dönemin içerisinde hem Mısır hem de Suriye, büyük veba salgınında nüfuslarının 1/3'ünü kaybetmişlerdir. Mısır'da 3 milyondan fazla insan hayatını kaybetmiştir. Yaklaşık 600000 nüfuslu olan Kahire tek başına muhtemelen 200000 sakinini kaybetmişti. Nüfustaki bu azalma hububat fiyatlarına da yansımıştır.⁵³

---

⁵¹ W. Heyd, Yakın-Doğu Ticaret Tarihi, Ord. Prof. Enver Ziya Karal(çev.), Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000,, s. 609

⁵² Polat, s. 32

⁵³ Özdal, S. 136-137

3. 14. YY'DA SİYASİ, SOSYAL VE İKTİSADİ HAYAT

3.1. ANADOLU'DA SİYASİ, SOSYAL VE İKTİSADİ HAYAT

Anadolu'da 14. yüzyılda siyasi, sosyal ve iktisadi hayatın anlaşılması özellikle 13.yy'ın anlaşılması ve gözden geçirilmesine bağlıdır. Çünkü doğudan gelen Moğol akınları 13.yy'da Anadolu siyasi birliği ve düzenini alt üst etmiştir. Anadolu'ya hâkim olan Anadolu Selçuklu Devleti Moğol saldırılarına karşı başarılı bir savunma hattı çizememiştir. Selçuklu komutanı Gıyaseddin Keyhüsrev çeşitli bölgelerden asker toplayarak güçlendirmeye çalıştığı ordusu ile Moğolları Köseadağ'da karşıladı. Moğol ordusu Selçukluları 1243'te Köseadağ'da ağır bir yenilgiye uğrattı. Ordusunun büyük bir kısmı dağılan Anadolu Selçuklu Sultanı bu ağır yenilgi sonrası geri çekildi. Anadolu bu savaş sonrasında Moğolların yağma ve katliamlarına açık hale geldi ve büyük yağma başladı. Anadolu'nun yaygın olan askeri varlığını bilen Moğollar sürekli bir varlık göstermenin zorluğunun farkındaydılar. Bu sebeple, Selçukluların çok ağır şartlarda vergi vermeyi kabul etmesiyle anlaşma yapıldı.⁵⁴

Bozgunundan sonra Anadolu Selçuklularının hâkimiyeti gittikçe daraldı ve yönetimde ne yazık ki gitgide istikrarsızlık baş göstermeye başladı. 1261 tarihinden itibaren istikrar bir nebze sağlanmış olsa da bu durum fazla uzun sürmedi. Moğol idaresinin yönetimi halka çok ağır gelmiş ve halkı bezdirmişti. Mısır'ın o dönemki Sultanı Baybars'ın Kudüs yakınlarında Ayn Celut'ta Moğolları bozguna uğratması (1261) Anadolu'da Moğollara karşı zafer umutlarını arttırmış ve bunun için Anadolu halkını Moğol zulmünden kurtarması için Sultan Baybars Anadolu'ya çağırılmıştır. Sultan Baybars her ne kadar istekli olmasa da Anadolu'ya gelmiş ve Elbistan yakınlarında 1276'da Moğolları bir kez daha yenmiştir. Daha sonra Sultan

---

⁵⁴ Yaşar Bedirhan, **Orta Çağ Tarihi**, Nobel Akademik Yayıncılık, 2012, s. 301

Baybars Kayseri'ye kadar gelmiştir ama Moğollar ile mücadelesinde Selçukluların kendisine destek vermediğini fark etmesinden sonra geri dönmüştür.

Bundan sonra İlhanlı Sultanı Anadolu'ya gelmiş, insanların katledilmesi ve ülkenin yağma ve talan edilme süreci hızlanmıştır. Son hükümdar 2. Mesut'un ölümü ile 1308'de Anadolu Selçuklu Devleti parçalanmıştır.⁵⁵ Anadolu'nun Türkleşmesinde ve İslam kültürünün egemen olmasında büyük bir katkısı olan Anadolu Selçuklu Devleti'nden sonra, Orta Anadolu'da Türkmenler kurdukları yeni beylikler ile yeniden teşkilatlanarak Anadolu'da sonradan kurulacak siyasi yapı için zemin hazırlıyorlardı. Bunlar arasında en göze çarpan beyliklerden biri Kayı boyuna mensup Osmanlı Beyliği idi. Her ne kadar İlhanlılar Anadolu'ya Anadolu Selçuklularından sonra genel valiler atadılar ise de tam olarak otoriteyi bir türlü kuramadılar. Oluşan huzursuzluk ve güvensizlik ortamında Anadolu'da beylikler ilan edilmeye başlandı.⁵⁶ Bu noktada kaçırılmaması gereken bir nokta olarak, Selçuklu şehirleri diğer İslam şehirleri gibi -Ortaçağ Avrupa şehirlerinde olduğu gibi- birbirlerinden bağımsız şehir devletleri değillerdi. Aksine bu şehirler oldukça büyük yapıları ve kendi içindeki teşkilatları ile devletin bütünlüğü içerisinde yer alıyorlardı. Siyasi olarak bunalımlı bir yüzyıl olan 14.yy'da Anadolu'da siyasi ve iktisadi olarak en teşkilatlı yapı olan ahilerin şehir yönetimlerindeki etkinlikleri artmıştır. Buna sebep olan etken ise merkezi otoritenin zayıflaması ve teşkilatlı bir yapı olarak mevcut durumda sadece ahilik teşkilatının kalmasıdır. Ahiler bu dönemde bazı şehirlerin yönetimlerini doğrudan üstlenmişlerdir. Osmanlı'nın kuruluşunda da ahiler ayrıca önemli bir rol oynamışlardır.⁵⁷ Osmanlı Devleti 1300 dolaylarında Anadolu'daki Selçuklu ile Bizans İmparatorluğu arasındaki sınır boyunda kendini cihata adanmış küçük bir uç beyliğidir. Kuruluş aşamasında kendine misyon edindiği bu cihat anlayışının, devletin altı yüz yıllık yaşantısı süresince tüm fetih politikasına, temel askeri yapısına, çok çeşitli dinsel,

---

⁵⁵ Bedirhan, s. 301-302

⁵⁶ Bedirhan, s. 302-303

⁵⁷ Tabakoğlu, Türkiye İktisat Tarihi, s.147

kültürel ve etnik unsurları toplayan büyük devlet yapısı içinde askeri sınıfın egemenliğine etkisi büyüktür.⁵⁸

Özellikle Kuzeybatı Anadolu'da bu süreçte hâkim bir diğer otorite olan Bizans İmparatorluğu'nun siyasi durumu Anadolu'dan çok farklı değildi. 13.yy'da Bizans sınırları dahilinde prenslikler, beylikler ve küçük Rum Devleti kurulmuştur. Fakat yeni devletlerin içerisinde Bizans'ı temsil eden Thederos Laskaris'in kurduğu İznik İmparatorluğu'dur. Laskaris (1204-1222) başarılı bir şekilde topraklarını Sakarya ve Menderes'e kadar genişletmiş, daha sonra Bulgarların ve Selanik Devleti'nin işgal ettiği yerler alınmış ve 1261 tarihinde İstanbul'daki Latin İmparatorluğu'na son verilmiştir. Bu dönemde devletin maliyesi bozulmuş, halk yoksulluğa terk edilmiştir. Bundan sonra Bizans İmparatorluğu Venedik, Ceneviz, Batılılar ve Sırlar ile uğraşacaktır. Ülkenin içinde bulunduğu bu siyasi karmaşadan diğer devletler yararlanmışlardır.⁵⁹

Bizans'ın karşısında Osmanlı hızlı bir şekilde Bursa çevresindeki Marmara Denizi kıyılarını fethetmiştir. Avrupa'ya çok yakın olan bu kıyılar Osmanlılar'da çok farklı fikir ve aksiyonların kapısını aralamıştır. Ordu için ucu açık gaza fırsatı olan batı sınırlarındaki şehir ve kaleleri fethedebilmek için Osmanlılar, Bizans'ın hâkimiyetinden çıkmış şehir ve Bizans ile komşuları arasındaki her türlü anlaşmazlıklardan faydalanmışlardır. Osmanlılar bu fetih süresince bazen savaş ile yol kat ederken bazen diplomatik yollar ile Bizans'a karşı ilerlemişlerdir.⁶⁰

Osmanlı Beyliği'nin kurucusu olan Osman Gazi Bizans ile 1301 yılında yaptığı Yalova Koyunhisar Savaşı'nı kazanmış ve Marmara'nın güney kesimleri ve Bursa'yı Osmanlı hâkimiyetine katmıştır. Orhan Bey zamanında ise Bizans ile dostluk siyaseti geliştirilmiş ve Gelibolu'ya geçilmiştir.⁶¹ Osmanlıların Marmara Denizi'ni aşarak Avrupa'ya geçmesi, yukarıda da

---

⁵⁸ Halil İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, Halil Berktaş(çev.), İstanbul: Eren Yayıncılık, 1997. s.47

⁵⁹ Bedirhan, s. 401-402

⁶⁰ Andre Miquel, **İslam ve Medeniyeti Doğuştan Günümüze**, Ahmet Fidan ve Hasan Menteş(Çev.), Ankara: Birleşik Dağıtım Kitabevi, 1991. S. 328

⁶¹ Bedirhan, s. 402

belirttiğimiz gibi Osmanlı Devleti'nin görece bir uç beyliğinden Balkanları ve Anadolu'yu kucaklayan bir cihan devleti olmasında büyük bir rol oynamıştır. İkinci Osmanlı Sultanı Orhan Bey'in oğlu Süleyman Bey Osmanlıların Avrupa'da tutunmalarına öncülük etmiştir ve ilk defa 1352'de, Bizans taht oyunlarından faydalanarak Gelibolu Yarımadası'na yerleşmiştir. İlk olarak Gelibolu kalesini fethetmiş ve ardından yavaş yavaş Trakya'da fetihlere girişmiştir. Kısa zamanda Anadolu'dan göçen Türkleri, toprakları olmayanları ve konargöçer aileleri fethedilen yeni topraklarda toplamıştır.⁶²

Süleyman Bey'in vefatı ile yaşanan çalkantılı bir süreçten sonra kardeşi Şehzade Murad'ın komutasında Trakya'nın fethinde yeni bir atılım gerçekleşmiş ve 1361 yılında Edirne fethedilmiştir. Trakya'daki bu fetih hareketlerinin bir sonucu olarak, Osmanlı artık İstanbul'un girişlerini tutmuştur ve bu süreçten sonra Bizans ve Avrupa Osmanlı karşısında dehşete düşmüştür. I. Murad, Tuna'nın güneyindeki Balkan topraklarının büyük bölümünü de fethetmiştir.⁶³ 14.yy'ın sonunda 1389'daki Kosova, 1396 yılındaki Niğbolu savaşlarıyla Sırbistan, Bosna, Bulgaristan ve Yunanistan'ın büyük bölümüne Osmanlı hâkim olmuştur.⁶⁴

Peki dönem içerisinde Osmanlı'nın yayılmasını kolaylaştıran etmenler nelerdi? Bunlar arasında en önemlisi, 14. Yüzyılda Balkanlarda hüküm süren toplumsal koşullardı. Bizans merkezi otoritesinin gerilemesiyle birlikte, şehirlerdeki büyük asker ve din adamları, ayrıcalıklarını ve vergi bağışlıklarını İstanbul ve çeşitli yerel yönetimler aleyhine genişleterek sonunda kendi bölgelerinde özerk hale geldiler. Yönetimde söz sahibi olan kişiler hakimiyetlerini pekiştirmek için, toprak ve köylüler üzerindeki kontrol ve sömürülerini arttırıyorlar, onlara daha ağır vergiler yüküyorlardı. Osmanlılar Balkanlara girdiklerinde vergi toplama konusunda Hristiyanlara göre daha rahat davranmışlar halka daha çok kolaylık sağlamışlardı. Osmanlılar Şer'i hukuka uygun olarak Hristiyanlara bir Hristiyan egemenin yönetimi altında sahip olabileceklerinden çok daha geniş haklar tanımışlardı.

---

⁶² İnalçık, s. 47

⁶³ İnalçık, s. 47

⁶⁴ Miquel, s 328

Aynı zamanda bölgenin güzel ve çok iyi kurulmuş pazarları Osmanlıların mahallesinde idi. Bu gibi nedenlerle ikisinden birini seçme zorunluluğuyla karşılaşan Hristiyanlar Osmanlıları, Latinlere tercih ediyorlardı.⁶⁵ Osmanlılar ise, yerel beyler veya güçlü ailelerin ellerinde bulunan toprakların büyük bir kısmını devlet mülkiyetine geçirdiler. Osmanlılar çoğu zaman bu toprakların bir bölümünü eski sahiplerine tımar olarak tekrar vermiştir. Osmanlı sultanlarının böyle bir değişimi gerçekleştirebilmesinin ardında yatan güç ne idi? Tabii ki bunun en büyük sebebi merkezin emrinde sürekli bir askeri güç oluşturmuş olması idi. Askeri olarak beylere ve başka otoritelere ihtiyaç duymuyor, sürekli askeri ile otoritesini sağlıyordu. Bu askeri güç devlete uzun yıllar hizmet edecek olan Yeniçeri ordusuydu ve bu ordu doğrudan Sultan'a bağlıydı. Asker sayısı 1360'larda 1000 dolayında iken, I. Bayezid döneminde 5000'e kadar çıkmıştı.⁶⁶

Osmanlı Devleti'nin İslam tarihinde diğer özelliklerinin içerisinde en belirgin özelliği İslam devleti olmasıdır. Osmanlı Devleti'nde karşılaştığımız kavramların ve devlet geleneğinin temel taşlarını incelediğimizde kendinden önceki İslam devletlerinin idari ve sosyal teşkilatlarından da yararlandığını görürüz. Örneğin, tımar sistemi ikta sisteminin, esnaf teşkilatının fütüvvetin bir devamı olduğu aşikârdır. Osmanlı Devleti bu anlamda Selçuklu, Memlük ve İlhanlı Devleti'nin kurumlarından faydalanmıştır.⁶⁷

14.yy'daki siyasi ve askeri durumdan en çok Anadolu'nun iktisadi durumu etkilenmiştir. Bu anlamda Ortadoğu ve Orta Asya arasında kara ve deniz yolu anlamında bir köprü görevi gören Anadolu toprakları üzerinde bulunan limanlar ve büyük ticaret merkezleri bu süreçlerde çok etkilenmişlerdir.

14.yy ile 15.yy'ın ortaları arasındaki bir buçuk yüzyıllık dönemde kıta Avrupası durgunluk içerisine girmiştir. Kitlıklar ve salgın hastalıklar her yerde etkisini göstermiştir. Özellikle 14.yy'ın ortalarından sonra yaygınlaşan veba salgını Avrupa'da çok sayıda can kaybına neden olmuştur. Kuzey

---

⁶⁵ William H. McNeill, Dünya Tarihi, Alaaddin Şenel(çev.), Ankara, İmge Kitabevi, 11. Baskı, s. 341

⁶⁶ İnalçık, s. 51

⁶⁷ Tabakoğlu, İslam İktisadına Giriş, s. 180

Çin'de ortaya çıktığı düşünülen ve ticaret yollarını takip ederek Ortadoğu'ya, Mısır'a ve Avrupa'ya yayılan bu salgının Avrupa nüfusunu nerede ise dörtte bir oranında azalttığı düşünülmektedir. Avrupa aynı dönemlerde yüzyıl savaşları ile uğraşmış, büyük bir siyasi ve askeri istikrarsızlığa düşmüştü. Savaşın yüklediği iktisadi yük şehirlerin iktisadi canlılığına darbe vurmuştur. Aynı şekilde İlhanlıların yıkılması ile ortaya çıkan siyasi boşluktan dolayı oluşan kargaşa sebebiyle ipek yolu ticareti nerede ise durma noktasına gelmiştir.⁶⁸ Tüm bunlara rağmen İpek ve Baharat Yolu'nun güzergâhları üzerinde bulunan şehirlerde ticaret devam etmiştir. Mısır ile yapılan ticaret bu dönemde de genel anlamda canlılığını korumuştur. Mısırlı tüccarların ve Anadolu'nun hakim tüccarlarının Müslüman olmaları ve Anadolu'daki beyliklerin Mısır'a siyasi olarak yakınlık duymaları özellikle Antalya ve Alanya beyleri için söylenmektedir; Antalya ve Alanya limanlarından kereste ve zift Mısır'a gönderiliyordu. Bunlara karşılık da Mısır'dan baharat, keten, şeker alıyorlardı. Bu sakınılması gereken bir karıştırmaya yol açabilirdi. Antalya pazarı Anadolu'nun balmumu, meşe mazısı, kitre-zamkı ve Kütahya şapı gibi ürünlerini alarak pazarlardı.⁶⁹ Diğer taraftan Anadolu'nun kuzeyinden Anadolu'ya kürk ticareti devam ediyordu. Rivayete göre bu ticaret o kadar önemliydi ki ihracını geciktirecek bir savaç çıksa iki tarafta feryatlar kopardı.⁷⁰

Gerçekten, bu dönemde Anadolu'dan Karadeniz'in kuzeyine ticaret faaliyetleri yoğundu. Hatta Suriyeli tüccarlar bile Sivas'ta buluşarak Trabzon üzerinden kuzeye geçmekteydiler. Türk tüccarlar, Sinop'ta gemilere biniyor ve Kırım sahilinde karaya çıkıyorlardı. Bu ticareti oluşturan ticari mallar ise genelde pamuklular, iplikliler ve baharattan oluşuyordu.⁷¹

Örneğin İpek Yolu'nun en temel iktisadi mallarından olan ipeğin ticareti bu dönemde bile devam etmiştir. Aynı şekilde ilaç ve yemeklerde kullanılan baharatın ticareti üzerinden dönemin iktisadi yapısını okuyabiliriz.

---

⁶⁸ Tabakoğlu, Türkiye İktisat Tarihi, s.195-196

⁶⁹ Heyd, s. 612

⁷⁰ Heyd, s. 329

⁷¹ Heyd, s. 328

Haçlı seferleri sonrasında haçlıların ipek talebinde yaşanan artış ve ipekli ürünlerin Avrupa'da kazandığı rağbet, on üçüncü yüzyıl ticaretinin belirleyici etmenlerinden biridir. İpek, batıda uzun yıllar lüks ve gösterişin bir göstergesi olarak algılanmış ve çok rağbet görmüştür. Ham ipek ve ipekli kumaşlar ticarete kullanılan etkin bir iktisadi mal idi. Yönetici ve zenginler arasında rağbet gören ipekli ürünler sebebiyle batıda ipek piyasası sürekli canlı kalmıştır. 13.yy'ın ortalarından sonra Çin, bol ve ucuz ham ipek kaynaklarını ipek yolu ile Batı'ya akıtmaya başladığında, Avrupa sanayileri artan ucuz hammadde ile üretimlerini büyük ölçüde yükseltti. Bu zamanda Çin'in Avrupa'ya başlıca ihraç ürünü ham ipek olmuştur. Ama 13.yy'ın sonlarına doğru yukarıda bahsettiğimiz İpek Yolu'nun durumunu etkileyen siyasi ve sosyal etkilerden ötürü Çin ipeğinin Avrupa'da yerini nerede ise tamamen İran ham ipeğine bıraktığı görülmektedir.⁷² Avrupa'da zamanla gelişen dokumacılık sektörü, Osmanlı ekonomisinin gelişmesini etkilemiştir. Osmanlı, kamu gelirleri ile gümüş stoklarının önemli bir bölümünü Avrupa ile ipek ticaretinden sağlar hale gelmiştir.⁷³

Anadolu'nun 14.yy'da ticaret yolları üzerindeki köprü pozisyonu sebebiyle ticari hayat çok canlıdır. Örneğin Tebriz'den çıkan ticaret yolu Erzincan-Sivas üzerinden ya Konya'ya ya da Moğol döneminde Asya ürünlerinin esas ihraç limanı durumuna gelen İskenderun Körfezi'ne, Konya'dan çıkan kervan yolları ise Denizli üzerinden Efes veya Antalya limanlarına ulaşmaktaydı. Batı tüccarı ipek ve baharat gibi değerli ürünlerini işte bu limanlar yoluyla daha batıya pazarlıyordu. Özellikle Moğolların hüküm sürdüğü geniş coğrafyada siyasi istikrarın sağlandığı barış döneminde görülmedik bir gelişme gösteren bu uluslararası ticaret yolları sayesinde Anadolu dünya ticaretinin önemli köprülerinden biri haline gelmiştir. Bu ticari canlılık ile Anadolu büyük bir refaha kavuşmuştur. Ticari hayatın canlılığına en büyük kanıtlardan biri olarak Anadolu'nun her bir tarafına inşa edilen kervansaraylar gösterilmektedir. Anadolu İpek ve Baharat Yolu'nun kavşak noktasında bulunmaktaydı. Örneğin Anadolu'nun

---

⁷² İnalçık, s. 269

⁷³ İnalçık, s. 270

hemen doğu tarafındaki Tebriz'e yerleşen bir Avrupalı tüccarın, kendi yönlü kumaşlarını burada gerek İran ipeğiyle gerekse Hürmüz ve Bağdat üzerinden gelen Hint baharatıyla değişme imkanına sahip olduğu belirtilir ki yukarıda da belirttiğimiz gibi Tebriz Erzincan-Sivas yolu Anadolu'ya iktisadi malların giriş güzergahlarındandır.⁷⁴

14.yy'ın ortalarında dünya ticaret merkezi daha çok Baharat Yolu'nun kavşak noktalarından Kızıldeniz ile Memlük egemenliğindeki Mısır ve Suriye limanlarına kaymasına rağmen Çin ve Hindistan'dan gelen mallar özellikle de ham ipek, Tebriz'den Efes, Antalya ve Trabzon gibi Anadolu limanlarına uzanan eski güzergah üzerinden pazarlanmaya devam edecektir. Ticaretin canlı tutulmasının önemini bilen Osmanlılar daha o dönemde Cenovalılara ilk ticaret ayrıcalıklarını Sultan Orhan döneminde 1352'de vermişlerdir.⁷⁵

Moğol sonrası dönemde yaşanan siyasal boşluğun getirdiği istikrarsızlığın ipek yolu ticaretini olumsuz etkilediğine değinmiştik. Timur döneminde ise Timur'un İran'ı ham ipek ve ipekli dokuma ticaretinin merkezi haline getirme çabaları sonucu Anadolu-İran ticareti gelişme göstermiştir. Timur'un ipek ticaretinin kuzeydeki başlıca uğrak noktalarına yaptığı seferler sonucunda oluşan istikrarsızlık ortamı, ipek yolunun güzergâhını kuzeyden güneye Anadolu-Suriye hattına kaydırmıştır. Anadolu çevresindeki siyasi ve askeri faktörler ticaret yollarının yönünü Anadolu'ya doğru çevirmiş ve bu da Osmanlı ekonomisi için önemli bir gelir sağlamıştır. 1352'de Cenovalılara tanınan ticari ayrıcalıklar ve 14.yy'ın ikinci yarısında Osmanlıların çabalarını doğuya uzanan ipek yolunun başlıca merkezlerini yani Ankara, Osmancık, Amasya ve Erzincan'ı ele geçirmek üzerinde yoğunlaştırmış olması da Osmanlı'nın ipek yolu üzerindeki hakimiyetini arttırma kaygısının bir sonucudur. I. Bayezid'in Ankara Savaşı'nda Timur'la

---

⁷⁴ İnalçık, s. 270-271

⁷⁵ İnalçık, s. 271

karşı karşıya gelmesine sebeplerden biri olarak da Tebriz'e giden yol üzerindeki bu fetih girişimleri olduğu düşünülmektedir.⁷⁶

Avrupa'nın ithalatını Hint Okyanusu yoluyla gelen baharat sevkiyatının yanı sıra Orta Doğu'nun yerli ürünleri de oluşturuyordu. Bu anlamda kumaş boyacılığında renk sabitleştirici olarak yaygın kullanım bulan "şap"ın yeri önemlidir. İtalya'nın Tolfa şap yatakları bulununcaya kadar Avrupa'nın dokuma sanayileri Türkiye'den ithal edilen şap ithalatına bağımlıydı.⁷⁷

Anadolu'daki ve Osmanlı'daki iktisadi sistemin anlaşılması için ahiliğin öneminin anlaşılması büyük önem taşımaktadır. Çünkü ahilik köklü bir esnaf teşkilatı olmaktan öte bir medeniyetin fikri ve manevi alt yapısını yansıtan aksiyoner bir harekettir. Ahilik denince en temelde bilinmesi gereken, ahiliği diğer tüm esnaf teşkilatlarından ayıran nokta "zihniyet" faktörüdür. Bu konuda ahilik teşkilatı özellikle klasik dönem Osmanlı ekonomisinde çok önemli bir yere sahiptir. Batı iktisadi sistemini oluşturan en önemli alt yapı burjuvazi iken, Osmanlı ekonomisini büyük ölçüde ahi zihniyeti oluşturmuştur. Ahilik zihniyetinin hâkim olmasından ötürü herhangi bir sınıf mücadelesi ya da sömürü faaliyeti Osmanlı sisteminde olmamıştır. Osmanlı ekonomisi talep yönlü değil arz yönlüdür. Bu arz yönlü ekonomi aslında Osmanlı kültür ve sosyal yapısının ekonomiye yansımasıdır. Çünkü Osmanlı zihniyetinde insan alıcı değil verici olmalıdır. Bu insan tipinin oluşmasında ahilik teşkilatının yeri önemlidir.⁷⁸

3.2. ORTADOĞU'DA SİYASİ, SOSYAL VE İKTİSADİ HAYAT

14.yy Ortadoğu siyasetinde yüzyılın ilk dönemlerinde Eyyubiler kısmen etkin olsalar da, Memlûkler'in etkisi belirgindir. Memlûkler Mısır ve Suriye taraflarında siyasi varlıklarını göstermişlerdir. Hindistan ticaret yolunun üzerinde söz sahibi olmuşlardır. Memlûkler Irak'ta kontrolü

---

⁷⁶ İnalçık, s. 274

⁷⁷ İnalçık, s. 402

⁷⁸ Tabakoğlu, İslam İktisadına Giriş, s. 185

sağladıktan sonra Akdeniz sahilli boyunca ilerleyen İlhanlıları Filistin’de durdurdular. İslam dünyasının inim inim inlediği dönemlerde Moğol ordularını durdurarak ümit ışığı olmuşlardır. Haçlılardan son kaleleri olan Akka’yı geri almışlardır. 13.yy sonlarında Haçlılara ve Moğollara karşı aktif bir şekilde direnebilen tek devlet, Memlük Devleti’ydi. Bölgedeki Bağdat kendi eş değeri Halep’e göre Moğol istilasından siyasi ve iktisadi olarak ciddi şekilde etkilenmiştir.

Moğol istilasından sonra nüfusu 60.000'lere gerilediği söylenen Bağdat'ta 14.yy'ın ilk yarısında fiyatlar belirgin bir biçimde azalmıştır. Genel olarak düşen fiyatlar azalan talep ile ilişkilendirilmiştir, azalan talep ise nüfusun azalması ile ilişkilendirilmiştir.⁷⁹

Memlükler ticari olarak aktif bir tavır içerisinde idiler. Baharat Yolu üzerindeki hâkimiyetlerinin kendilerine sağladığı avantajları kullanıyorlardı. Bizans kıyıları üzerinden Altınordu Devleti ile de ticaret yapıyorlar, ayrıca Akdeniz ve Kızıldeniz ticaretini kolaylaştırarak ticareti teşvik ediyorlardı. Bu dönemde Portekizlilerin Afrika’yı güneyden dolaşarak yeni ticaret yolları bulmaları Memlüklerin ticari hâkimiyetlerini sınırlandırmıştı. Yünlü, ipekli, keten ve pamuklu dokuma üretimi yapıyorlar ve bu ürünleri ihraç ediyorlardı. Dericilik, demircilik, cam ve silah sanayileri önemliydi. Osmanlı karşısında zaman içerisinde iktidar mücadelesini kaybederek tarihe karışmışlardır.⁸⁰ Haçlı seferleri sırasında siyasi ve iktisadi olarak uzun yıllar yıpranan bölge her şeye rağmen Şam ve Halep gibi büyük ticaret şehirlerini bulundurması sebebi ile iktisadi olarak canlı sayılabilirdi. Baharat yolu ile beslenen Mısır ve Arap yarımadasından tüccarların mal getirdiği bölge Avrupalılar için de önemli bir pazardı. Venedik tacirlerinin büyük bir kısmı hala Halep'e gidiyorlardı ve antlaşmalar imzalıyorlardı. Yanlarında getirdikleri incileri, değerli taşları, gümüşü, bakıra karşılık bölgede çok miktarda üretilen pamuğu ve baharatı (özellikle biber) satın alırlardı. Baharat zaten bölgeye Basra Körfezi ve Fırat yoluyla gelmekteydi. Ayrıca

---

⁷⁹ Özdal, s. 136

⁸⁰ Tabakoğlu, İslam İktisadına Giriş, s. 169

ipekli ürünler ve dokuma boyamasında kullanılan şap da bölgenin önemli ticari ürünlerindendi.⁸¹

Aşağıda Memlûklerin ticari anlamdaki hareketliliklerini göstermesi noktasında kaynaklar, Beyrut ve İskenderiye limanlarına gelen 20 ton karabiber, 20 ton çivit, 7 ton tarçın ve 4 ton zencefilin yanı sıra 31 ton ham ipeği ve körfezden gelme incilerle yüklü Venedik gemilerinden bahsetmektedir. Aynı şekilde Cidde ve Mekke'den geçen kervanların Şam üzerinden Halep güzergâhı ile Anadolu'ya girdiğinden ve bu kervanların 3000 develik olduğundan bahsetmektedir.⁸²

Bir başka örnekte bir ceneviz gemisinin şeker, keten ve biber yüküyle İskenderiye- Alanya (Alaiye) seferini bir başka geminin de Lazkiye (Suriye)'den Alaiye'ye mal getirdiğinden bahsedilir.⁸³ Buradan anladığımız kadarı ile Hem Mısırlı tüccarlar hem de Suriyeli tüccarlar Anadolu'da aynı pazara mal getirmekteydi. Yine Suriyeli tüccarlar Karadeniz'in kuzeyine de sefer düzenlemek için Sivas'ta buluşup ve oradan Trabzon yolu ile Karadeniz'e ve bunu da geçerek Güney Rusya'ya varıyorlardı.⁸⁴

Baharat ticaretinde yüksek rakamların ticarete konu olmasının anlaşılabilmesi için şu ayrıntının gözden kaçırılmaması gerekmektedir. Baharatın sadece yemeklerde kullanılan bir ürün olmadığını, çok çeşitli ilaçların yapımında kullanıldığını, ayrıca bazı besinlerin saklanmasında kullanılan bir ürün olduğunu unutmamak gerekir. Karabiberin yanı sıra Osmanlı arşiv belgelerinde en sık rastlanan baharat türleri zencefil, karanfil, tarçın, biberiye, hindistan cevizidir⁸⁵

---

⁸¹ Heyd, s. 422

⁸² İnalçık, s. 374-375

⁸³ Heyd, s. 611

⁸⁴ Heyd; s. 328

⁸⁵ İnalçık, s. 402

3.3. ORTA ASYA'DA SİYASİ, SOSYAL VE İKTİSADİ HAYAT

14. Yüzyılda yaşanan salgın hastalıkların, kıtlık ve siyasi krizlerin en fazla etkilediği coğrafyalardan biri Orta Asya coğrafyasıdır. Moğol etkisi coğrafyada olumlu veya olumsuz birçok noktada kendini göstermiştir.

Moğol döneminde ortaya çıkan değişiklikler Çin uygarlığının geleneksel yapısını ve biçimlerini değişime zorlamıştır. Sung yönetiminin son dönemleri ile Moğollar döneminde Çin'de iktisadi olarak görülen gelişme, Çin kıyıları boyunca çevre ülkelerle ihracat ve ithalata dayalıydı.

Ming döneminin (1368-1644) başlarında denizcilik bir devlet girişimi biçiminde Güney Çin'e sokuldu. Bu girişim olağanüstü sonuçlar vermiştir. 1405-1433 arasında Hint Okyanusu'na düzenlenen seferlerde birkaç yüz tekneden oluşan bir imparatorluk donanması güney denizlerinin tüm stratejik bölgelerin hatta umman körfezinin ağzındaki Hürmüz Adası'na kadar uğramıştır; bu yerlerin çoğunda bir süre için Çin denetimi kurabilmiş ise de, Ming imparatoru bu akınlara son verilmesini buyurmuştur. Çinlilerin denizde kullanılmaya elverişli tekneler yapmalarını ülkeden ayrılmalarını yasaklamıştır. Asya ticaretinde görülen büyük bir girişimin durdurulması yolunda alınan karar her ne kadar saray içi olaylar ile ilişkilendirilmeye çalışılsa da temelde yatan asıl neden olarak, her an tehlikeli Moğol sınırına yakın başkent Pekin'de yaşayan Ming yöneticilerinin Moğollara karşı savunmada imparatorluk kaynaklarının böyle uzak serüvenlerle boş yere harcanmaması gerektiğini kavramış olmaları gösterilebilir.⁸⁶

Moğollar ve öteki bozkır halkları tacirlere toplumda çok daha onurlu bir yer verirken Çin'de bilindiği gibi genel olarak zaman toplumun asalakları olarak görüldüler. Bunun ile birlikte Sung ve Moğol yönetimleri sırasında gerçekten büyük gelişmeler gösteren tacirler topluluğunun bu varlığını sürdürememe nedenleri çok da yeterli görünmemektedir.⁸⁷ Moğol etkisi altında belli bir istikrara kavuşan coğrafya, Moğolların siyasi güçlerini

---

⁸⁶ McNeill, s. 345-346

⁸⁷ McNeill, s. 346

kaybetmeleri ve siyasi isyanların baş göstermesi ile bu şartlardan sosyal ve iktisadi olarak olumsuz etkilenmiştir. Merkez ve batı bozkırlarında Altın Orda iki yüzyıl daha kendisini çok iyi devam ettirmişse de bunun aksine İlhanlılar'da son büyük Sultan Ebû Seyyid'in 1335'te ölümüyle ülke kabile ve mezhep çatışmalarına düşmüştür.⁸⁸ Orta Asya'da Çağatay Hanlığı ise siyasi sıkıntılar ile uğraşıyordu, bölünmüş ve daimi istikrarsızlık içine düşmüştü. Çağatay Hanlığı batı ve doğu olmak üzere ikiye ayrılmıştır ve Batı Çağatay, Maverâünnehir merkezli olarak Çağatay adını muhafaza etmiştir. Moğolistan bilinen esasen bozkırlı ve göçebe nüfusun oluşturduğu doğu kısım olarak kaldı. Bu sırada ülkenin batı kısmı Belh ve Herat gibi Orta Asya'nın önemli şehirlerini elinde bulunduruyordu. Çağataylıların istikrarlı bir idare kuramamaları üzerine zaman içinde devlette siyasi istikrarsızlıklar baş göstermiştir.⁸⁹

Moğollar birçok bölgede Müslümanlaşmaya başlayarak Orta Asya ve Anadolu'da Türkler arasında hızla erimeye başlamışlardır. Çünkü buralarda Moğol nüfusu çok azdı. Bu nedenle 14. ve 15.yy'larda genellikle Müslüman komutanlar tarafından yönetilen ordular Güneydoğu Asya ve Batı sınırlarını zorlamaya başlamışlardır. İslam dünyası 13.yy'da pagan Moğol istilasının sebep olduğu yıkımdan kendini büyük ölçüde kurtarmışsa da Bağdat gibi şehirler kendine gelememiş ve şehrin verimliliğini sağlayan sulama sistemleri yeniden kurulamamıştır. Moğol akınları buralarda çok büyük yıkımlara yol açmıştır.⁹⁰ Bu süreç içinde Orta Asya'da Timur bu siyasi ortamda kendi siyasi birliğini kurmuştu. Timur Batı Orta Asya'nın yerleşik bir tarım bölgesi olan ve Semerkand'ın yakınında bulunan Kiş'te doğdu. Askeri birliğini oluşturdu. Timur ve çoğu diğer yerel beyler Moğolların baskıcı tutumlarından rahatsız olmuştur ve Moğolların kendi topraklarından atılmaları için geride kalan Çağatay Hanlığının beyleri ile ittifak kurmuş Moğolları yenmiştir.⁹¹ Bundan sonra güçlü liderliği ve başarılı siyaseti ile beyler üzerindeki hâkimiyetini sağlamlaştıran Timur kendi devletini kurma

---

⁸⁸ Christopher I. Beckwith, **İpek Yolu İmparatorlukları**, Kürşat Yıldırım(Çev.), Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2011, s. 166

⁸⁹ Beckwith, s. 166-167

⁹⁰ McNeill, s. 331-332

⁹¹ Beckwith, s. 167

yolunda önemli başarılar sağlamıştır. Timur akıllı, cömert, savaşta cesur, isyan edenlere karşı acımasız bir komutandır. Savaş alanında başarısını birkaç kez kendi ordusundan kat be kat büyük orduları yenerek göstermiştir. Timur Orta Asya'da tam olarak hâkimiyetini sağlayınca devletin sınırlarını genişletmeye başlamıştır. Timur İran ve Kafkaslar üzerine sefere çıkmış ve Orta İran, Azerbaycan ve Gürcistan'ı alarak, bölgedeki diğer hükümdar ve beylerin kendisine tabi olmasını sağlamıştır. Kuzey İran, Van gölü çevresi, İsfahan ve Şiraz, Harezm'i hızlı bir şekilde topraklarına katan Timur, 1391 yılı Haziranında Altın Orda topraklarına doğru ilerlemiş ve büyük bir galibiyet kazanmıştır. İran ve Bağdat'ı alan Timur 1394 yılının sonunda bir kez daha Altın Orda'ya karşı sefere çıkmış ve Moskova'ya kadar ilerlemiştir. 1398 yılında Timur Hindistan'ın Kuzeybatı kısmını fethetmiş, 1398 yılı aralık ayında Delhi'yi almış ve 1399'da ülkesine dönmüştür. Sonra Suriye'deki Memluklara karşı sefere çıkan Timur, 1400 yılında Halep, Humus ve Şam'ı ele geçirmiş ancak Suriye'de kalıcı bir idare kurmamıştır. 20 Temmuz 1402 yılında Ankara Savaş'ında Osmanlı ordularıyla karşı karşıya gelen Timur büyük bir zafer kazanarak Osmanlı Sultanı Bayezid'i esir etmiştir. Ancak Anadolu'da da Suriye'deki gibi kalıcı siyasi bir idare kurmamıştır. Timur 1404 yılında Semerkand'a geri dönmüş ve artık doğuya yönelip Çin'i almak için yapacağı büyük seferinin hazırlıklarına başlamıştır. Ancak bu seferi tamamlayamadan 1405'te vefat etmiştir.⁹²

Moğollar, İlhanlılar ve Timur'un sosyal ve ekonomik alanda bölgeye birçok katkısı olmuştur. Örneğin bilinen geniş çaplı uluslararası ticaret ve vergi sistemi olarak Moğollar tarafından kurulan yapı ilklere aittir. Bu temel olarak ticari bir teşkilattir ve genel olarak Müslümanlar tarafından yürütülmüştür. Kervanlara borç verme veya iltizam olarak verilen yerlerin yani bir bölgenin vergisinin belli bir bedel karşılığı toplanması gibi hizmetler vermişlerdir.⁹³

İlhanlılar ise mimari ve el sanatları anlamında arkalarında birçok eser bırakmışlar özellikle çok sayıda cami yapmışlardır. Minyatür

---

⁹² Beckwith, s. 168-169

⁹³ Beckwith, s. 171

sanatını geliştirerek yaygınlaştırmışlardır ve bu alanda birçok eser bırakmışlardır.

Timur ise Semerkand'ı başkenti yaptıktan sonra nerede ise şehri baştan inşa etmiştir. İlk olarak Moğollar tarafından yıkılan surları onararak, şehri güzel saraylarla, bahçelerle ve dini yapılarla donatmıştır. Semerkand'ı birçok noktada geliştirmiştir. Bu anlamda Timur fethettiği şehirlerin mimari özelliklerinden faydalanmış ve o bölgelerdeki bilim adamlarının ilmi tecrübe ve birikimlerinden de yararlanarak Semerkand'ı dönemin en büyük şehirlerinden biri haline getirmiştir.⁹⁴

3.4. HİNDİSTAN VE ÇEVRESİNDE SİYASİ, SOSYAL VE İKTİSADİ HAYAT

Hindistan'da İslamiyet'in ticaret yoluyla yayılmaya başlaması ile bu bölgede değişmeye başlayan sosyal ve ekonomik hayat, özellikle Kuzey ve Orta Hindistan ve limanlarının 13 ve 14.yy'da fethedilmesinin ardından daha hızlı bir değişim sürecine girmiştir. İslamiyet, Hindistan'a deniz ticaret yolları üzerinden hızla yayılmıştır. 13.yy'ın başları Moğolların kurulması ve Hindistan üzerine seferlere başlaması, Hindistan için bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Aynı dönemlerde Afganistan'daki sultanlığın adına Kuzeybatı Hindistan'ı yöneten Kutbettin Aybeg isimdeki Türk Beyi, hükümdarın adına yönettiği Kuzeybatı Hindistan'ın büyük bölümünde bağımsızlığını ilan ederek Delhi Sultanlığını kurmuştur. Ve bu süreçleri izleyen yıllarda Asya ülkelerinin çoğunluğunda Moğolların seferleri sebebiyle adeta siyasi istikrarsızlıklar ve kıtlıklar gözlenirken, Delhi Sultanlığı bu şiddetli saldırılara kendi çapında cevap vermeye çalışmış ve Hindistan tarihinin gidişatını siyasi ve iktisadi açıdan derinden etkilemeyi başarmıştır.⁹⁵ İktisadi olarak da eskiye oranla büyük bir ilerleme kaydeden bölgede iktisadi refahı açıklamak için şu şekilde bir çıkarım yapılmaktadır: Gazneliler ve Gurlular'ın birikmiş altını daha çok Hindistan'ın dışında değerlendirdikleri bu

---

⁹⁴ Beckwith, s. 172

⁹⁵ Hermann Kulke ve Dietmar Rothermund, **Hindistan Tarihi**, Müfit Günay(Çev.) İmge Kitabevi Yayıncılık, 2001 s. 234

sebeup ile bu d6nemlerde T6rkistan ve Yakındoğu'nun ticaret hacminin artmasına yaramıştır. T6rklerin kurdukları sultanlıklar zamanında altın genel olarak Hindistan'da kalmıştır. Ve bu d6nemde Hindistan ve çevresinde ekonomi hızla d6zelmıştir.⁹⁶

Hindistan ile Arap yarımadası ve Doğu Afrika arasında deniz ticareti asırlar boyunca Afrika, Ortadoğu ve Avrupa'yı besleyen en 6nemli yollardan biri olmuştur. Hint Afrika sahillerine, Umman ve Yemen sahillerine mal getirir. Bu noktalardan aldıkları malları geri Hindistan ve Çin y6resine pazarlarlardı. Hindistan ve Çin'den yapılan seferlerde ticareti yapılan malların bazıları: Misk, biber, kakule, tarçın, havlıcan, kafur, Hindistan cevizi, abanoz ağacı, fildişi ve toprak kaplar da s6z konusu olmaktadır.⁹⁷ Doğu Afrika sahilleri ve Mısır'dan doğuya giden mallar ise dokuma, giyim eşyası, cam, kağıt, kitap, s6s eşyaları ve pirinçten mamul kap-kacaklar gibi mallardan oluşuyordu. Hindistan ticareti için en 6nemli ihraç kalemlerini altın, g6m6ř ve bakır oluşturmaktaydı.

Ticaret gemileri Kızıldeniz'e kadar genelde sokulmazlar ve Mısır sahillerine mal bırakmazlardı. 6nk6 Kızıldeniz çok kayalıktı ve gemiler için çok b6y6k risk oluşturuyordu. Hindistan sahillerinden gelen tonlarca y6kl6 gemilerin y6kleriyle bu riski almaları çoğu zaman m6mk6n olmuyordu. Bundan dolayı 6r6nler Bab6lmendep Boğazı'nda pazarlanır. Ondan sonra 6lkelerine d6nerlerdi. Nadiren de olsa gemilerin Mısır limanlarına geldiği bilinmektedir 6nk6 bazı tarihelere g6re bu insanları Mısır pazarlarında g6rmek o d6nem için hayret verici bir olay değildir.⁹⁸

Delhi Sultanlığında H6k6mdar Kutbettin'in 6vey oğlu İltutmuş onun yerine geçmiş ve Bağdat Abbasi halifesinin bir temsilcisi tarafından Delhi Sultanı olarak tanınmıştır. İltutmuş'un bu d6nem içerisinde en 6nemli sorunlarından biri Moğollara karşı da sultanlığı savunmak zorunda olmasındır. Cengiz Han İndus'a ulaştığında İltutmuş, Moğolları uzak tutmadaki başarısını şu şekilde g6sterir; Cengiz Han Hindistan'a saldırdığında diğer M6sl6manlar İltutmuş'tan bir M6sl6man olarak yardım talep ettiğinde İltutmuş taraf

---

⁹⁶ 6zdal, s. 140

⁹⁷ Heyd, s. 422-423

⁹⁸ Heyd, s. 424

tutmaktan kaçınmış ve bunun sonucu olarak da Moğollar Delhi Sultanlığı'na saldırmamışlardır. İltutmuş'un ölümünden sonra yaşanan taht kavgalarından sonra kölelerinden olan Balban tahta geçmiştir. Balban'ın ölümünden sonra ise Halacilerin Türk boyuna mensup birisi taht mücadelesinden zaferle çıkmıştır. Celeleddin Halaci ismindeki bu adam kısa ömürlü Halaci hanedanının kurucusu olmuştur. Celeleddin 1296 yılında tahta geçerek Delhi'nin en güçlü sultanı olan yeğeni ve üvey oğlu Alaaddin tarafından saf dışı bırakılmıştır. Tahta geçen Alaaddin ise Güney Hindistan'ı almış ve ülkeyi Moğollara karşı başarı ile savunmuştur. Alaaddin 14.yy'ın başlarında büyük sefer düzenlediği Hindistan üzerindeki hakimiyetini oldukça genişletmiştir.⁹⁹

Alaaddin'in vefatından sonra saray mensupları Gıyaseddin Tuğluk'u yeni sultan yapmışlardır. Gıyaseddin, Tuğluk hanedanının kurucusu olmuştur. Bir kez daha bağımsızlığını ilan etmiş olan Varangal bölgesi ve her zaman zorlukla kontrol edilmiş olan Bengal'e karşı seferler düzenlemiştir.

Sultan Gıyaseddin, Bengal'den dönüşte zafer kutlamasında kendi talebi üzerine oğlu tarafından yaptırılan kabul salonuna girdi. Ancak bu salon öyle kötü inşa edilmişti ki çökuverdi ve Gıyaseddin yıkıntının altında kalarak vefat etti. Böylelikle oğlunun hemen başa geçmesinin yolu açılmış oldu. Muhammed Tuğluk bu cinayeti hoş görmeleri için saraydakileri değerli hediyelere boğdu ve 1351 yılına kadar 27 yıl boyunca ülkeyi yönetti. Saltanatının başında sultanlığın yayılcı geleneğini sürdüren Muhammed Tuğluk bu konuda Alaaddin'den de başarılı olmuştur. Fakat hırs ile yaptığı hatalar Delhi Sultanlığı'nın çöküşüne neden oldu.¹⁰⁰ Hindistan tarihinin bu kısmında en önemli kaynaklardan biri şüphesiz ki bu dönemde burada yaşamış İbn Battuta'nın seyahatnamesidir. Seyahatnamede bu dönemdeki siyasi, sosyal ve kültürel durum hakkında detaylı bilgiler verilmektedir. Örneğin yukarıda bahsettiğimiz Gıyaseddin Tuğluk'un kabul salonunun çökmesi sonucu vefatı seyahatnamede şu şekilde aktarılır:

---

⁹⁹ Kulke, s.244-247

¹⁰⁰ Kulke, s.254-255

“Hükümdarın diğer oğlu Muhammed yanımıza gelerek: ‘Efendim! İkinci namazı vakti gelmiştir. Kalkıp namaz kıldırınız!’ dedi. Ben de namaz için kalktım. Böylece Şehzade Muhammed ile Melikzade'nin planladığı şekilde filler bir taraftan yürütüldü. Hayvanlar yere ayak basar basmaz köşk Sultan Tuğluk'un ve oğlu Mahmud'un üzerine yıkıldı. Asumanı tutan feci bir çığlık işittim! Namazı bitiremeden gerisin geri döndüğümde köşk yıkılmıştı. Şehzade Muhammed enkazı kaldırmak için kazma kürek getirilmesini emrediyordu sözde. Öte yandan da adamlarına bu işin geciktirilmesini ima ediyordu! Güneş battıktan sonra kazma kürek ve diğer aletler getirilip enkaz temizlenince şu manzara ile karşılaşıldı: Sultan Tuğluk yanı başındaki oğlunu ölümden korumak için sırtını siper etmişti! Bazıları Tuğluk'un harabeden ölü çıkarıldığını, diğerleri ise henüz can vermeden çıkarılıp öldürüldüğünü sonra da Tuğlukabad denilen şehrin kıyısında evvelce yaptırdığı mezara götürülüp gömüldüğünü anlatmaktadırlar. Sultan Tuğluk'un, Tuğlukabad denilen bu şehri niçin yaptırdığını daha önce açıklamıştık. Tuğluk'un tüm serveti ve köşkleri oradaydı.”¹⁰¹

Delhi'nin tarihine damga vurmuş son önemli sultanı Muhammed Tuğluk'un yeğeni ve uzunca bir süre tam 37 yıl ülkeyi yöneten Firuz Şah'tı. Firuz Şah, sultanlığı bir kez daha kuzeyde toplayabildiyse de Orta ve Güney Hindistan'ı fethetmek için yeni bir girişimde bulunmamıştır. Bununla birlikte Bengal üzerindeki kontrolünü yeniden gündeme getirdi ise de Orissa zaferi dışında düzenlediği seferler başarısız olmuştur. Firuz Şah'ın Sint ve Gucerat'a karşı düzenlediği seferlerin başarısızlığa uğraması sultanlığı dağılma sürecine sokmuştur. Firuz öldükten sonra Delhi Sultanlığı dağılmıştır. Delhi Sultanlığı, Timur İran'ı aldıktan sonra Bağdat'tan Hindistan üzerine yürüyüp Delhi'yi alması ile parçalanmıştır.¹⁰²

Timur'un Hindistan seferleri sonrasında bölgede ilk etapta iktisadi olarak büyük bir gerileme yaşanmıştır. Bunun altında yatan en büyük sebeplerden biri tarumar edilen tarım alanları ve şehirlerdir.

---

¹⁰¹ İbn Battuta, s. 644

¹⁰² Kulke, s.257-258

3.5. AFRİKA'DA SİYASİ, SOSYAL VE İKTİSADİ HAYAT

Afrika 14. Yüzyıl içerisinde farklı devletlere ev sahipliği yapmıştır. Bu anlamda doğu, batı ve kuzey Afrika'da kurulan devletler tarih içerisinde kendinden bahsettirmiştir. Doğu Afrika sahillerinde Hindistan, Çin ve Arap yarımadasından gelen ticaret gemilerinin getirdiği ticari mallar tacirler ile o dönemde eşek ve develeriyle gidebildikleri kadar güneye taşınmışlardı. Bu bölgelerin en büyük sorunlarından olan çeçe sineği ve çöl seyahati ticaretin içerilere sokulmasını zorlaştırıyordu. Irmak boylarında kanolardan hamallar ile kendi bölgelerinde ticaret yapıyordu, fakat bazı Müslüman tacirleri Gine Körfezi'ne kadar sahilleri kullanmadan iç bölgelerden gitmişlerdi.¹⁰³

Daha da güneyde Zimbabwe'de çıkan altının ticareti 16. yüzyıl öncesine kadar Afrikalılar tarafından yapıyordu. Avrupalılar gelmeden önce Sahra kıyısından güneye Mali'nin başkentine seyahat eden ve iç bölgelere kadar giden, İbn Battuta'dan sahil tacirlerinin kaleme aldığı veya bunları anlatan ikinci elden olsa bile tek bir kayıt yoktur.¹⁰⁴

O dönem içerisinde Ortadoğu ve Anadolu'yu besleyen altının temel kaynağı Sudan altını idi. Bu kaynak 9-15. yüzyıllar boyunca Akdeniz çevresindeki tüm yeni altın akımlarını besleyecekti. Sudan altını günümüze kadar canlılığını koruyan bir teknikle zenci altın arayıcıları sayesinde elde ediliyordu ve Berberi tacirler aracılığı ile kıta içlerinden getirilerek pazarlanıyordu.¹⁰⁵

Dönem içinde Afrika'nın altın madenlerinin bulunduğu bölgelerden biri de Afrika'nın güney taraflarında, Doğu Afrika'nın Guardafui Burnu'nun güneyinde, bu gün Rodezya olarak bilinen topraklardır.¹⁰⁶

Afrika'da dönem içerisinde siyasi ve iktisadi açıdan önemli merkezlerden biri Mısır ve çevresiydi. Mısır'a bu önemini sahip olduğu merkezi durum sağlıyordu. Ticaret yolları arasında transit geçiş bölgesi

---

¹⁰³ Curtin, s. 31

¹⁰⁴ Curtin, s. 32

¹⁰⁵ Özdal, s. 142

¹⁰⁶ McNeill, s. 385

konumundaydı. Ve Mısır çarşılarında ürün çeşitliliği çok fazlaydı.¹⁰⁷ Nil yoluyla getirilmiş olan doğu ürünlerinin birçoğu İskenderiye pazarında toplanıyordu. Tarım ve hayvancılık ürünlerinin yanı sıra mücevherat ve Avrupa'da bulunmayan diğer kıymetli eşyalar Mısır'a deniz ve Nil yoluyla Hindistan, Kuzey Afrika ve Arap yarımadasından getiriliyordu.¹⁰⁸ Mısır'ın dönem içerisinde ihtiyacı olduğu kereste ve demir, Mısır'ın zorunlu olarak dışarıdan getirttiği ihtiyalarıydı.¹⁰⁹

Afrika kıtasında siyasi olarak hareketli bölgelerden biri de Habeşistan bölgesidir. Habeşistan bu dönemde Müslümanlar ile Hristiyanlar arasındaki savaşlara sahne olur. Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'na olan sınırı sebebiyle önemli bir konuma sahip olan bölge, deniz ülkelerinden buraya sık sık yapılan Müslüman fetih hareketlerinin odak noktalarından biri olur. Burada Müslümanların bilhassa Hristiyanlarla yaptıkları uzun mücadelelere rastlanmaktadır.

tede Hint Okyanusu'na kıyısı olan sahil şehirleri bu dönem içerisinde geçimlerini ticaretten sağlayan gelişmiş şehirlere dönüşmüşlerdir. Baharat Yolu ile bu kıyılara ulaşan baharat, fildişi, köle ve altının, buralardan Ortadoğu ve Kuzey Afrika'ya gönderilmesinde bu şehirler önemli bir durak rolünü üstleniyorlardı. Özellikle bu sahil şeritleri olmak üzere Müslüman medeniyeti, okyanus üzerinden özellikle deniz ticareti ile Çin'in ve bilhassa Hindistan'ın etki alanındadır. İslam toplumları bu bölgelerde o dönem içerisinde zengin iktisadi bir yapı oluşturmuşlardır ve bölgede camileriyle ve büyük sanat eserleriyle görkemli şehirler inşa etmişlerdir. Kültürel ve ekonomik etkileşim bu şehirlerde yaşanır. Bu kıyı şehirleri birçok Müslüman tüccarın bulunduğu gelişmiş şehirler iken, kıyılardan kıtanın ierilerine doğru gittikçe kabilelerin geleneksel yaşantılarının hakim olduğunu, ticari olarak kıyılara göre hareketliliğin daha az olduğunu hatta ki canlı mal mübadelesine dayalı bir ekonomiyi görebiliriz.¹¹⁰

---

¹⁰⁷ Heyd, s. 422

¹⁰⁸ Heyd, s. 428

¹⁰⁹ Heyd, s. 430

¹¹⁰ Miquel, s 316-317

Batı Afrika'nın İslam ve Müslümanlar ile tanışması doğuya göre biraz geç olmuştur. Mali ve daha kuzeyden gelen âlim ve tüccarların etkisi ile bu bölgeler İslam ile tanışmıştır.

Batı Afrika'da siyasi olarak daha doğudaki komşularıyla yaptığı savaşlarıyla bitap düşmüş Kanem Bornu Krallığı 13. asrın ikinci çeyreğinden itibaren 16.yy'ın başlangıcına kadar kısmi sessizlik içerisinde varlığını devam ettirir. Yine bu süreç içerisinde de Memlük sultanları ile ara ara irtibat kurmuşlardır. Bu devrede adından bahsettiren devlet Mali Sultanlığı'dır. Mali Sultanlığı'nın ismini Müslüman devletler çok iyi bilmektedir. Hatta ki o dönemde bu isim batı tarafından da çok iyi bilinmektedir. Mali konusunda İbn Battuta, seyahatnamesinde çok açıklayıcı bilgiler sunmaktadır. Seyahatname, Mali üzerine birçok konuda kaynak kitaptır. İslam'ın Afrika içerisinde genişlemesi ve yayılmasında Mali Sultanlığı'nın etkisi büyük olmuştur.¹¹¹

Afrika'nın tarihi boyunca birçok krallık ve sultanlık hükümdarlık sürmüştür; ama bunların içinde özellikle yukarıda da bahsettiğimiz Mali Sultanlığı diğerlerinden farklıdır. Çünkü Mali Sultanlığı kendi dönemindeki Asya ve Avrupa'daki devletler ile aynı derecede siyasi, askeri ve ekonomik gelişmişlik düzeyine ulaşmıştır. Bu devlet hakkında konuşurken atlanılmaması gereken isim, kesinlikle Mansa Musa adıyla da bilinen meşhur sultanları Kanku Musa'dır. Kanku Musa babasının vefatından sonra 1307 yılında Mali sultanı olmuştur. Günümüz Batı Afrika devletlerinden Mali, Nijer, Fildişi Sahili, Gine, Gambiya, Senegal ve Burkino Faso'da yaşayan herkes onun hakkında mutlaka bilgi sahibidir. Birinci Musa olarak da bilinen Kanku Musa'nın erdemli, dindar ve sofu bir kişiliğe sahip olduğu söylenir; hatta ki her gün bir köle azat ettiği söylenir. Hakimiyeti müddetince Batı ve Orta Afrika'da İslam'ı yaymakla meşgul olan Kanku Musa'nın ünlü Hac yolculuğuna çıktığında yola koyulan kervanın başının, ülkesinin doğu sınırındaki Meşhur Timbuktu şehrine kadar vardığı söylenir. Dünyanın dört bir yanında Mali Sultanlığı'nın adını Kanku Musa duyurmuştur. Kanku

---

¹¹¹ Miquel, s 324-326

Musa'nın bu kadar üne kavuşmasının sebebi sahip olduğu geniş topraklardan ve büyük hükümranlığından daha ziyade 1324-1325 yıllarında gerçekleştirdiği büyük hac seferidir. İslam dünyasındaki ünü de bu seferi sayesinde yayılmıştır. Eğer bir şehirden geçerken o gün günlerden cuma ise kesinlikle oraya bir cami yaptırdığı söylenir.

Kanku Musa'nın bu hac yolculuğunda Avrupalıların dikkatini çeken şey tabii ki Kanku Musa'nın seyahati sırasında yanında götürdüğü altınlarıydı. Bu altınların miktarı o kadar çoktur ki, bu konuda çok değişik rakamlar söyleyenler olmuştur ama tüm rivayetlerin ortak noktası taşınan altının devasa çokluğudur. Kimine göre beş yüz köleyle taşıttırılmıştır ve yaklaşık Mekke ve Medine'de 20.000 parça altın dağıtmıştır. Kanku Musa'nın hac yolculuğu sırasında alışılmadık miktarda altın dağıttığı konusunda herkes hemfikirdir. Kanku Musa'nın bu seferi kervanın güzergâhı boyunca gelip geçtiği şehirlerin hepsinin dikkatini çekecek ve kulaktan kulağa yayılarak bu efsane tarih kitaplarında yerini alacaktır.¹¹²

Kanku Musa'nın yaptığı hac seferinde etrafa gösterdiği şöhret öncelikle Mısır'da Memlüklerin, Kuzey Afrika'daki sultanlıkların ve Avrupalıların dikkatlerini Mali Sultanlığı'na çevirmelerine neden olmuştur. Kanku Musa'nın askeri ve siyasi olarak ne kadar dışa açık bir insan olduğunu şu örnekler ile anlamak mümkündür: Kahire'de bulunduğu esnada buradaki Türk soylu askerleri beğenmiş ve dönerken yanına bu askerlerden almıştır. Ayrıca Hac dönüşü Mekke'den Kureyş Kabilesine mensup kişileri Mali'ye davet etmiştir. Mali Sultanlığının halkı gayet refah ve zengin bir hayat sürmekteydiler. Sultanlığa ait yaklaşık üç yüz civarında şehir vardır. Böyle büyük bir sultanlık olan Mali sultanı Kanku Musa'nın yerine oğlu Kanku Maga geçmiştir.¹¹³ 14. yüzyıldan bahseden Batı Afrikalı tarihçiler İslam dünyası hakkında bilgi verirken Mali Sultanlığı dışında Afrika'da Kânim Sultanlığı gibi birkaç sultanlıktan bahsetmektedirler.

---

¹¹² Ahmet Kavas, **Geçmişten Günümüze Afrika**, İstanbul: Kitabevi Yayıncılık.2005 s.2-4

¹¹³ Kavas, s. 6

Kuzey Afrika'nın batısında Cebelitarık Boğazı'nın etrafında küçüklü büyüklü birkaç devlet kurulmuştu. Bu devletlerden biri de aynı zamanda İbn Battuta'nın memleketi olan Merînîlerdir. Merînîler 14. yüzyıl'da siyasi ve askeri alanda olduğu kadar ilmi alanda da Kuzey Afrika ve Endülüs'te varlık göstermişlerdir. Merînîler'in o dönemki hükümdarı Ebu İnan el-Merînî'dir. Ve İbn Battuta Seyahatnamesi'nde sık sık Ebu İnan'dan ve ona olan sevgisinden bahsetmiştir. Sayfalarının birçoğunu hükümdarının özelliklerini ve becerilerini anlatmaya ayırmıştır.

Merînîler, çevre devletlerarasında Avrupalılara karşı cihat hareketlerine en çok çaba gösteren devlet olmuşlardır. Bu anlamda özellikle askeri alanda güçlenerek Endülüs'te cihat harekâtında bulunarak Mağrib'in tamamında hâkimiyet kurmayı amaçlamışlardır. Bunun için pek çok devletle siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler içinde olmuşlardır. Memlük Sultanlığı ile kurulan münasebetlerde hac kafileleri etkin olmuştur. Belki bu sebeptendir iki ülke arasındaki sosyal ilişkiler siyasi ve iktisadi ilişkilere göre daha hareketliydi. İslam dünyasından Fas'a gelen âlimler olduğu gibi Merînî âlimleri de başta Mısır ve Suriye olmak üzere diğer İslam muhitlerine giderek zamanın âlimlerinden istifade etmişlerdir. Ebü'l-Hasan döneminde Merînîler yukarıda bahsettiğimiz Mali Sultanlığı ile ilişkiler kurmuş, kültürel ve ticari ilişkiler oluşmuştur. Merînîler'in Endülüs'te hükümlerini sürdüren Nasriler'le arasındaki ticari, siyasi ve kültürel münasebetler son derece canlı olmakla birlikte Nasri Sultanlığı'nın Merînîler'e karşı Hristiyanlara yardım ettiği ve onlara stratejik önemi haiz yerleri verdiği, hatta bazen Merînîler'in saltanat kavgalarına müdahale ettiği görülmektedir. Bu savaş ve ikilik ortamının bölgede neden olduğu istikrarsızlık çoğu zaman Hristiyan Avrupa'nın bölge Müslümanlarına karşı üstün gelmelerine neden olacaktır. Merînîler Endülüs Hristiyanlarıyla savaşmakla birlikte onlarla ticari, siyasi ve kültürel ilişkileri de devam ettirmişlerdir. İspanya ve Güney Avrupa'dan okumaya gelenlerin Fas'ta dönemin medreselerinde eğitim gördükleri bilinmektedir. Mağrib'de Muvahhidler'den sonra kurulan Merînîler, Abdülvahidler ve Hafisiler'in kendi aralarındaki çekişmeleri birbirleri arasında

sürekli devam eden mücadeleler, Hristiyanların yukarıda da belirtildiği gibi Mağrib üzerindeki etkisini arttırmıştır.¹¹⁴

Merînîler'de askeri hareketlerin temel hareket noktasını cihat anlayışı oluşturmaktaydı. Sadece bu sebeple Ebu Yusuf Ya'kub, Merînîler'in Endülüs'te sürekli gerçekleştirdiği cihat hareketlerini Nasriler'le anlaşarak 'Ceşülguzat Teşkilatı' adı altında daha toplu, organize ve sürekli hale getirdi. Her an savaşa hazır bekleyen Ceşülguzat'ı Merini süvarilerinden oluşan ve "meşihatülguzat" adı verilen bir grup asker sevk ve idare ediyor, reislerine de "şeyhülguzat" deniliyordu.¹¹⁵

Mansur lakabıyla anılan Ebu Yusuf Ya'kub ülkesine birçok cami ve medresenin yanında hastaneler, bakımevleri yaptırmıştır. Bunların ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla vakıflar kurmuştur. Kurulan bu vakıflar sayesinde medreseler gelişmiştir ve Endülüs'ten gelen âlimlere talebe yetiştirmeleri ve kendilerini geliştirmeleri için çeşitli imkânlar verilerek bu âlimlerden oluşan ilim meclislerinden çok istifade etmişlerdir. İbn Haldun ve İbn Cüzey gibi meşhur âlimler yönetimde görev almıştır.¹¹⁶

Bu bölgede Muvahidler'in dağılmasından sonra Hafsileri, Abdülvahidleri ve Fas çevresinde de Merînîleri, boğazın Avrupa yakasında ise Nasrileri görmekteyiz. Bu dört Müslüman devletin aralarındaki siyasi sürtüşmenin ana sebebi, ticaret yollarını ele geçirme ve böylece önemli stratejik konumdan mümkün olduğu derecede faydalanma düşüncesidir. Nasriler, Merînîler ve Hristiyanlar arasında gerekli fakat oldukça tehlikeli bir denge politikası güderler. Merînîler ise Nasrilere rağmen boğazın öte tarafındaki kâfirlere karşı cihatı devam ettirme gayretindedirler.¹¹⁷

---

¹¹⁴ İsmail Ceran, "Merînîler", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.29, İstanbul: TDV Yayınları, 2004, s. 196-198

¹¹⁵ Ceran, s. 196

¹¹⁶ Ceran, s. 197

¹¹⁷ Miquel, s 319

4. İBN BATTUTA SEYAHATNAMESİ'NDE ULUSLARARASI TİCARETE KONU OLAN MALLAR VE SEYAHATNAMEDE GEÇEN PARA BİRİMLERİ

4.1.İBN BATTUTA SEYAHATNAMESİ'NDE ULUSLARARASI TİCARETE KONU OLAN MALLAR

4.1.1 Dokuma Ürünleri

Bir memleketin kıyafetinde o yörenin kültürü, o yörenin sanatı, o yörenin zevkleri saklıdır. Kılık kıyafetler gelenek ve göreneklerin önemli yansımalarından biridir. Üretilen kumaşlar ve bu kumaşların pazarlanması bölge için önemli bir gelir kaynağı teşkil etmektedir. Nitekim dönemin ticaretinde dokuma ürünleri çok önemli bir yer kaplamaktadır. Seyahatnameden de anladığımız kadarıyla dokuma ürün çeşitliliği fazladır. Kumaş ticareti kadar işlenmiş ve el emeği katılarak hazırlanan elbiseler de çarşı ve pazarlarda yerini almıştır. Keten, pamuk, ipek, yün kumaş ve elbiseler hatta hindistan cevizi lifleri bile kullanılmıştır. Bu anlamda İbn Battuta birçok önemli ayrıntıya yer vermektedir. Bu bölümde özellikle ticarete konu olan kısımlar incelenmiştir.

İbn Battuta Kuzey Afrika'dan geçerken günümüzde Libya'nın bir şehri olan Abyar'dan şu şekilde bahseder: "Abyar'da üretilen kaliteli kumaşlar Şam, Irak, Mısır ve daha birçok yerde rağbet gördüğü halde, şuracıkta Nehrariye halkı arasında beğenilmiyor, şaşılacak şey!"¹¹⁸ Kuzey Afrika'dan Libya, Mısır, Irak ve Şam'a ihraç edildiğini anladığımız kumaşların kaliteli ve ihraç edilen yerlerde rağbet gördüğü halde yazarın ilgisini çekecek şekilde bölge halkı tarafından sevilmediği anlaşılmaktadır. Kumaşların bölge halkının ilgisini çekmemesinin ama pazarlandıkları yerde rağbet görmesinin ihracatı arttıran ve üretimin devamını sağlayan faktörlerden biri olduğu

---

¹¹⁸ İbn Battuta, s. 38

muhtemeldir. Günümüzde Lübnan sınırları içerisinde bulunan Baalbek şehrinin kumaş üretiminden bahseden yazar, ihramlık ve benzeri amaçlar ile kullanılacak kumaşlar üretildiğini, bunlara "baalbeki" adı verildiğini söyler.¹¹⁹ Baharat yolu ticaretinde dokuma ürünlerinin önemli bir payı vardır. Bu yol üzerindeki yoğun kumaş ticaretine rağmen hâlâ birçok şehirde kumaş üretiminin yapıldığını görmekteyiz. Bu durum, kumaş piyasasının ve ticari hareketliliğin ne kadar gelişmiş olduğunu göstermesi bakımından değerlidir.

Eserin devamında Mısır'ın Kahire şehrinin çarşılarından bahseden İbn Battuta, şehrin büyüklüğünden bahsederken develerle su taşıyan sakaların sayısının 12.000 olduğunu ve 30.000 katırcı bulunduğunu, sultana ve halka ait 36.000 geminin varlığını belirtir ki belirtilen sayılar şehrin o dönemki nüfusu ve iktisadi hareketliliği açısından önemli ipuçları barındırmaktadır. Kahire'de ticaretin canlanması ve artması için şenlikler vesilesi ile özel çaba harcadığını anlamaktayız. Mısır'ın Baharat yolunun en önemli kavşak noktalarından biri olduğunu bir kez daha göstermektedir. İbn Battuta Kahire çarşılarındaki alışveriş şenliği için şu ifadeleri kullanır: "Tüccarlar çarşılarını süslemişti. Dükkânların önüne nefis kumaşlar, ipek elbiseler asılmıştı. Şenliği birkaç gün devam ettirdiler bu şekilde."¹²⁰

Seyahatnameden ayrıca anlamaktayız ki Mısır'da o dönemde 'keten' üretimi ve ihracatı önemli bir yer tutmaktadır. "Burası keten bakımından çok zengindir. Mısır'ın diğer şehirlerine ve İfrikiyye'ye (Kuzey Afrika'ya) ihraç edilen keten buradandır."¹²¹ Önceki ve sonraki ifadelerinden de net bir şekilde anladığımız kadarı ile Mısır'da 'keten' iç piyasaya yetecek ve ayrıca dışarıya ihraç edilebilecek bir üretim alanına sahiptir.

Günümüz Somali'sinden bahsettiği kısımda İbn Battuta, bu ahalinin zenginliğinden bahsederek buranın aynı şekilde Hint Denizi kıyısında kurulan diğer şehirler gibi ticari noktada ne kadar etkin

---

¹¹⁹ İbn Battuta, s. 124

¹²⁰ İbn Battuta, s. 48

¹²¹ İbn Battuta, s. 66

olduğundan bahseder. Nitekim o dönemde Doğu Afrika sahillerinde birçok şehir Hint ve Çin malları için deniz seferleri düzenliyor, oradan mallar getiriyor ve bunları iç ve dış pazarlarda pazarlıyorlardı. Bu durum bölge ahalisinin ticaret ile zenginleşmesine ve zengin tüccarların oluşmasına zemin hazırlamıştı. Bu anlamdaki genel kanıyı destekler nitelikte İbn Battuta şu ifadelerle oraların zenginliğinden, o bölge insanının kumaş üretiminden ve bu kumaşın başka ülkelere ihracatından bahseder: "Makdeşav (Mogadişu) ahalisi zengin tüccarlardan oluşuyor. Orada, şehrin adıyla anılan kumaşlar üretiliyor, Mısır ve diğer ülkelere sevk ediliyor."¹²² Buradan anlıyoruz ki Mısır çarşılarını iktisadi mal anlamında besleyen pazarlardan biri de Makdeşav (Mogadişu) pazarıdır. Burada önemli noktalardan biri de bu bölgelerin dokumacılık alanındaki konumudur. Gerek Afrika ülkelerine gerekse diğer ülkelere Mısır ve civar ülkelerden üretilen kumaşların ihraç edildiğini seyahatnameden de çıkarmak mümkündür. Yazarın eserinde Batı Afrika'nın içlerine doğru yaptığı gezi sırasında belirttiği şu kısım ise Mısır'ın kumaş ve dokuma anlamında kendi üretim alanının ve çeşitliliğinin olduğunu destekler niteliktedir. "İyvallaten şehri çok sıcak. Ahalinin giydiği elbiseler Mısır işidir, pek güzeldir."¹²³ Bornu'dan ihraç edilen sarı renkli kumaşlara da değinen yazar, Batı Afrika'dan bu sarı renkli kumaşların diğer ülkelere ihraç edildiğine de değinir: "Bornu ticaret merkezidir. Nice güzel cariyeler, hizmetçi ve açık sarıya boyanmış kaliteli kumaş Bornu'dan sevk edilir uzak ülkelere."¹²⁴

Seyahatnameden de anlamaktayız ki dokuma sektöründe o dönemde dünyanın en aktif merkezlerinden biri de Anadolu'dur. Anadolu'daki kumaş ve dokuma ürünleri hakkında da bilgi veren İbn Battuta, gezdiği şehirlerde yün ve pamuktan dokunan kumaşlardan bahseder. Günümüz ile seyahatnamede anlatılan dönemler karşılaştırıldığında Anadolu'da dokuma kültürünün ne kadar uzun bir geçmişe dayandığını anlamaktayız. İbn Battuta dokuma konusunda Mardin, Denizli, Aksaray ve Erzincan şehirlerinden özellikle bahsetmektedir.

---

¹²² İbn Battuta, s. 361

¹²³ İbn Battuta, s. 959

¹²⁴ İbn Battuta, s. 982

Mardin'den bahsederken şehrin coğrafi konumu hakkında bilgi vererek söze başlayan İbn Battuta, Mardin'i gezdiği şehirler ile karşılaştırarak 'bu şehirlerin en güzellerinden' diye nitelendirmektedir. Dikkat çekici noktalardan biri de Mardin'in ticari canlılığıdır. Günümüzde de hayvancılığın bölgede yaygın olduğunu bilmekteyiz. Muhtemelen o dönemde yaygın olan hayvancılıktan ötürü bölgede üretilen yün kumaşlara değinen İbn Battuta, yapılan giysi ve kumaş üretiminden şu şekilde bahsediyor: "Sonra Mardin'e ulaştık. Dağın eteğine kurulmuş büyük bir şehir burası. İslam şehirlerinin en güzellerinden... Çarşıları cıvı cıvı. 'Mer'ız' diye bilinen yünden yapılmış giysiler burada üretiliyor. Bu giysilere 'Mardini' de denilir."¹²⁵

Anadolu'da dokuma noktasında bir diğer durak Denizli'dir. Burada teknik olarak Denizli'de işin ne kadar iyi yapıldığından bahseden İbn Battuta yöre pamuğunun kaliteli olduğuna vurgu yapmaktadır: "Yöre pamuğunun kaliteli oluşu ve iyi eğirilmesi uzun süre dayanmasını sağlıyor. Bu kumaşlar buranın adıyla tanınmıştır. Şehirde Hıristiyan nüfusun çokluğu nedeniyle bu işi yapanların ekseriyeti Rum kadınlarından oluşuyor."¹²⁶

Pamuk dokumacılığında Rum kadınların yün dokumacılığında ise Müslümanların aktif olması, uzun sürece göçebe bir hayat süren Türklerin Anadolu'da zamanla tarıma dayalı dokumacılığa ayak uydurduğu yönündeki yorumları destekleyici bir durumdur. Örneğin Aksaray'da koyun yününden üretilen kumaşın o dönemde bir dünya markası olduğunu, birçok yere buradan ihraç edildiğini anlamaktayız. 'Aksarayı' olarak adlandırılan kumaştan şu şekilde eserinde bahsetmektedir: "Burada koyun yünüyle dokunan halı ve kilimler 'Aksarayı' diye tanınır ve benzerlerine başka hiçbir yerde rastlanmaz. Üretilen mallar Suriye, Irak, Hindistan, Çin ve diğer Türk ülkelerine ihraç edilir."¹²⁷

---

¹²⁵ İbn Battuta, s. 338

¹²⁶ İbn Battuta, s. 408

¹²⁷ İbn Battuta, s. 414

Baharat yolunda, özellikle seyahatnamede dikkati çekmektedir ki nasıl ipek kumaşlar Anadolu'ya doğru doğu batı ekseninde bir ticari akış ile geliyorsa burada belirtildiği gibi yün ve pamuk kumaş ihracatının baharat yolu üzerinden Anadolu'dan Doğu'ya doğru bir ticari akışı olduğu görülecektir. İpek üretiminin çokluğu ile bildiğimiz Çin coğrafyasında dolaşan yazarın şu tespiti ilginçtir: "Orada ipek çok. Çünkü oranın ipek böceği meyvelere dadanır, beslenir; fazla ilgiye ihtiyacı yoktur. İpek yoksulların ve kimsesizlerin giysisidir. İşadamları da olmasa hani, beş para etmez! Çinliler arasında bir pamuk elbise bir yığın ipek elbiseye denktir."¹²⁸ İşadamları olmasa beş para etmez ifadesi de göstermektedir ki ipek ihracatı önemli bir ticari faaliyettir ancak pamuk elbiseye olan düşkünlük yukarıda bahsettiğimiz pamuklu dokumaların Çin'e doğru ihracatını tetikleyen faktörlerdendir.

Anadolu'da dokumacılık alanında bahsi geçen dördüncü şehir ise Erzincan'dır. İbn Battuta bu şehirde 'Erzincani' adı verilen kumaştan bahseder: "Müslümanlar Türkçe konuşuyor. Gayet muntazam ve canlı çarşıları var. Erzincani diye bilinen nefis kumaşlar dokunur burada."¹²⁹ Bilindiği gibi Erzincan ipek yolunun Anadolu içerisindeki duraklarından biridir. Yukarıda bahsedildiği gibi çarşılarının canlı ve bu kadar etkileyici olmasını da ipek yolunun canlı ticaret akışına borçludur.

İpek dokumacılık ve ipek kumaşlar konusunda Çin ve İran ipeğinin üretim ve ihracat da piyasaya hâkimiyetini seyahatnamenin cümleleri arasında da bulmak mümkündür. Çin dışında İbn Battuta ipek üretim merkezi olarak Kuzeydoğu İran taraflarında kalan Nişabur'a dikkati çeker ve Nişabur'dan Hindistan'a ipek ticareti yapıldığını ifade eder. Burada iki farklı ipek türünden bahseder İbn Battuta, "Nisabur'da dokunan 'nah' ve 'kemha' cinsi ipekler Hindistan'a gönderiliyor."¹³⁰ İran ipeğinin Anadolu üzerinden Avrupa'ya ihraç edildiğini bilsek de İbn Battuta'dan anlamaktayız ki İran ipeği Hindistan üzerinden de pazarlanmaktadır.

---

¹²⁸ İbn Battuta, s. 896

¹²⁹ İbn Battuta, s. 418

¹³⁰ İbn Battuta, s. 566

Çin ipeğinden bahsederken, İbn Battuta çok farklı tespitlerde bulunur. Batı'da yönetici kesimin zenginlik ve refah göstergesi olarak giydiği ipeğin, pamuk ve yünlü dokumalara göre Çin'de çok tercih edilen bir ürün olmadığından bahseden İbn Battuta, Çin'de ipeğin değerini tüccarların belirlediğinden bahseder. İbn Battuta seyahatnamede Çin ipeğine dair izlenimlerini şu cümleler ile ifade eder: "Orada ipek çok. Çünkü oranın ipek böceği meyvelere dadanır, beslenir; fazla ilgiye ihtiyacı yoktur. İpek yoksulların ve kimsesizlerin giysisidir." Bu ifadeler ipek üretiminin ne kadar yoğun olduğunu göstermektedir. Ayrıca Çin'de Hansa bölgesinde Hansaviye olarak bahsedilen bir kumaştan özellikle bahsetmektedir: "Güzel çarşılarında çeşitli iş ve zanaatların en yetkin temsilcileri bulunuyor. Hansa'ya özgü, Hansaviye diye bilinen kumaşlar burada dokunuyor."¹³¹

Dokuma sektöründeki en önemli merkezlerden birini Hindistan bölgesi oluşturmaktadır. İbn Battuta bu bölgede üretilen kumaşın, deniz yolu ile yapılan ticaretin de ana kalemlerinden birini oluşturduğunu ifade etmektedir. Hindistan iç piyasası ve ihracat için üretildiğini anladığımız kumaşların Delhi'ye gönderildiğini ifade eder: "Yörede dokunan kaliteli kumaşlar Dihli (eski Delhi)'ye gönderilir. Manikbur ile Dihli arası on sekiz gün tutar".¹³² Umman'dan bahsederken insanların giydikleri pamuklu elbiselerin Hindistan'da üretildiğini ifade eder: "Giydikleri elbise Hindistan'dan getirilen pamuktan mamuldür. Onlar şalvar yerine bellerine peştamal sarıyorlar."¹³³ İbn Battuta aynı bölgedeki Maldiv Adaları'ndan yabancı ticaret gemilerinin aldığı malları sayarken pamuklu malları ana kalemlerden saymıştır: "Yabancı ticaret gemileri adalardan mal alırken yukarıda bahsettiğimiz balık, Hint cevizi, peştamal, vilyan ve pamuktan mamul sarıklar ana kalemi oluşturur."¹³⁴

İbn Battuta'nın tam olarak anlaşılamayan ama en dikkat çekici seyahatlerinden biri, Karadeniz'in kuzeyine yaptığı seyahatidir. Bu diyarların

---

¹³¹ İbn Battuta, s. 910

¹³² İbn Battuta, s. 629

¹³³ İbn Battuta, s. 371

¹³⁴ İbn Battuta, s. 822

köpek ve kayıklar ile gidilebilen yerler olduğunu belirtmektedir. Muhtemelen Sibiry'a'dan bahseden yazar, hayvan kürklerinden bahseder. Buralarda takas şeklinde bir alışverişi tarif etmektedir.

“Herkes getirdiği eşya ve malı oraya bırakır. Ve her zamanki menzillerine geri dönerler. Ertesi gün tekrar oraya geldiklerinde bıraktıklarının alındığını, onların yerlerinde samur, sincap ve kakum kürklerinin bulunduğunu görürler. Eşya bırakan kişi oradaki kürkleri yeterli görürse alışveriş tamamlanmış demektir. Kendi malına karşılık bunları az bulursa her şeyi olduğu gibi oraya bırakır.”¹³⁵

Yukarıda ifade edilen kısımlarda da anlaşılacağı üzere dokuma ürünlerinin üretiminin birçok bölgede yapıldığını, ihraç edildiğini ve dokuma sektörünün dönemin ticaret hayatında ne kadar önemli bir payı oluşturduğunu anlamaktayız. Sadece belirli bölge kumaşlarının uluslararası ticarete hâkim olduğu yönündeki bir anlayışın ne kadar yanlış olabileceğini göstermesi açısından seyahatnamedeki bilgiler değerlidir.

4.1.2 Tarım Ürünleri

Seyahatnamede geçen ürünler, uluslararası ticaret açısından incelendiğinde tarım ürünleri önemli bir yer tutmaktadır. Seyahatname tarım ürünleri konusunda çok detaylı bilgiler içermektedir. Konumuz itibari ile burada sadece seyahatnamede geçen ve uluslararası ticarete konu olan mallar irdelenmeye çalışılmıştır.

Buğday, pirinç gibi tahılların ticarete yer tuttuğunu seyahatnamede görmek mümkündür. Örneğin, İbn Battuta Harizm bölgesinden Tirmiz'e arpa ve buğdayın gemilerle getirildiğinden bahseder.¹³⁶ Aynı şekilde Hindistan'da yetiştirilen buğday, pirinç ve şekerin bolluğuna dikkat çeker.¹³⁷ Umman'ın pirinç ihtiyacının Hindistan'dan karşılandığından, “Pirinç Hint'ten getiriliyor, Zafar halkının büyük bir kısmı pirinç yiyor” der ve bu bölgede yetişen ‘ales’ adı verilen bir arpa türünden de bahseder.¹³⁸ Ummanlıların esas ziraatını

---

¹³⁵ İbn Battuta, s. 481

¹³⁶ İbn Battuta, s. 520

¹³⁷ İbn Battuta, s. 629

¹³⁸ İbn Battuta, s. 371

oluşturan şeyin ise 'akdarı' adı verilen bir mısır türü olduğunu ifade eder: "Zafarlıların başlıca ziraati akdarıdır."¹³⁹ Bir başka kısımda Mısır'da yetiştirilen tahıl ve hurmanın ticaretine, "Sa'id-i Mısır bölgesinden Ayzab'a tahıl ve hurma gönderilir"¹⁴⁰ diyerek değinir. Doğu Afrika sahillerinde yetiştirilen bir darı türünün Mekke'ye ihraç edildiğinden şu sözlerle bahsetmektedir: "Tahılı ise 'cerfir' dedikleri iri taneli bir darı ki, o da Mekke'ye ihraç ediliyor."¹⁴¹

Ticarete konu olan önemli tarım ürünlerinden ciddi bir payı da "meyve" ticareti almaktadır. Meyvelerin çürümesinin önüne geçmek için genel anlamda kuru meyve ticaretinin göze çarptığı görülmektedir. Bu anlamda incirden karpuz, karpuzdan hindistan cevizine kadar birçok meyvenin ticareti o dönemde yapılmıştır. Örneğin Orta Asya'da yetiştiğini söylediği çok lezzetli bir karpuzun kurutulmuş halinin çok tatlı olduğundan ve ticaretinin yapıldığından şu şekilde bahseder: "Malakka (Endülüs'te bir yer) incirinin kurutulup kalıplara bölünmesi gibi! Bu karpuz Huvarezm'den toplanıp Hint'in ve Çin'in en uzak köşelerine ithal edilir."¹⁴² Buradan anlaşılıyor ki Hint ve Çin'e Orta Asya'dan kurutulmuş meyve ticareti önemli bir faaliyettir. Aynı şekilde üzüm ve eriğin de kurutularak uluslararası ticarete kullanıldığını İbn Battuta'nın şu cümlelerinde bulmak mümkündür: "Üzümü (kurutup) bir seneden öbür seneye saklıyorlar. Bir de onların 'allû' (alluca, can erik) dedikleri bir meyve yetişiyor; kurutup Hint ve Çin'e ihraç ediyorlar."¹⁴³ Yine Horasan bölgesinden Hint Yarım Adası'nın kuzeyine üzüm ve badem ihraç edildiğini anladığımız ifadelerden biri de "Ona bir köle, bir at, bir miktar kuru üzüm ve badem sundum. Burada üzüm ve badem yetişmediği için Horasan'dan getirtiliyor ve çok makbule geçiyor"¹⁴⁴ ifadesidir. Bu ifadeden meyve ihracatının Orta Asya'dan Güneydoğu Asya'ya yapıldığını anlamaktayız. Bir başka örnekte, kurutulmuş incirine değindiği Malakka'dan dünyanın birçok bölgesine incir, badem ihraç edildiğini

---

¹³⁹ İbn Battuta, s. 370

¹⁴⁰ İbn Battuta, s. 72

¹⁴¹ İbn Battuta, s. 350

¹⁴² İbn Battuta, s. 524

¹⁴³ İbn Battuta, s. 527

¹⁴⁴ İbn Battuta, s. 593

belirtmektedir: "İncir ve bademe gelince buradan ve çevre arazilerden toplanır da nice doğu ve batı memleketine ihraç edilir."¹⁴⁵

Meyve ticaretinde Ortadoğu ve Anadolu da uluslararası meyve ticaretinin yaygın olduğu bölgelerdendir. Örneğin Suriye'de Hama şehri yakınlarındaki Maarra'da yetişen incir ve fındık Mısır'a ihraç ediliyordu: "Maarra büyücek, güzelce bir şehirdir. Ağaçlarının çoğu incir ve fındıktır. Meyveleri Mısır'a ve Şam'a ihraç edilir."¹⁴⁶ İbn Battuta Anadolu'da, günümüzde özellikle Malatya ve çevresinde ihracatını bildiğimiz kayısıya değinir. Öyle ki, bu kayısının Mısır ve Suriye'ye ihracatından bahsetmektedir:

"Buranın bağ ve bahçeleri çoktur, meyveleri lezizdir. Ahalinin 'kamaruddin' adını verdikleri bir çeşit kayısı çok nefistir. Bademi lezzetli olduğu için kurutulur, Mısır'a gönderilir, nadir ve pahalı kuruyemişlerden biri olarak saygın yerini bulur Kahire çarşılarında. Sıcak yaz günlerinde bile soğuk ve lezzetli olan gözeleri ise herkes tarafından bilinmektedir."¹⁴⁷

Aynı şekilde Konya'da aynı kayısı türünden bahseden İbn Battuta, "Konya büyük ve güzel bir şehir. Meyvesi boldur. Sayısız nehir ve çaylar, eşsiz bahçeleri var. Burada daha önce bahsettiğimiz 'kamaruddin' denilen kayısı türü yetiştirilir, Mısır ve Suriye'ye ihraç edilir."¹⁴⁸ der. Ayrıca Anadolu'da Bolu Göynük yöresinde safran üretildiğini ve tüccarların safran almak içinde geldiğini ifade eder: "Safrandan başka bir şey üretilmiyor. İhtiyar kadın da bizi safran almaya gelen tüccarlardan sanarak epeyce safran getirdi yanımıza!"¹⁴⁹

İbn Battuta Filistin ve Lübnan bölgelerinden özellikle Mısır olmak üzere Şam taraflarına meyve ihraç edildiğini belirtmektedir. İbn Battuta bu bölgeleri özellikle Şam diyarının zeytin deposu olarak nitelendirir. Keçiboynuzunun ise nasıl işlenerek ihraç edildiğinden bahseder:

---

¹⁴⁵ İbn Battuta, s. 947

¹⁴⁶ İbn Battuta, s. 103

¹⁴⁷ İbn Battuta, s. 403

¹⁴⁸ İbn Battuta, s. 412

¹⁴⁹ İbn Battuta, s. 433

"Ramle'den çıktım, Nabus'a gittim. Burası da çok büyük bir şehir. Yemyeşil ağaçlara, gür akan nehirlerle sahip. Şam diyarının zeytin deposu burasıdır. Zeytinyağı buradan Mısır şehirlerine ve Şam'a ihraç edilir. Keçiboynuzu tatlısı da burada yapılır, Dımaşk ve diğer şehirlere nakledilir. Harrûb diye de anılan bu tatlının tarifi şöyle: Keçiboynuzu önce bir güzel pişirilir. Sonra ezilir ve çıkan tortudan tatlı yapılır. Bu tortu da Mısır ve Suriye çevresine ihraç edilir."¹⁵⁰

Ortadoğu'nun özellikle Akdeniz'e sahil olan şehirlerinde o dönemde bolca zeytin yetiştirildiğini anlamaktayız. İncir, kuru üzüm ve zeytinyağı, Mısır ve çevre ülkelere yapılan meyve ihracatının ana kalemlerini oluşturmaktadır.¹⁵¹

Hindistan cevzinin yetiştirme alanlarından uzun uzun bahseden İbn Battuta, hindistan cevizi ve bu meyveye benzediğini söylediği fevfel meyvesini uzun uzun anlatır. Özellikle hindistan cevizi kabuklarından ipine, yan etkilerinden nasıl yenildiğine kadar uzun uzun açıklar. Eserde şu şekilde geçer:

"Nargil denen şey aslında Hindistan'a özgü cevizdir. Dünyanın en garip, en hayret verici ağacı dence yeri! Uzaktan bakınca hurma sanırsın; palmye gibi. Ancak biri ceviz veriyor, diğeri hurma. Nargil, iki göz ve ağız gibi delikleri bulunması nedeniyle insan başına benziyor. Etrafında saça benzeyen lifler var! Bu liflerden üretilen iplik gemi tahtalarını birbirine bitişirmede kullanılır. Onlar gemi yapımında çivi yerine bu ipi kullanırlar. Gemilerin halatı da bundan yapılır. Hindistan cevzinin bazı türleri, özellikle Zıbetülmehel (Maldiv) adalarında yetişen cinsi neredeyse insan kellesi kadar olur. Bedene güç vermesi, yüzdeki canlılığı artırması bu cevizin başlıca hususiyetlerindedir... Ama cinsi isteği artırmadaki başarısı hayret edilecek düzeydedir! Garip bir bitki bu; henüz yeşilken bıçakla baş tarafından bir delik açılrsa serin bir sıvı çıkar içinden hem de pek tatlıdır. Mizacı alevlendiren bu suyun afrodizyak etkisi vardır. Cevizin suyu içilip kabuğu kaşık şeklinde parçalara bölünürse geriye kalan yapışık madde tamamen pişmemek şartıyla kızartılırsa yumurta tadı verir! Zıbetülmehel adalarında kaldığım bir buçuk sene boyunca daima böyle beslenmişim. Bu bitkinin ilginç yanlarından biri de yağ, süt ve bal kıvamında yenebilmesidir! Baldan başlayalım; ağaçlara bakmakla görevli "azaniye" diye çağrılan hizmetkârlar "atvak" adı verilen özel kıvamdaki suyu almak için sabah akşam ağaca çıkarlar.

¹⁵⁰ İbn Battuta, s. 90

¹⁵¹ İbn Battuta, s. 91

Meyvenin olduğu dalı yontup iki parmak kalınlığında bir sap çıkarırlar. Sonra oraya ufak bir kap bağlarlar. Saptan çıkan su, damla damla o kaba dökülür. Eğer sabahleyin asılmış ise hizmetkâr akşamleyin gelir. Elinde ceviz kabuğundan mamul, biri su ile dolu iki bardak vardır. Daldan sızan atvakla dolu kabı boş bardağa boşaltıp diğer bardaktaki suyla da dalı yıkar. Sonra dalı bir parça yontarak ikinci defa bağlar ufak kabı... Böylece akşamüstü yapılanlar sabahleyin tekrar edilir. Bu maddeden belli bir miktar toplanınca hemen pişirilir; üzümde sıra elde edileceği zaman nasıl kaynatılıyorsa aynen öyle. Bu işlem sonunda faydalı ve leziz bir şerbet çıkar. Hint, Yemen ve Çin tüccarları bu üründen satın alarak ülkelerine götürüp tatlı yaparlar. Süte gelince; Hindistan'da her evde sandalyeye benzer yüksek bir sedir bulunmaktadır. Evin hanımı, anlatacağımız iş için bunun üzerine kurulur. Elinde ucu demirli bir çubuk vardır. Çubuğun ucundaki demirle ceviz bir delik açar. İç kısmını güzelce kazır. Dışarı çıkardıklarını bir kaptan toplar. Bu kırıntılar ıslatılınca renk ve lezzetiyle sütü andıran hoş bir içecek meydana gelir. Hintliler bunu ekmeğe katık ederler. Yağa gelince; cevizin olgunlaşmış ağaçtan düşmesi beklenir. Sonra parça parça kesilip güneşte kurutulur. Kurumuş kesikler. Tencerelerde pişirilerek yağ elde edilir. Bu ürün, kandillerde yakıldığı gibi katık olarak da afiyetle yenir. Ayrıca kadınlar saçlarını gür ve parlak yapmak için bunu kullanırlar. Çok yararlı bir nimet!¹⁵²

Görüldüğü gibi İbn Battuta, seyahatnamesinde birçok konuda ayrıntılı bilgiler vermiştir. İbn Battuta Hindistan cevizine benzeyen fevfel olarak adlandırılan bir bitkiden de bahseder. Hatta bu bitkinin tenbul denilen yaprağı için yetiştirilen bir bitki ile nasıl birlikte kullanıldığını izah eder. Fevfel bitkisinin yetiştirme alanı anladığımız kadarı ile Hindistan cevizini ile birliktelik göstermektedir. Bu bitkinin de ticaretinin özellikle Hint bölgesindeki ülkeler ve Çin arasında olduğu seyahatnamede vurgulanmaktadır.

Hint Yarımadası'ndan Arap Yarımadası'na geçişte baharat yolunun önemli limanlarını barındıran Umman bölgesinde muz yetiştirildiğini ve bu meyvenin ticaretinin yapıldığını belirten İbn Battuta'nın, baharat yolu üzerindeki şehirlerin genel ticari hayatını görmek ve bölgede yıllar içinde oturmuş ticari yapıyı anlamak bakımından şu cümleleri çok değerlidir: "Kalhat ahalisi genelde tüccardır. Onlar Hint Denizi'nden gelen mallarla

---

¹⁵² İbn Battuta, s. 375

geçimlerini sağlıyorlar. Limana bir gemi yaklaşınca yüzleri gülüyor, sevinçle ileri atılıyorlar.”¹⁵³ İşte Hint Okyanusu kıyısındaki şehirlerin genel durumunu ifade eden cümleler o dönemin genel ifadesidir. Gemiler yaklaşınca insanların yüzleri güler çünkü insanlar gemilerin getirdiği mallar ile geçimlerini sağlamaktadırlar. Muz ihracatının yapıldığını, hurma ve piring ithalatının söz konusu olduğunu İbn Battuta'nın devam eden ifadelerinde bulmak mümkündür:

“Buranın pirinci Hindistan'dan getirilir. Kendileri Arap'tırlar ama konuşma tarzları fasih değildir, onlara özgüdür. Kalhat'ın meyve ihtiyacı buradan karşılanıyor. 'Murvari' diye ünlenen muz cinsi de burada yetişir. Murvari Farsça bir kelimedir; inci anlamına geliyor. Murvari buradan Hürmüz'e ve diğer ülkelere ihraç ediliyor. Yörede tenbul de yetişiyor ama yaprağı küçük. Bu taraflara hurma Umman'dan getiriliyor.”¹⁵⁴

Günümüzde Afganistan sınırları içerisinde yer alan Herat şehrini gezen, Orta Asya'dan Ortadoğu'ya yapılan ticaret hakkında da bilgi veren İbn Battuta, Herat'ta hayvancılığın yaygın olduğunu ve bu bölgede fıstık yetiştirildiğini ifade eder. Buradan Irak bölgesine fıstık ihraç edildiğini söylemektedir.¹⁵⁵

Hindistan bölgesinden Ortadoğu'ya doğru olan yaygın baharat ticareti hakkında 'burada biber ve zencefil tepe tepe yığılıdır' ifadesi ticareti yapılan miktarın büyüklüğünü anlatması bakımından yeterli bir ifadedir.

“Biber sonbaharda toplanır. Aynı üzüm gibi, güneşe karşı yaygılar üstüne serilir. Tamamen kuruyup simsiyah oluncaya dek altı üstüne getiriliyor defalarca. Daha sonra biberi tacirlerine satıyorlar. Fakenevr'den hareket ettik. Üç gün sonra Mencerur (Mangalor) şehrine ulaştık. İran ve Yemen kökenli işadamlarının büyük bölümü bu şehirde konaklar. Burada biber ve zencefil tepe tepe yığılır.”¹⁵⁶

İbn Battuta'nın, seyahatnamesinde 14.yy'da ticarete konu olan tarım ürünlerinin ne kadar çeşitlilik gösterdiğini anlamak mümkündür.

---

¹⁵³ İbn Battuta, s. 382

¹⁵⁴ İbn Battuta, s. 382

¹⁵⁵ İbn Battuta, s. 560

¹⁵⁶ İbn Battuta, s. 797-798

4.1.3 Hayvansal Ürünler

Seyahatnamede uluslararası ticarete konu olan hayvansal ürünler arasında sütten, balığa ve koyuna kadar birçok ürün söz konusu olsa da özellikle at ve kurutulmuş balık ticaretine yaygın olarak değinilmesi dikkat çeker. Canlı hayvan ticaretinde 'at' ticaretinin öne çıkmasının sebebi o dönemin şartları içinde taşıma ve binicilikte en fazla tercih edilen hayvan olmasıdır. Bu da at ticaretinin fazla olmasını açıklayan nedenlerin en önemlisidir. Deniz ürünlerinden balığın ticaretteki payının fazla oluşunun sebebi balığın kurutulması uzun süreli seferlerde taşınabilen ticari bir mal olarak kullanılabilmesi olabilir.

Açık bir şekilde bize ticaret yolları üzerindeki durakları izah eden İbn Battuta, Aden'in Hint Yarımadası'nı Ortadoğu'ya bağlayan önemli bir durak olduğundan bahsederek bölge halkının ticaret ile uğraştığından ve önemli servet sahibi kişilerin bulunduğu bahseder. Baharat yolunun en önemli duraklarından biri olarak bildiğimiz Aden bölgesinin o dönemki durumu hakkında önemli detaylar verir.

"Aden'de sıcaklar şiddetlidir. Burası Hintlilerin uğrak yeri olan bir liman şehri. Künbaya, Tana, Kavlem, Kalıkıt, Fandrayna, Şaliyat, Mencerır, Fakenevr, Hinavar, Sendabır ve diğer Hint şehirlerinden büyük gemiler gelir buraya. Hint'in ve Mısır'ın namlı tüccarları burada oturuyor. Aden halkının bir kısmı ticaretle uğraşiyor. Kimileri de hamallık ve balıkçılık yapıyor. Ticaret erbabı arasında müthiş servet sahipleri var! Bazen bir tacir koskocaman bir geminin tek sahibi olabiliyor; içinde taşıdığı bütün eşya ve malzemeye birlikte! Bu konuda birbirleriyle yarış ediyorlar."¹⁵⁷

İbn Battuta balık ticaretine seyahatnamede diğer ürünlere göre daha fazla yer vermiştir. Balık ticareti ile alakalı olarak ticaret ağının Kuzey Afrika'dan Hint Yarımadası'na, Arap Yarımadası'ndan Anadolu'ya kadar uzandığını seyahatnameden anlamak mümkündür. Maldiv Adaları'ndan bahsettiği kısımda yine bu adalardan da ticaret gemilerinin balık aldığını anlamaktayız ki İbn Battuta burada 'Kulbulmas Balığı' dediği ton balığı gibi bir balıktan bahseder:

---

¹⁵⁷ İbn Battuta, s. 356

“Halkın temel gıdası ‘beyrûn’a (ton balığına) benzeyen ve oralılarca ‘kulbulmas’ diye adlandırılan bir balıktır. Bu balık yağsız ve eti kırmızı! Tıpkı davar eti gibi kokuyor! Ada halkı bu balığı avlayınca dört parçaya böler. Biraz pişirdikten sonra hurma dallarından yapılmış sepetlere koyarak ipe asar. Tamamen kuruyunca afiyetle yerler. Kulbulmas balığı Hint, Çin ve Yemen ülkelerine ihraç edilir.”¹⁵⁸

İbn Battuta yabancı ticaret gemilerinin adalardan aldığı malları sayarken balığı da satışı yapılan ana ürünlerden sayar.¹⁵⁹ Yine görmekteyiz ki Kuzey Afrika’dan çıkarılan bir mal Anadolu’ya gelir ve buralarda da satışı yapılır. Kuzey Afrika’da bölge halkının “Buri” adını verdiği balık Suriye taraflarına, Anadolu’ya ve Kahire’ye gönderildiğinden bahseden seyyah ayrıca bölgede yapılan hayvancılıktan bahseder.¹⁶⁰ Seyahatnamedeki bu gibi örneklerden anlamaktayız ki balık iktisadi bir mal olarak o dönemin uluslararası ticaretinde önemli bir üründür. Özellikle baharat yolunun ticari duraklarında denizciliğin hem taşıma hem de balıkçılık açısından aktif kullanılmasından ötürü sürekli olarak balık ticaretinin devam ettiğini anlamaktayız. Balığın kurutularak kullanım ömrünün ve taşınabilirliğinin arttırıldığını ve bu sayede çok uzak diyarlara kadar pazarlanabildiğini görmekteyiz.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi, seyahatnamede geçen uluslararası anlamda alınıp satılan iktisadi mallardan biri de at ticaretidir. Atların askeri kullanımı, ulaşımda kullanımı ve taşımada kullanımı gibi birçok sebep o dönem şartları içerisinde “at”ın önemli bir iktisadi mal olmasına zemin hazırlar. At, deniz aşırı ticarete bile alınıp satılmıştır ki İbn Battuta Yemen’den Hint Yarımadası’na cins atlar gönderildiğinden bahsetmektedir: “Burası Hint Denizi kıyısında yer alan Yemen şehirlerinin sonuncusudur. Oradan Hindistan diyarına cins atlar gönderilir.”¹⁶¹ diyerek Yemen’den Hindistan’a at ticareti yapıldığından bahseder. Atın yetiştiriciliği ve ticaretinde İbn Battuta’nın en dikkatini çeken noktalardan biri Orta

---

¹⁵⁸ İbn Battuta, s. 819

¹⁵⁹ İbn Battuta, s. 822

¹⁶⁰ İbn Battuta, s. 42

¹⁶¹ İbn Battuta, s. 370

Asya'daki Türk toplulukların at konusundaki yasaları ve kırmızı çizgileri olmuştur. Ve buralardaki at sürülerinin sayılarından şaşkınlıkla bahseder:

"Bu memlekette attan bol bir şey yok. Fiyatları hakikaten ucuz. En iyi at bu ülke parasıyla elli veya altmış dirheme alınır. Bizim diyarımızda bir dinar civarında bir para demektir bu! Bu atlar Mısır da 'ekâdîş' denilen cinsten olup halk bunlarla geçiniyor. Bizde koyun neyse burada at o! Belki bizdeki koyun sürülerinden daha çok. Her Türk'ün elinde bunlardan binlercesi vardır.¹⁶²

İbn Battuta Türk toplumunda at hırsızlığının cezasının ya çalınan hayvanın aynısından dokuz adet sahibine getirmek olduğunu veyahut çocuğunun hırsızın elinden alındığını söyler. Şayet hırsızın çocuğu yoksa at çalan kişinin öldürüldüğünü ifade eder. Bu cezaların caydırıcılığı o kadar etkili olmuştur ki hayvan sürüleri bekçisiz ve çobansız bir şekilde devasa otlaklarda kendi başlarına yayılabilmektedirler.¹⁶³

İbn Battuta Maldiv Adaları'nda kaldığı zamanda koyunun bu adalara Hindistan ve Doğu Afrika sahillerinden getirildiğini ifade eder. Hatta ki bu sebepten ötürü ada halkı arasında koyunun kıymetli bir hediye olduğundan bahsetmektedir.¹⁶⁴

İbn Battuta Kızıldeniz yakınlarındaki Sevakin Adası'ndan bahsederken, adadaki küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinden bahseder. Bu adada süt ve yağ üretildiğini, bu ürünlerin Mekke'ye ihraç edildiğini ifade eder.¹⁶⁵ İbn Battuta günümüzde Somali bölgesindeki develerin ve koyunların bolluğundan ve üretilen yağın kalitesinden de ayrıca bahsetmektedir.¹⁶⁶

4.1.4 Değerli Madenler

İbn Battuta Seyahatnamesi'nin özellikle bir dönem Avrupalı bilim adamlarınca didik didik edilmesinin belki en temel sebeplerinden biri, seyahatnamede geçen ve Avrupalıların bilgi sahibi olmadığı birçok yer

---

¹⁶² İbn Battuta, s. 470

¹⁶³ İbn Battuta, s. 466

¹⁶⁴ İbn Battuta, s. 831

¹⁶⁵ İbn Battuta, s. 350

¹⁶⁶ İbn Battuta, s. 361

hakkındaki yeraltı zenginliklerine İbn Battuta'nın değiniyor oluşudur. Bu anlamda seyahatname üzerinde yoğun çalışmalar gösteren Sait Aykut bu konudaki fikirlerini şu şekilde dile getirir:

"Bazı Avrupalıların bir seyahat kitabı hakkında bu denli etraflı çeviri ve incelemelere girişmelerinin bir sebebi de sömürgeci ruhuyla hareket etmeleri olabilir. Hindistan, Seylan ve İç Afrika, Batı'nın iştahını kabartan bölgelerdi; bu yüzden Rihle'de zenginlik ve altın kelimelerinin geçtiği kısımlar yoğun bir şekilde incelenmiştir. Ancak, gerçekten saf bilimsel merak güdüsüyle hareket eden ve eriştiği neticeleri ayrıntılı bir şekilde incelemelerine yansıtın bilim adamlarının hakkını yememek gerekir." ¹⁶⁷

Seyahatname içerisinde altın madeninin bulunduğu bazı yerler hakkında bilgi verilmektedir. Örneğin İbn Battuta Himalaya Dağları'nda altın madenleri bulunduğunu cümle arasında şu şekilde ifade eder: "Çünkü ırmak, altın madenlerinin bulunduğu Karacil (Himalaya) Dağları'ndan seke seke iniyor, zehirli otlar üzerinden geçiyordu." ¹⁶⁸

Altın madeninden seyahatnamenin birkaç yerinde daha bahsedilmektedir. İbn Battuta Batı Afrika ile alakalı birkaç yerde altın madeninden bahsetmektedir: "Tegazza köyü onca küçüklüğüne rağmen yöre halkı alışverişini civardaki madenden çıkarılan saf altınla yapıyor." ¹⁶⁹ Devam eden sayfalarda yine altın madeni ile alakalı olarak Mali Sultanlığı'ndan bahsettiği kısımda tam olarak anlayamadığımız bir kabilenin şeflerinin sultanı ziyaret anını anlatırken "Onların ülkesinde altın madeni bulunur." diyerek bu konuya değinmiştir. ¹⁷⁰

Seyahatnameden anlamaktayız ki o dönemde altın para birimi olarak kullanılmasının yanında, süs eşyası olarak da ticarete alınıp satılan bir üründür. Örneğin İbn Battuta Maldiv Adaları'na uğrayan ticaret gemileri ile yerliler arasında yaşanan bir ticareti anlatırken tüccarların yerlilere biber, tarçın, zencefil ve giysiler hediye ettiklerini ama o bölgenin insanların

---

¹⁶⁷ İbn Battuta, s. 48

¹⁶⁸ İbn Battuta, s. 753

¹⁶⁹ İbn Battuta, s. 956

¹⁷⁰ İbn Battuta, s. 977

kendilerinden aldıkları kumaşları fillere örtmek için kullandıklarını anlatır. Hükümdarın kendi hatunlarına takmak için gemiden altın takılar aldığından bahsetmektedir.¹⁷¹ Cava Adaları'ndan bahsettiği bölümde İbn Battuta iki madenden, altın ve kalaydan bahseder. Buradan tam olarak anlayamasak da altın madeninin Çin'den çıkarılma ihtimali yüksektir çünkü işlenmemiş Çin altınlarından bahsedilmektedir.¹⁷²

Seyahatnamede üretimi ve ticareti yapılan madenlerden bir diğeri gümüş madenidir ki bu madenden İbn Battuta Anadolu'da ve Karadeniz'in Kuzeyinde Rusların yaşadığı bölgede bahsetmektedir: "Onların ülkelerinden gümüş çıkıyor. Onların diyarında temel alışveriş birimi, her biri beş okıya ağırlığında sūvm (som) adı verilen gümüş külçelerdir."¹⁷³ diyerek bu bölgede çıkan gümüşe değinen İbn Battuta, ayrıca gümüş madeninin günümüzde de Gümüşhane olarak bilinen şehrimizde bulunduğundan bahsetmektedir. O zamanlar Kümiş olarak adlandırıldığını görmekteyiz. İbn Battuta buradan bahsederken buranın bakımlı ve büyük bir şehir olduğunu ifade eder. Iraklı ve Suriyeli tüccarların burada ticaret yaptığına değinen İbn Battuta burada gümüş madeni olduğundan bahsetmektedir.¹⁷⁴ Anadolu'da çıkarıldığına dair seyahatnamede bahsi geçen bir diğer maden ise bakırdır. İbn Battuta Erzincan'dan bahsettiği bölümde şehirdeki ticari hayatı anlatırken bu bölgede bakır madeninin çıktığını ve bu madenden insanların kap kacak ve şamdan gibi eşyalar yaparak sattıklarını ifade eder.¹⁷⁵

Bakır madeninin seyahatnamede bahsinin geçtiği bir diğer yer de günümüzdeki Orta Afrika, Çad ve civarında tarihte Bornu Sultanlığı'nın sınırları içerisinde bulunan Tekedda şehridir. İbn Battuta bu madenin burada işlendiğinden bakır çubuklar şeklinde eritilip bir kalıba konulduktan sonra kullanıldığından bahsetmiştir. Bu çubukların altın karşılığında satıldığından da bahseden İbn Battuta, bu çubukların para yerine de kullanıldığından

---

¹⁷¹ İbn Battuta, s. 878

¹⁷² İbn Battuta, s. 879

¹⁷³ İbn Battuta, s. 497

¹⁷⁴ İbn Battuta, s. 417

¹⁷⁵ İbn Battuta, s. 418

ayrıca bahsetmektedir. Bu madenin buradan diğer şehirlere Gobir, Diyaga ve Bornu'ya gönderildiğini ifade eder.¹⁷⁶

İbn Battuta Kuzey Afrika'da Mısır yakınlarında Tuvat yol kavşağı diye ifade ettiği mahalde bir demir madeninden bahsetse de işlenmesi ve ticarete kullanımı ile alakalı herhangi bir bilgi vermemiştir.¹⁷⁷

İbn Battuta Seylan Adası'nda insanların "yakut" için sabırla taşları kazdığını ve oyduğunu anlatır. Bu taşın kırmızı, sarı ve mavi renkte çeşitlerinin olduğunu ifade eden İbn Battuta, bu taşın değerinden şu şekilde bahseder:

"Adam bu beyaz taşları erbabı olan oyuculara getirir. Oyucu, yakutları çıkarıncaya kadar taşları sabırla kazar ve oyar. Yakut denen taşın kırmızı, sarı ve oralıların 'neylem' dediği mavi renkte olanları vardır. Ahalinin töresine göre kıymeti 'yüz fenem'e ulaşan yakut hükümdara aittir. Hükümdar karşılığını ödeyerek bu taş alır. Kıymetçe bundan aşağı olanlar sahibine aittir. Yüz fenem, altı dinar altın eder."¹⁷⁸

Seyahatnamede bahsi geçen bir başka değerli taş ise "inci"dir. İbn Battuta toplanmasından kullanım alanlarına kadar birçok alanda inciden bahseder. Günümüzde Basra ve Umman körfezlerinin olduğu bölgelerde incinin nasıl toplandığını anlatır. Bu bölgenin tüccarlarının nisan ve mayıs aylarında inci dalgıçları ile beraber kayıklar ile geldiklerini ve dalgıçların denizlerden kilolarca inci topladığını söyler. Bu toplanan incilerin beşte birini sultanın aldığından bahseden İbn Battuta, geri kalanlarını ise tüccarların aldığını ifade eder.¹⁷⁹ İbn Battuta'nın anlattıklarından anlamaktayız ki inci ticareti o bölge insanı için önemli bir geçim kaynağıdır.

Seyahatnamede genel anlamda göze çarpan bir nokta var ki değerli madenlerin ve mücevherlerin ticareti o dönemde yaygındır ve gelişmiştir. Seyahatnamenin genel olarak bütününe bakıldığında şu tür ifadeler paragraflarda sık sık geçmektedir. "Kuyumcular bölümünden geçerken

---

¹⁷⁶ İbn Battuta, s. 982

¹⁷⁷ İbn Battuta, s. 988

¹⁷⁸ İbn Battuta, s. 850

¹⁷⁹ İbn Battuta, s. 393-394

gördüğüm çeşit çeşit mücevher gözlerimi kamaştırdı” veya “Şehrin gâvurları hep ticaretle uğraşmaktadırlar. Genellikle kıymetli taş alıp satıyorlar.” Bu ve buna benzer ifadeler seyahatnamede çokça yer almaktadır. Ve bu gibi ifadelerden dönemin sosyal ve günlük hayatında değerli taş ve madenlerin önemli yer tuttuğunun çıkarılması mümkündür.

4.1.5 İşlenmiş Toprak Ürünleri ve Muhtelif Ürünler

Seyahatnamede Kahire, İskenderiye ve Suriye taraflarından tüccarların Anadolu’ya gelerek ticaret yaptıklarından ve Anadolu’dan (Alanya’dan) bu şehirlerin limanlarına balyalar halinde “kereste” gönderildiğinden bahsedilir.¹⁸⁰ Kereste ticareti, uluslararası ticarete o dönemde konu olan mallar içerisinde dikkati gerektiren önemli bir noktadır.

Yine Ortadoğu Akdeniz sahillerinde zeytin üretiminin bolluğu o dönemde de dikkatleri çekmektedir ama o dönemde dikkat edilecek bir nokta olarak zeytin sadece ihraç edilmiyor olmasıdır. Çünkü İbn Battuta zeytinden üretilen sabunlardan da bahsetmektedir ve bunların ticari mallar olarak ihraç edildiğine dikkat çeker. Zeytinden sadece el yıkamak için üretilmiş kalıp kalıp kokulu kırmızı ve sarı renkte sabunlar olduğunu ve bunların Mısır ve Şam’a gönderildiğini ifade eder.¹⁸¹

Seyahatnamede görmekteyiz ki o dönemde ticarete konu olan ürün çeşitliliği çok fazladır. İbn Battuta bu tür örneklerden sürekli bahsetmektedir. Tahta kaşıklardan, kaplardan, tabaklardan bahseder.¹⁸²

Bir başka örnekte görmekteyiz ki Şam’da her meslek dalının kendi çarşısı olacak kadar bu dönemde mesleki uzmanlaşma ilerlemiştir. “Oralarda kuyumcular, kitapçılar ve ilginç cam kapları yapan sanatkârlar sıralanır. Bu odaların yakınında kâğıt, kalem ve mürekkep gibi kırtasiye eşyalarının satıldığı kâğıtçılar çarşısı bulunur.”¹⁸³ Aynı şekilde Tebriz’den bahsettiği bölümde şu cümlelere yer verir: “Amber ve Misk Çarşısı da denilen İtir

---

¹⁸⁰ İbn Battuta, s. 402

¹⁸¹ İbn Battuta, s. 103

¹⁸² İbn Battuta, s. 124

¹⁸³ İbn Battuta, s. 139

Pazarı'na girdiğimizde aynı, hatta daha nefis manzaralarla karşılaştık!”¹⁸⁴ Bu örneklerde görmekteyiz ki ticari hayat çarşılarda canlıdır ve ticari canlılığın yüksek olduğu çarşılarda meslekler birçok konuda uzmanlaşmaya gitmiştir. Ve her meslek grubu kendi kendilerine piyasalarını oluşturmuşlardır. Bir başka örnekte Maldiv adalarından bahsettiği kısımda Doğu Afrika'dan ithal edilen bir kremin kullanımından bahseder, halkın Makdaşav'dan (Mogadişu) ithal edilen hoş kokulu “Galiye” kremini de cömertçe kullandıklarını ifade eder.¹⁸⁵ Baharat ve İpek Yolu'nun ticari kapasitesini ve bu ticaret yollarındaki ürün çeşitliliğini göstermesi bakımından bu örnekler çok kıymetlidir.

İbn Battuta Çin'de el sanatlarının gelişmişliğinden hayret ile bahseder, kimsenin buranın insanı ile el sanatları konusunda yarışamayacağını ifade eden İbn Battuta, özellikle resim sanatındaki yeteneklerine de birkaç yerde değinir.¹⁸⁶

Çin işi toprak kapların nasıl yapıldığından ayrıntıları ile bahseder ve bu ürünlerin ihracatının nerelere kadar uzandığı fiyatları konusunda karşılaştırmalar yaparak pişmiş toprağın en sanatlısının Çin'de yapılan olduğunu vurgular:

“Çinli toprak kap imalatçıları, bu toprağa biraz taş eklerler ve üç gün ateşte pişirdikten sonra su dökerler üstüne. Eldeki malzemenin tümü toprağa dönüşür, sonra yoğururlar. En kalitelisi, bir ay boyunca yoğrulan türüdür. Daha fazla yoğrulmaz. Yoğurma süresinin en kısısı on beş gündür. Bunların fiyatı, bizim oraların toprak kap fiyatlarına eşit veya daha aşağıdır. Buradan yükleme yapılır Hindistan'a ve diğer ülkelere. Hatta bizim memlekete, Mağrip'e de gelir. Pişmiş toprağın en sanatlısı, Çin işi olanıdır.”¹⁸⁷

Birkaç sayfa sonrasında toprak kapların satıldığı bir çarşıdan bahseden İbn Battuta, çarşılar içerisinde en büyüğünün toprak kapların

---

¹⁸⁴ İbn Battuta, s. 328

¹⁸⁵ İbn Battuta, s. 820

¹⁸⁶ İbn Battuta, s. 897

¹⁸⁷ İbn Battuta, s. 895

satıldığı çarşı olduğunu vurgular.¹⁸⁸ Bu nokta Çin’de o dönemde ticari olarak kapların ne kadar önemli bir iktisadi ürün olduğunu göstermektedir.

İbn Battuta Endülüs’ü anlatırken Endülüs’te de çanak çömleklerin üretildiğinden bahseder ve buradan da çanak çömleğin uzak ülkelere ihraç edildiğini söyler: “Malakka şehrinde altın suyuyla boyanmış pek güzel çanak çömlekler üretilir. Buradan dünyanın öbür ucuna; uzak ülkelere ihraç edilir.¹⁸⁹ Anlamaktayız ki o dönem uluslararası ticarete konu olan iktisadi malların en önemlilerinden birini de çanak çömlekler oluşturmaktadır. O dönemde Çin’de üretilen bir çömleğin Endülüs’te üretilen bir çömlek ile, Mağrip pazarında aynı anda satışa konulması, iktisadi açıdan tahlili gereken bir durumdur. Bu, piyasa kültürü açısından önemli bir gelişmişliğin göstergesidir.

Dönemin ticari ürün çeşitliliğinin bir diğer örneğini de Çin’den Orta Asya’ya ve Hint yarımadasına ihraç edilen, sağlamlığını ve sanatını İbn Battuta’nın çok beğendiği sazdan örme kâseler oluşturur. İbn Battuta bu kâselerin birbirinin içine girmiş halde takım şeklinde satıldığından bahseder. Ama kâselerin inceliğinden iç içe girmiş bu on tabağı dışarıdan gören bir kişinin tek tabak olarak göreceğini ifade eder. Yüksekten düşmelerine rağmen kırılmayan kaliteli ürünler olduğunu ve bu sazdan örme eşyaların Hindistan, Horasan ve diğer ülkelere ihraç edildiğini ifade eder.¹⁹⁰

Seyahatnamedeki çeşitlilik o kadar fazladır ki tuz, koku, cam, gemi halatı verilebilecek örneklerden birkaçıdır.¹⁹¹ Örneğin İbn Battuta’nın yabancı ticaret gemilerinin adalardan mal alırken anlattığı kısımda alışverişe konu olan malların isimleri şu şekildedir: Balık, Hint cevizi, Peştamal, Vilyan ve Pamuk Sarıklar, Bakır kaplar, Veda (denizden çıkarılan parlak kabuk) ve Hint cevizi lifi.¹⁹²

---

¹⁸⁸ İbn Battuta, s. 901

¹⁸⁹ İbn Battuta, s. 948

¹⁹⁰ İbn Battuta, s. 910

¹⁹¹ İbn Battuta, s. 979

¹⁹² İbn Battuta, s. 822

4.1.6 Silah Ticareti

İbn Battuta o dönemde silah ticareti hakkında diğer ürünler kadar detaylı bilgiler vermemiştir. Uzun yıllar kaldığı için olabilir. Hint yarımadasında Irak ve Horasan ile yapılan bir silah ticaretinden bahseder, Iraklı Seyyid Ebu'l-Hasan Abbadi adında birinin hükümdar adına Irak ve Horasan'dan silah ticareti yaptığını ifade eder.¹⁹³

4.1.7 Köle Ticareti

Dönem içerisinde köle ticaretinin yaygın olduğunu seyahatnameden anlamak zor değildir. İbn Battuta'nın eserinde köle ticareti ile alakalı birçok örnekler bulmak mümkündür. Anadolu'da örneğin kırk altına Rum bir dilber aldığını¹⁹⁴ söyleyen İbn Battuta'nın Hint ve Hint bölgesinde bu tür ticaretleri yaptığını seyahatnamede görmekteyiz. Örneğin bir tüccar ile yaptığı ticarete aldığı malları sayarken 'at, deve, köle benzeri şeyler aldım' şeklinde bir ifade kullanmaktadır.¹⁹⁵

Yine aynı şekilde görmekteyiz ki köleler gemiler ile getiriliyor ve ticaret yolu boyunca diğer mallar gibi pazarlanıp satılıyor. Örneğin;

"Bu hükümdar, memleketine gelen her gemiden bir cariye, bir erkek köle, fillere örtmek üzere kumaş, kendi hatununun kuşağına ve ayak parmaklarına takmak için altın takılar alır!"¹⁹⁶

Köle ticaretinin o dönemde yaygın olduğunu seyahatnamede görmek mümkündür.

---

¹⁹³ İbn Battuta, s. 738

¹⁹⁴ İbn Battuta, s. 425

¹⁹⁵ İbn Battuta, s. 585

¹⁹⁶ İbn Battuta, s. 878

4.2. İBN BATTUTA SEYAHATNAMESİ'NDE GEÇEN PARA BİRİMLERİ

4. 2. 1. Mağrip Dinarı

Genel olarak İslam devletlerinde altın paranın karşılığı olarak kullanıldığını ifade ettiğimiz 'dinar', Meriniler'de altın paranın karşılığı olarak kullanılmaktaydı. Her ne kadar kendi dönemi içerisinde siyasi ve askeri süreçlerden ötürü zaman zaman değer kaybı yaşasa da Mağrip Dinarı o dönem içerisinde Avrupa ve Kuzey Afrika'da kullanılan bir para birimidir. Seyahatnamenin genelinde İbn Battuta'nın Mağripli olmasından dolayı yazarın farklı memleketlerde karşılaştığı paralar ile genel olarak Mağrip Dinarı'nı karşılaştırdığı görülmektedir. O sebeple Mağrip Dinarı üzerinden diğer para birimlerinin değerlerini anlamak ve karşılaştırmasını yapmak mümkün görülmektedir. Örneğin İbn Battuta eserinde direk olarak birkaç yerde "Bir Tenge, Fas altınıyla 2,5 dinar eder."¹⁹⁷ şeklinde net olarak Hindistan' da kullanılan para birimi ile Mağrip Dinarı'nı karşılaştırmıştır. Bu ve buna benzer noktalardan da göreceğimiz gibi yazar net karşılaştırmalara eserinde yer vermiştir. Diğer para birimleri başlıkları altında, yukarıdaki örnekte olduğu gibi Mağrip Dinarı üzerine tahlilleri mümkün kılacak örnekler mevcuttur.

4. 2. 2. Mağrip Dirhemi, Nukre Dirhem ve Fülüs

İbn Battuta, seyahatnamesinde paraların alım güçlerine dair çok önemli karşılaştırmalara yer vermektedir. Özellikle memleketinin diğer bölgelerden üstünlüğünü anlatmaya çalıştığı şu kısımda Mağrip Dirhemi ve o dönem Mısır'da bastırılan Nukre Dirhem hakkında karşılaştırmalı şekilde bilgi sahibi olmak mümkündür. Aynı zamanda Mısır, Şam ve Mağrip bölgelerinin o dönemde paralarının alım güçlerini karşılaştırmak da mümkün görülmektedir.

---

¹⁹⁷ İbn Battuta, s. 748

"Batı'nın (Mağrip ülkesinin) dirhemleri küçük ama faydası çoktur. Oranın fiyatlarını Mısır ve Şam'inkilerle karşılaştırırsan bu hükmün doğruluğu sana da ayan olur, Mağrip ülkesinin üstünlüğü gün gibi ortaya çıkar!"¹⁹⁸

İbn Battuta, seyahatnamesinde sürekli kendi ülkesinin siyasi, sosyal ve ekonomik yönden üstünlüğünü kanıtlama gayretindedir. Seyahatnamede bu kaygı genel olarak göze çarpmaktadır. Ama bu kaygının kazandırdığı bir nokta olarak İbn Battuta örnekleri açma ve açıklama gayretine girmiştir. Yukarıdaki paragrafta da İbn Battuta Mısır ve Şam çarşısındaki malların fiyatları ile Mağrip piyasasını karşılaştırmaktadır. Dikkat edilmelidir ki, İbn Battuta "dirhemleri küçük ama faydası çoktur" diyerek burada aslında paranın değerini karşılaştırdığının farkındadır. İbn Battuta şu şekilde devam eder:

"Anlatayım: Mısır ülkesinde koyun etinin 18 okiyesi 1 dirhem nukraya satılır. 1 dirhem nukra 6 Mağrip dirhemi eder. Oysa fiyatlar ateş pahası olduğu zaman bile Mağrip'te 18 okiyelik et 2 dirheme satılır. Bu 2 dirhem de 1 dirhem nukranın üçte biri eder. Katı yağ ise çoğu zaman bulunmaz Mısır'da! Mısır halkının yemekte kullandığı türlü türlü katığa Mağrip'te iltifat edilmez!"¹⁹⁹

Mesela bu örnekte İbn Battuta Mısır piyasasındaki et fiyatları ile Mağrip piyasasını karşılaştırmaktadır. Mağrip'te fiyatların yükseldiği zaman et fiyatının 2 dirheme satıldığını ifade eder. Yani 2 Mağrip dirhemi, Mısır'daki et fiyatının üçte birine denk gelmektedir.

"Üzüm ise fiyatlar düşünce Mısır'a özgü ratlla 3 ratlı 1 dirhem nukraya satılır. Mısırlıların ratlı, 12 okiye eder. Şam diyarında (Suriye bölgesinde) meyve bol ama Mağrip ülkesindeki kadar ucuz değildir. Şamlıların ratlıyla 1 ratlı üzüm, 1 dirhem nukraya satılır. Onların ratlı, Mağrip ratlının 3 katıdır. Fiyatlar düşünce 2 ratlı üzüm 1 dirhem nukraya satılır. 10 okiye erik 1 dirhem nukraya satılır."²⁰⁰

Bir ağırlık ölçüsü olarak "ratlı" dan bahseden İbn Battuta, Şamlıların ratlının, Mağrip ratlının 3 katı olduğunu ifade etmektedir. Ve ayrıca üzüm,

---

¹⁹⁸ İbn Battuta, s. 931

¹⁹⁹ İbn Battuta, s. 931

²⁰⁰ İbn Battuta, s. 932

erik gibi ürünlerin fiyatları konusunda bilgi vermektedir. Bu bilgilerin dönem ile alakalı önemli iktisadi bilgiler olduğu atlanamaz bir noktadır.

“Nar ve ayvanın tanesi 8 fülüse satılır. 8 fülüs bir Mağrip dirhemi eder. Sebzeye gelince, orada 1 dirhem nukraya alınan yeşillik bizim memleketin küçük dirhemiyle alınandan daha azdır. Onlara özgü ratla 1 ratl et, 2,5 dirhem nukraya satılır. Bunları dikkatli düşünürsen Mağrip ülkesinin diğerlerinden daha ucuz, daha ve daha bayındır olduğunu anlarsın!”²⁰¹

İbn Battuta bu paragrafta tekili “fels” çoğulu “fülüs” olarak ağırlıkları hesaba katılmaksızın kullanılan bakır ve bronz paralardan bahsetmektedir. Özellikle 13.yy’da Mısır ve civarında basımının kolaylığı gibi sebepler ile kalpazanlar piyasadaki fülüsün değerini düşürmüşlerdir. Bu sebeple her ne kadar kullanımına kısıtlama getirilmeye çalışılsa da fülüs o dönemde kullanılmaktadır.²⁰² İbn Battuta’nın burada da net bir şekilde 8 fülüs’un 1 Mağrip Dirhemi ettiğini ifade etmesi, dönemin para birimlerinin karşılaştırılması ve değerlerinin anlaşılması adına çok önem taşımaktadır.

Burada yazarın belirttiği “Dirhem Nukra” o dönem içerisinde kullanılan avarı düşük bakır ile karıştırılan dirhemi ifade etmek için kullanılmıştır. Küçük alışverişlerdeki dirhem kullanımının ve basımının azalması ile Dirhem Nukra yerini başka para birimlerine bırakmıştır. Eyyübiler ve Memlükler döneminde görülen gümüş sıkıntısı üzerine 14. ve 15. yüzyıllarda bakır para veya içeriğinin üçte ikisi bakır olan “kara dirhem, dirhem nukra” gibi sikkeler kesilmiştir.²⁰³ İbn Battuta yukarıda da verdiğimiz örnekte görüleceği gibi 1 Dirhem Nukra’nın o dönemde 6 Mağrip Dirhemi’ne denk geldiğini ifade etmiştir.

4. 2. 3. Tenge (Hint Dinarı)

İbn Battuta'nın uzun bir dönem kaldığı Hindistan bölgesinin para birimi Hint Dinarı yani Tenge ile alakalı olarak her ne kadar bazı kaynaklar Tenge'nin gümüş para birimi olduğunu söylese de “Tenge” hakkında eserde

²⁰¹ İbn Battuta, s. 932

²⁰² İbrahim Artuk, “Fels”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.12, İstanbul: TDV Yayınları, 1995, s. 310

²⁰³ Sahillioğlu, s. 371

altın para birimi olarak vurgu yapılmıştır. Tarihte "Tenge"nin birçok farklı şekillerde bastırıldığı anlaşılmaktadır. Altın Orda ve Timurular zamanında gümüş sikkeler "Tenge/Tenke" olarak bilinmekteydi. Hindistan'da Gazneli Mahmud'un fetihleri sırasında Arap dirhemlerine karşılık gelen sikkeler bastırılmış ve bunlar Tenke diye anılmıştır. Delhi Sultanı İltutmuş döneminde bir gümüş para olarak Tenke bastırılmış, aynı ağırlıktaki altın Tenke ise Nasirüddin Mahmud tarafından darb edilmiştir. Babürlü Hükümdar Ekber Şah zamanında ise Tenge bakır paraların adı olmuştur.²⁰⁴ İbn Battuta özellikle Tenge'nin Mağrip Dinarı ile karşılaştırmasını yapmıştır. Örneğin İbn Battuta eserinin bir yerinde şu şekilde ifade etmiştir: "Tenge denilen altın para biriminden üç yüz adet vermişti ona. Tenge, ayar bakımından Mağrip Dinarı'nın (altınının) iki buçuk mislidir."²⁰⁵ Bu ifadeden direkt anlıyoruz ki dönemin Tenge olarak kullanılan para birimi Mağrip Dinarı'nın iki buçuk misli değerinde altın paradır.

4. 2. 4. Hint Gümüş Dinar

Eserde belirtilen "Gümüş Dinar" ifadesinin anlaşılması için o dönemde halkın bu paraya bakış açısının anlaşılması bu çelişkinin açıklanmasında önemli olacaktır. Moğollar sonrası dönemde, İlhanlılar zamanında dinar 6 dirhem ağırlığında bir gümüş paradır. Bu paraya altın olmamasına rağmen dinar denilmesinin sebebi ise dirhem diye 1 dirhem ağırlığında gümüş paraya alışmış olan halkın 6 dirhem ağırlığındaki iri gümüş paraya dinar gözüyle bakmış olabileceğinde aranmalıdır.²⁰⁶

İbn Battuta, seyahatnamesinde şöyle bir ifadeye yer vermektedir: "Hint Sultanı ona aylık yüz dinar gümüş, yani yirmi beş dinar altın vermektedir."²⁰⁷ Moğollar batıya doğru yayılırken Çin'den büyük miktarlarda gümüşü serbest bırakmışlardır. İlhanlıların klasik İslam dirhemine bağlı kalmadıkları anlaşılmaktadır. Bunların, her biri 6 dirhem ağırlığında gümüş

---

²⁰⁴ Oğuz Tekin, "Sikke", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.37, İstanbul: TDV Yayınları, 2009, s. 179-184

²⁰⁵ İbn Battuta, s. 186-187

²⁰⁶ Sahillioğlu, s. 354

²⁰⁷ İbn Battuta, s. 293

dinarlardır ve bu paralara Dinarı rabih veya raic ya da Tebriz Dinarı adı verilmektedir. Gümüş sikkeleri vardır.

4. 2. 5. Lek (Yüz Bin Gümüş Dinar)

İbn Battuta eserinde "Lek" adı verilen bir değerden bahsetmektedir. "Lek" in bir çeşit para birimi mi yoksa sadece 100.000 gümüş dinarı ifade eden bir değer ifadesi mi olduğu tam olarak eserde anlaşılmasa da eserinde şu şekilde ifadelere yer vermiştir: "Çarçabuk şehre dönerek hükümdara ait on iki lek tutarındaki serveti alıyorlar. Lek, yüz bin gümüş dinar demektir. Bu para Hindistan altınıyla on bin dinara eşittir."²⁰⁸

4. 2. 6. Kurûr (100 lek)

Göze çarpan en önemli noktalardan biri Hint bölgesinin iktisadi yapısı anlatılırken büyük miktardaki paraları ifade etmek için bazı değerlerin kullanılmış olmasıdır. "Kurûr" da seyahatnamede şu şekilde geçmektedir.

"Bana anlatıldığına göre 'daha önce belirttiğimiz gibi bir baştan bir başa üç ayda aşılabilen' bu şehirle ona bağlı kasaba ve köylerin vergilerini bir Hindu tam 17 kurûra iltizam etmiş! (Mültezimlik görevi alarak bölgenin tüm geliri kendisine olmak üzere devlete 17 kurûr veriyormuş) Bir kurûr 100 lek, 1 lek ise 100.000 dinardır. Ama sözü edilen Hindu bu işi yürütemeyerek borca battığından elindeki malı alınmış, derisi de yüzülmüş!"²⁰⁹

Yukarıda değindiğimiz "lek" in miktarı 100.000 gümüş dinardı. Burada ise İbn Battuta 1 kurûr'un 100 lek olduğundan bahsetmektedir. Yani yaklaşık olarak 10.000.000 gümüş dinar eder. Bu rakamlar Hindistan çevresindeki iktisadi canlılığı göstermesi açısından önemli göstergelerdir.

4. 2. 7. Hışt (Altın ve Gümüş Külçeler)

Hint hükümdarı Muhammed Şah'a hediye takdimi sırasında verilen altın ve gümüş külçeleri ifade ederken özellikle belirtilmiştir. Seyahatnamesinde Çin'de ve Rum diyarında da kullanılan külçelerden

---

²⁰⁸ İbn Battuta, s. 588

²⁰⁹ İbn Battuta, s. 782

bahsetmektedir. Vergi memurlarının topladıkları yüksek vergi miktarlarını hükümdara sunarken altın ve gümüşten tuğlamsı külçeler döktürdüklerini ifade eden İbn Battuta, bunlara "Hışt" adının verildiğini belirtmektedir.²¹⁰

4. 2. 8. Bağliye

Anadolu'nun güneyinde yer alan Antakya yöresinde kullanılan gümüş paranın o dönemde ayrı şekilde bastırılıp kullanıldığını, İbn Battuta eserinde şu şekilde ifade etmektedir: "Oradan Ermeni kâfirlerin ülkesi olan Sis'e gidilir. Ermeniler, Melik Nasır'ın tebaasından olup ona vergi verirler. Paraları 'Bağliye' denilen halis gümüşten dirhemlerdir."²¹¹

4. 2. 9. Muzafferiye

İbn Battuta, Seyahatnamesinde Yemen'de kullanılan gümüş dirhemlerden de 'Muzafferiye' olarak bahsedildiğini eserinde belirtmiştir. Yemen'de sultan olan ve Melik Muzaffer diye bilinen Yusuf b. Resul döneminde "Muzafferiye" diye adlandırılan dirhemler (gümüş paralar) in bu sultan zamanında bastırıldığını ifade etmiştir.²¹²

4. 2. 10. Azak Dirhemi

Karadeniz'in kuzeyinden bahsederken ucuzluğa değinen İbn Battuta Azak Dirhemi'nin değeri ile Mağrip Dinarı'nı karşılaştırmıştır. "Bu memlekette attan bol bir şey yok. Fiyatları hakikaten ucuz. En iyi at bu ülke parasıyla elli veya altmış dirheme alınır. Bizim diyarımızda bir dinar civarında bir para demektir bu!"²¹³ Seyahatnamede bu ifade dışında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. O bölgeye has bir para biriminden mi bahsedilmektedir ve bu paranın kendine has adı nedir? Bunlar ile alakalı ek herhangi bir bilgi seyahatnamede bulunmamaktadır.

---

²¹⁰ İbn Battuta, s. 656

²¹¹ İbn Battuta, s. 114

²¹² İbn Battuta, s. 205

²¹³ İbn Battuta, s. 469

4. 2. 11. Sûvm (Gümüş külçeleri)

İbn Battuta Karadeniz kuzeyindeki Rus yerleşim yerlerinden bahsederken onların diyarında gümüş madeninin çıktığından ve bu bölgede temel alışveriş biriminin Sûvm(som) adı verilen gümüş külçeler olduğunu vurgulamaktadır.²¹⁴

Benzer şekilde İbn Battuta, gümüş külçelerden bahsedilen bir diğer kısım olarak İlhanlılar döneminde 108 adet gümüş dinarın "sum" adı verilen bir gümüş çubuk ettiğini ifade etmektedir.²¹⁵

4. 2. 12. "Berbire" Dinarı ve Venedik Dirhemi

Bizans'ın Berbire denilen altın dinarından bahsetmektedir. Venedik Dirhemi şeklinde fazla değeri olmayan bir para kullanıldığını İbn Battuta'nın şu cümlelerinden anlamaktayız:

"Beni de makamına çağırarak 'berbire' denilen ve fazla değeri olmayan üç yüz altın dinarla iki bin Venedik Dirhemi; kızların dokudukları astarlı kumaş..."²¹⁶

4. 2. 13. Takas

Seyahatnamede ticari faaliyetlerde kullanılan para birimlerinin yanında para olarak kullanılan eşyaları görmekteyiz. Ama ticaretin en temel hali olan takas o dönemde de aktif kullanılan bir ticaret şeklidir. Örneğin o dönemde ticaretin takas ile yapıldığını, takasın ticarete birçok bölgede kullanıldığını seyahatnamede görmek mümkündür. Bu anlamda aşağıdaki iki örnek açıklayıcı olacaktır:

"Burada 'bender' adı verilen hazine geliri, ticaret gemilerindeki her malın bir kısmının belirli bir bedel karşılığında satın alınmasıyla sağlanır. Söz konusu bedelin, malın esas değerine eşit veya artık

---

²¹⁴ İbn Battuta, s. 497

²¹⁵ Sahillioğlu, s.371

²¹⁶ İbn Battuta, s. 515

olması fark etmez. Bu işe 'şer-i bender' (bender yasası) adını vermişler. Her adada benderin (hazinenin) korunup saklanması için yapılmış ahşap bir ev bulunur; 'becensâr' denilen. Vali, yani oralıların deyişiyle kardûrî bütün malları orada toplayıp satar veya takas eder. Orada bir tencere beş altı tavuğa satılır. Toprak testiler de bir tavuk karşılığında satılır."²¹⁷

Aynı şekilde İbn Battuta Afrika seyahati sırasındaki seyahatlerinde ara ara takastan bahsetmektedir.

"Tuvat'a gitmeye karar verdim. Bu arada yetmiş gecelik yol azığı satın almıştım. Çünkü Tekedda ile Tuvat arasında hiç buğday bulunmuyor! Ama kumaş karşılığında et, süt ve yağ alınabiliyor."²¹⁸

4. 2. 14. Veda (Deniz Kabuğu)

Mal paranın en net örneklerinden birkaçına seyahatnamede karşılaşmak mümkündür. Paranın tarihi boyunca birçok eşya, mal para olarak kullanılmıştır. Bunların örnekleri çok fazladır. Bu örneklerin seyahatnamede anlatılanlarından en yaygın olanı veda denilen deniz kabuklarıdır. Bu deniz kabukları Maldiv Adaları ve Afrika'nın bazı bölgelerinde kullanılmıştır.

"Bu adaların halkı para olarak Veda'yı kullanırlar. Veda aslında denizden toplanan kabuklu bir hayvandır. Bunları kıyıdaki çukurlara koyarlar. Eti tamamen soyulup bembeyaz kabuğu kalınca para hazır demektir! Halk bu kabuğun yüz tanesine siyah, yedi yüz tanesine 'fâl', on iki bin tanesine 'küttâ' ve yüz bin tanesine 'bustuvâ' adını vermektedir. Buralarda her türlü alışveriş bu deniz boncuğu ile yapılır. Dört 'bustuvâ' bir dinar altın değerindedir. Bu deniz boncuklarının değeri düşer zaman zaman ve on 'bustuva' bir altın dinara satın alınabilir."²¹⁹

Alışverişlerde deniz kabuklarının, alışverişin büyüklüğüne göre hesaplamının kolay şekilde yapılabilmesi için sayılarına göre gruplandırıldığı görülmektedir. Bu veda denilen deniz kabuklarının adalardan farklı olarak Afrika kıtasında da kullanıldığını seyahatnameden anlamak mümkündür.

²¹⁷ İbn Battuta, s. 822

²¹⁸ İbn Battuta, s. 988

²¹⁹ İbn Battuta, s. 822

"Veda denilen bu deniz kabukları, Sudaniler (batıdan doğuya tüm Orta Afrika siyahları) tarafından da para birimi olarak kullanılır. Mâlli (Mali) ve Cavcav' da (Gavgav' da) bin elli deniz boncuğunun bir altın dinara satıldığını gördüm."²²⁰

Yine bir diğer örnek; Afrika'da İbn Battuta "Ahali alışveriş esnasında vedaları (deniz boncuk) kullanır. Malli halkı da böyle yapmaktadır."²²¹ diyerek bu deniz kabuklarının kullanımının Afrika'da olan kullanımına örnek vermiştir.

4. 2. 15. Piriñç

İbn Battuta, seyahatnamesinde mal para örneklerinden biri de piriñçtir. Ancak veda kadar detaylı bir açıklama yapmamıştır. "Maldivliler, Bencile (Bengale; Bangladeş) ahalisine bu deniz boncuklarını verip karşılığında piriñç alırlar. Piriñç de Bencilelilerin para birimidir."²²² diyerek sadece değinmiştir. Bu konuda ayrıntılı bir bilgi seyahatnamede bulunmamaktadır.

4. 2. 16. Berkâla (Çin'de Altın Külçe)

Çin'deki iktisadi hayatı göstermesi açısından önemli bir bilgi içeren seyahatnamede Hint ve Ükek bölgesindeki gümüş külçelere benzer altın külçelerden bahsedilmektedir. Yalnız berkâla parayı saklama ve biriktirme biçimi midir? Yoksa aynı zamanda ticarete kullanılan bir altın para birimi midir? Bu anlamda seyahatnameye dayanarak kesin bir şey söylenemez.

"Onların geleneğince işadımı yanında taşıdığı bütün altını ve gümüşü eritir, parça parça kalıplara döker. Her parça bir kıntar civarında, belki biraz daha hafif veya ağırdır. Bu altın parçaları evin kapısına asılır. Böyle beş parçası bulunan adam, parmağına tek yüzük, on parçası olansa iki yüzük takar. On beş parçası olana Setî adı verilir. Setî, Mısır'daki Kârîmî'nin karşılığıdır. Çinliler, böyle eritilmiş altının bir parçasına (külçesine) 'berkâla' derler."²²³

---

²²⁰ İbn Battuta, s. 822

²²¹ İbn Battuta, s. 980

²²² İbn Battuta, s. 823

²²³ İbn Battuta, s. 896

4. 2. 17. Balişt (Kâğıt Paralar)

Kâğıt paranın tarihi ve Çin'in o dönem iktisadi gelişmişliğinin gösterilmesi açısından İbn Battuta çok değerli bilgiler sunmaktadır. Seyahatnamede Çin'de dinar ve dirhem kullanılmadığını belirten İbn Battuta kâğıt paralardan bahsetmektedir. O dönemde günümüz bankalarına benzeyen şekilde işleyen darphanelerden bahseder. Bu darphanenin bu kâğıt paraların değeri ve korunmasından sorumlu olduğunu anlamaktayız. Bazı tarihi kaynaklarda "Çav" olarak da bahsedilen kâğıt paralardan İbn Battuta şu şekilde bahsetmektedir:

"Çinliler alışverişlerini dinar ve dirhemle yapmazlar. Onların ülkesine gelen dinar ve dirhem tümü yukarıda belirttiğimiz gibi parça parça kalıplara dökülür. Alışverişlerinde kâğıt parçalarını kullanıyorlar. Her kâğıt el ayası kadardır; üzerinde hükümdarın mührü vardır. Bu kâğıtlardan yirmi beşine 'balişt' diyorlar. Bizdeki dinar anlamına geliyor bu. Kâğıtlar eskir veya elde parçalanırsa sahibi bizim oraların darphanesine benzeyen bir yere gider, yırtığı verir yenisini alır. Ne bu iş için ne de başka şey için para ödemez! Çünkü kâğıt işiyle uğraşanların rızıkları (maaşları) hükümdar tarafından ödenir. Bu darphanenin yönetimi büyük beylerden birine verilmiştir. İnsan bir dirhem gümüş yahut altınla çarşıya çıkıp bir şeyler satın almak istese balişt ile değiştirmedikçe onun eline bakmaz kimse! Ancak baliştle istediğı şeyi satın alabilir!"²²⁴

Bahsi geçen kâğıt paralar Çin'den farklı bölgelere aynı zaman diliminde yayılım gösterse de insanlar tarafından çok fazla tutulmamıştır. Bu anlamda Tebriz ve Şiraz bölgelerinde kâğıt paraya geçiş denemeleri bir örneklik teşkil etmektedir.

"Geyhatu Han'ın (1291-1295) müsrifliği sebebiyle boşalan devlet hazinesine para sağlamak amacıyla İzzeddin Muhammed b. Muzaffer b. Amid adında bir kişi Çin'de gördüğü bir uygulamayı Sadr-ı Cihan-ı Zencani adlı vezire anlattı ve para bunalımını gidermek için Çin'de olduğu gibi altın ve gümüş para yerine piyasaya, üzerinde hükümdarın adı yazılı kâğıt para (çav) sürmelerini teklif etti. Bu teklif vezir ve Geyhatu Han tarafından kabul edildi. Sadr-ı Cihan-ı Zencani bu konuda Çin sefiri Puladçingsang'la görüşüp çav tedarik etti. Zilkade 693 (Ekim 1293) tarihli bir fermanla bu tarihten itibaren herkesin altın ve

²²⁴ İbn Battuta, s. 896

gümüş para yerine kâğıt paraları kullanması ve kâğıt paralar üzerinde herhangi bir tahrifat yapıldığı takdirde bunu yapanın karısı ve çocukları ile birlikte cezalandırılacağı ve mallarının müsadere edileceği ülkenin bütün şehirlerine duyuruldu. Ayrıca Tebriz ve Şiraz gibi şehirlerde çav basımı için 'çavhane' adı verilen imalathaneler yapılması emredildi."²²⁵

Tüm bunlara rağmen kâğıt paraların halkın ve esnafın tepkisi ile karşılaşmasından ötürü Şiraz ve Tebriz'de kısa sürede kâğıt paralar tedavülden kaldırılmıştır.

4. 2. 18. Tuz Kalıpları

Afrika'daki mal para örneklerinden biri olarak tuz kalıplarından İbn Battuta şu şekilde bahsetmektedir: "Siyahlar kendi ülkelerinden buraya gelir ve tuz alıp geri dönerler. Zenciler altın ve gümüş gibi kullanırlar tuzu!' Kalıp kalıp keserler ve alışverişi bununla yaparlar!"²²⁶

4. 2. 19. Bakır çubuklar

Seyahatnamesinde Batı Afrika'da kullanılan bakır çubuklardan bahseden İbn Battuta, bakır çubukların hem ticari bir mal olarak kullanıldığından aynı zamanda para yerine de kullanılmakta olduğunu ifade eder:

"Bakır madeni Tekedda'nın dışındadır. Yeraltından çıkarılan maden, evlerde eritmek üzere şehre taşınır. Bu işi erkek ve kadın köleler yapmaktadır. Maden eritilerek kızıl bakır haline getirildiğinde bir kısmı ince, bir kısmı kalın olmak üzere bir buçuk karış uzunluğunda çubuklar yapılır. Kalın çubuklardan dört yüzü, ince çubuklardan ise alt yüzü bir miskal altına satılmaktadır. Bu çubuklar para yerine de kullanılır. İnceleriyle et ve kalas, kalınlarıyla da kadın, erkek esir, darı, yağ ve buğday satın alınır."²²⁷

---

²²⁵ Tahsin Yazıcı, "Çav", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.8, İstanbul: TDV Yayınları, 1993, s. 235

²²⁶ İbn Battuta, s. 955

²²⁷ İbn Battuta, s. 982

İnceleriyle et ve kalas, kalınlarıyla kadın erkek esir alındığından bahsettiği bakır çubukların ticaretine, ticarete konu olan mallar kısmında değinmiştik.

4. 2. 20. Zafâr Parası

Günümüzde Yemen sınırları içerisinde Sana'nın güneyinde bulunan Zafâr'a yaptığı ziyaret sonrasında buradaki insanların "ales" adını verdikleri buğdaya benzeyen bir arpa türünden bahseden İbn Battuta, bu yörenin kendine özgü garip bir parası olduğundan bahseder. Bakır ve kalay karışımı olduğundan ve bu bölge dışında başka yerde geçmediğinden bahsetmektedir.²²⁸

4. 2. 21. Kalay parçaları

Seyahatnamede para olarak kullanılan, en azından seyahatnamedeki veriler ile mal para olarak sayılabilecek örneklerden biri Cava Adası'nda kullanılan kalay parçalarıdır. İbn Battuta bu kısmı şu şekilde ifade etmektedir: "Yöre halkı, alışverişini kalay parçalarıyla bazen de işlenmemiş saf Çin altınlarıyla yapıyor. Adadaki esans ürünlerinin büyük bir kısmı kâfirlerin bulunduğu taraftadır. Müslümanların olduğu yerde böyle şeyler az."²²⁹

---

²²⁸ İbn Battuta, s. 371

²²⁹ İbn Battuta, s. 879

SONUÇ

Sadece yazıldığı dönemde değil, günümüzde de iktisadi, sosyal ve siyasal çalışmalara kaynak niteliği olma özelliğini koruyan İbn Battuta Seyahatnamesi'nde uluslararası ticaret yapan tüccarların dönemin ticaretinde önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. İbn Battuta, seyahatnamesinde bahsi geçen seyahatlerini bu tüccar sınıfı ile yapmıştır. Seyahatnameden de anladığımız kadarı ile İpek ve Baharat yolu olarak bilinen dönemin iki büyük ticari yolunun, kıtaların en ücra köşelerine kadar ulaşmasında bu tüccarların rolü büyüktür.

Birden farklı bölgenin ürünü aynı pazarda farklı coğrafyalarda pazarlanmaktadır. Bu anlamda çalışmamızda dönemin pazarlarının gelişmişliği üzerinde durulmuştur. Seyahatnamede verilen bilgiler ışığında, ticaret yolları üzerindeki hareketliliğin sadece doğudan batıya olmadığı, aynı zamanda batıdan doğuya doğru akış gösteren bir ticari hareketliliğin de olduğu, bu çalışmada tahlili yapılan ürünler üzerinden ele alınmıştır. Örneğin Baharat yolu üzerindeki yoğun kumaş ticareti seyahatnamede göze çarpar. Çin'den Batı'ya doğru akmakta olan yoğun kumaş ticaretine rağmen hâlâ ticaret güzergâhları üzerindeki birçok şehirde kumaş üretiminin yapıldığını ve üretilen bu kumaşların Doğu ve Batı'ya pazarlandığını seyahatnamede görmekteyiz. Bu durum, kumaş piyasasının ve ticari hareketliliğin dönem içerisinde ne kadar gelişmiş olduğunu göstermesi bakımından değerlidir. Ayrıca Baharat yolunda, özellikle seyahatnamede dikkati çekmektedir ki nasıl ipek kumaşlar Anadolu'ya doğru doğu batı ekseninde bir ticari akış ile geliyorsa, Anadolu'nun yün ve pamuk kumaşları Baharat yolu üzerinden Anadolu'dan Doğu'ya doğru pazarlanmaktadır. Burada bu ticari akışı açıklayacak olan en ilginç sebeplerden biri Çin'de her ne kadar ipekli kumaşların üretimi daha çok olsa da yün ve pamuk kumaşa olan ilgi daha fazla olmasıdır.

Seyahatname içerisinde Anadolu'ya göç eden Türklerin yerleşik yaşama geçerken yaşadıkları kültürel ve iktisadi uğraşlarının değişiminin zamanlamasını tahlil etmek anlamında; İbn Battuta'nın, pamuk

dokumacılığında Rum kadınların, yün dokumacılığında ise Müslümanların aktif olmasını vurgulaması Anadolu'da yaşayan Türklerin 14. Yy da temel iktisadi faaliyet olarak hala hayvancılık ile uğraşlarının tarıma göre daha fazla olduğunu destekler niteliktedir.

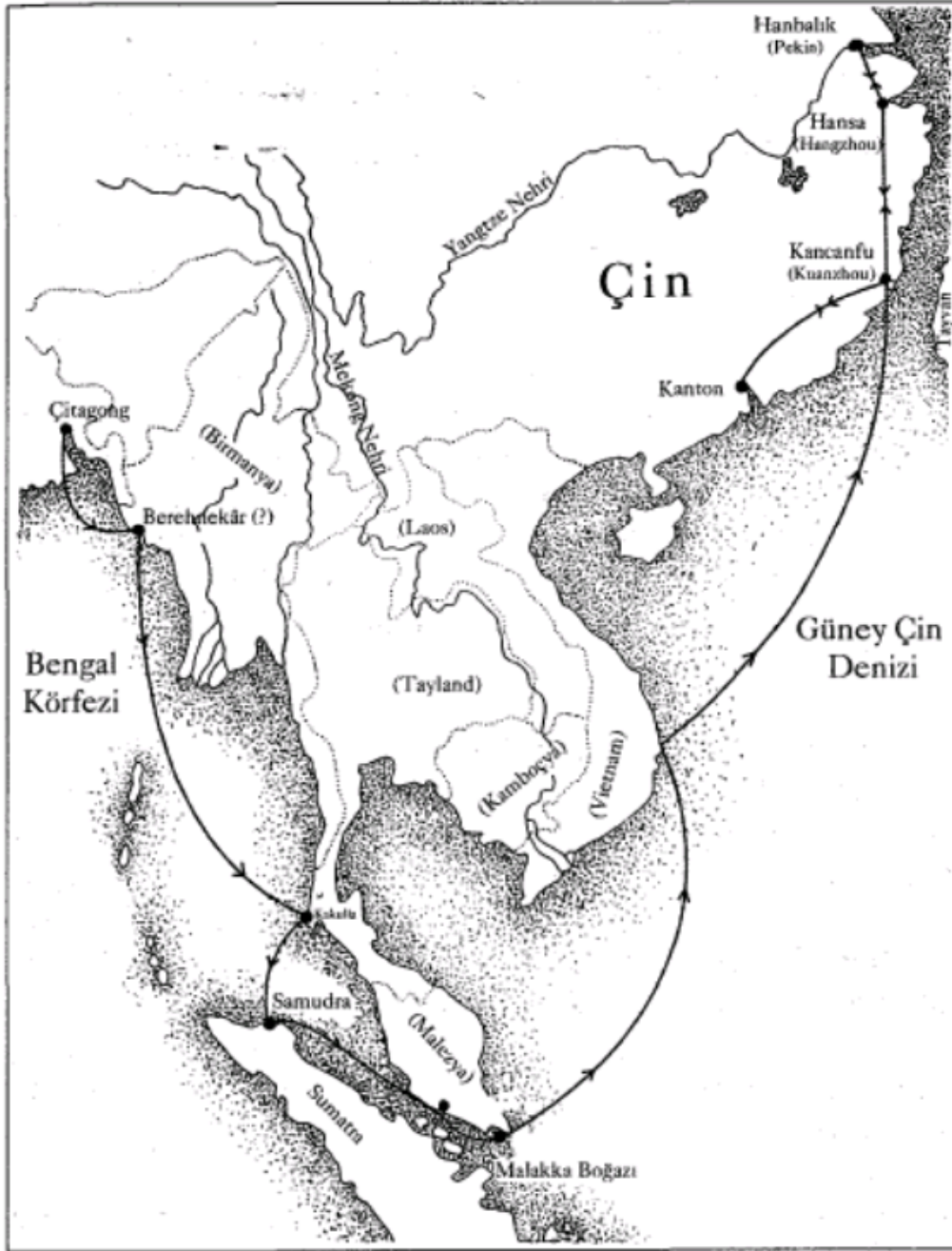
Seyahatnamede bir diğer husus ise uluslararası ticarete konu olan mal ve hizmetlerin üretilmesi ve ticaret yolları üzerinde, ticareti yapılan ürün çeşitliliğidir. Seyahatnamede birçok malın dönem içerisinde hem nihai mal hem de ham madde olarak kullanıldığı görülmektedir. Örneğin; Zeytin ve kerestenin nihai mal olarak uluslararası ticarete rol oynadığı gibi aynı zamanda farklı farklı renklerde ve kokularda sabunların yapımında kullanılan ya da tabak, kaşık yapımında kullanılan ham madde olarak pazarlandıkları da görülmektedir. Dönem içerisinde ticarete ürün çeşitliliğini arttıran en önemli faktörlerden biri de, kuyumculuk, cam ve toprak ve odunu işleyen, el sanatları konusunda usta zanaatkârların dönem içerisinde çarşılarda el emeğine dayalı, yoğun olarak çalışmaları ve ürünlerini pazarlamalarıdır. İbn Battuta Çin ve Şam çarşılarında özellikle bu zanaatkârları vurgular. Seyahatname içerisinde pamuk sarıklardan, gemi halatına yâda kokudan, toprak kaplara kadar birçok ürün çeşidi vurgulanmaktadır.

Çalışmada, İbn Battuta Seyahatnamesi'nde geçen para birimleri ele alınmıştır. Bu anlamda 14.yy'da Çin'den Afrika'ya, Anadolu'dan Hint Bölgesi'ne kadar yaygın bir coğrafyada çok farklı para birimlerinin aynı zaman diliminde kullanıldığını seyahatnamede görmekteyiz. Aynı yüzyıl içinde mal para, metalik para, kâğıt para ve takas da farklı bölgelerde kullanılmıştır. İbn Battuta, seyahatnamesinde, özellikle gittiği yerlerin paralarının değerlerini, Mağrip (fas) Altını cinsinden ifade etmektedir. İbn Battuta'nın bu gayreti, o dönemde gezdiği bölgelerde kullanılan paraların alım güçlerinin karşılaştırmasına imkân vermektedir. Örneğin Hint Dinarının Delhi Sultanlığında dönem içerisindeki altın para birimi olduğunu ve bu para biriminin Mağrip Dirheminin iki buçuk katı olduğunu seyahatnameden tespit etmek mümkündür. Ayrıca dönem içerisinde tuz kalıplarının, bakır çubukların ve pirincin mal para olarak kullanıldığını da görmekteyiz. Bu

çalışmanın para tarihine yönelik yapılacak araştırmalarda, 14.yy'da kullanılan paraların türlerinin ve birimlerinin tespit edilmesine kısmi de olsa katkı sağlaması beklenmektedir. Bu araştırma sadece İbn Battuta Seyahatnamesi'nde geçen ifadeler ile sınırlandırılmıştır.

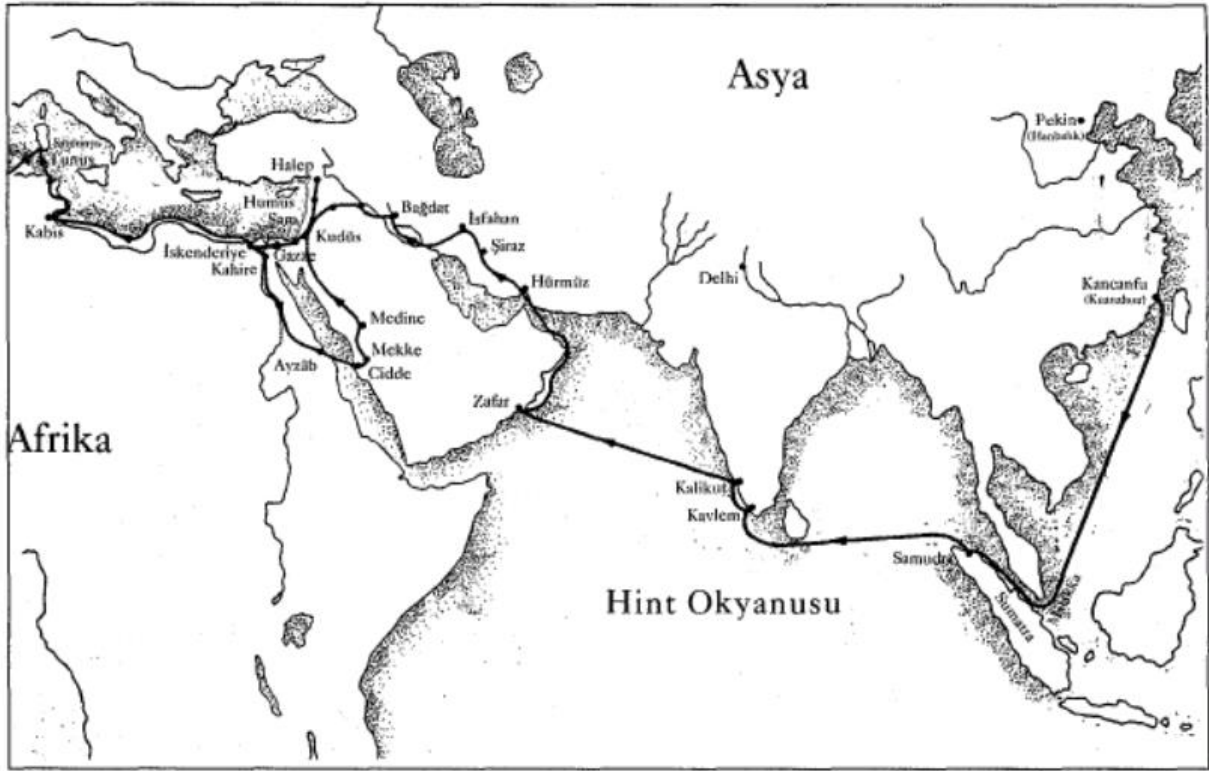
EKLER

Güneydoğu Asya ve Çin Seyahati.

Kaynak: Tazi, Rihle, Dunn.

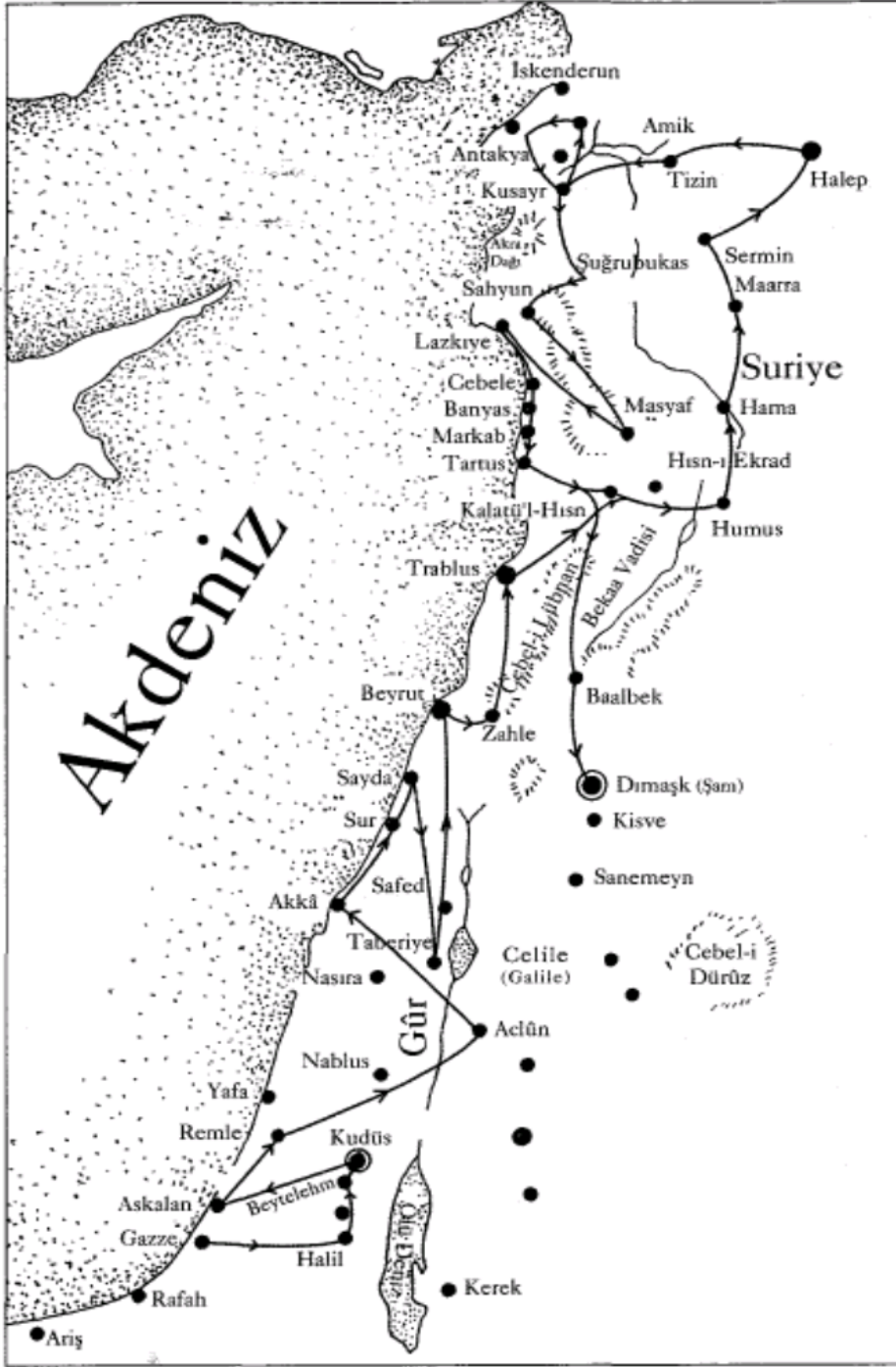
(Aykut, 2004, s.877)

Çin'den Tanca'ya dönüş.

Kaynak: Dunn.

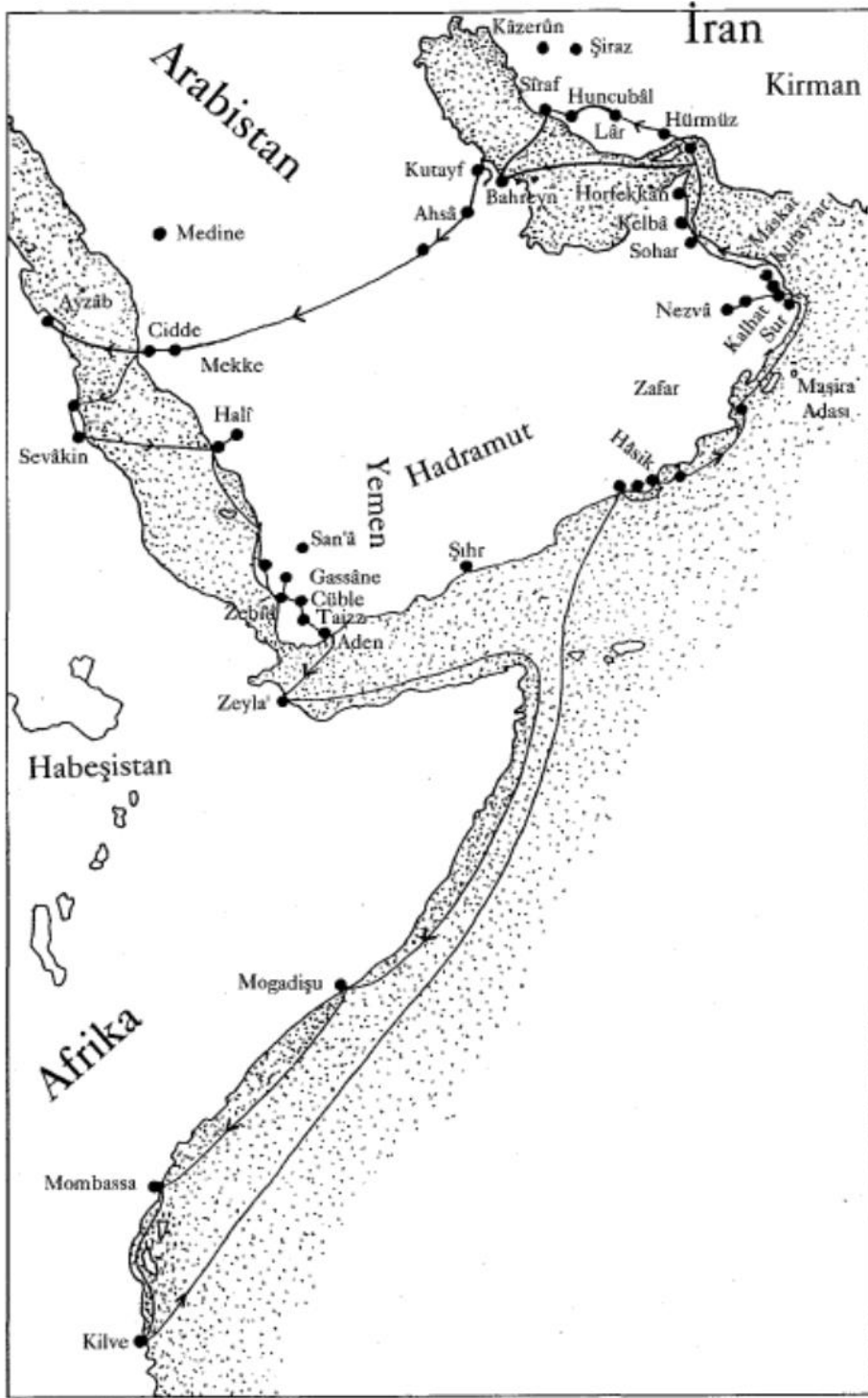
(Aykut, 2004, s.917)

Filistin, Lübnan, Suriye güzergâhı.

Kaynak: Tazi; Gibb, *The Travels*; Elad, *The Description*.

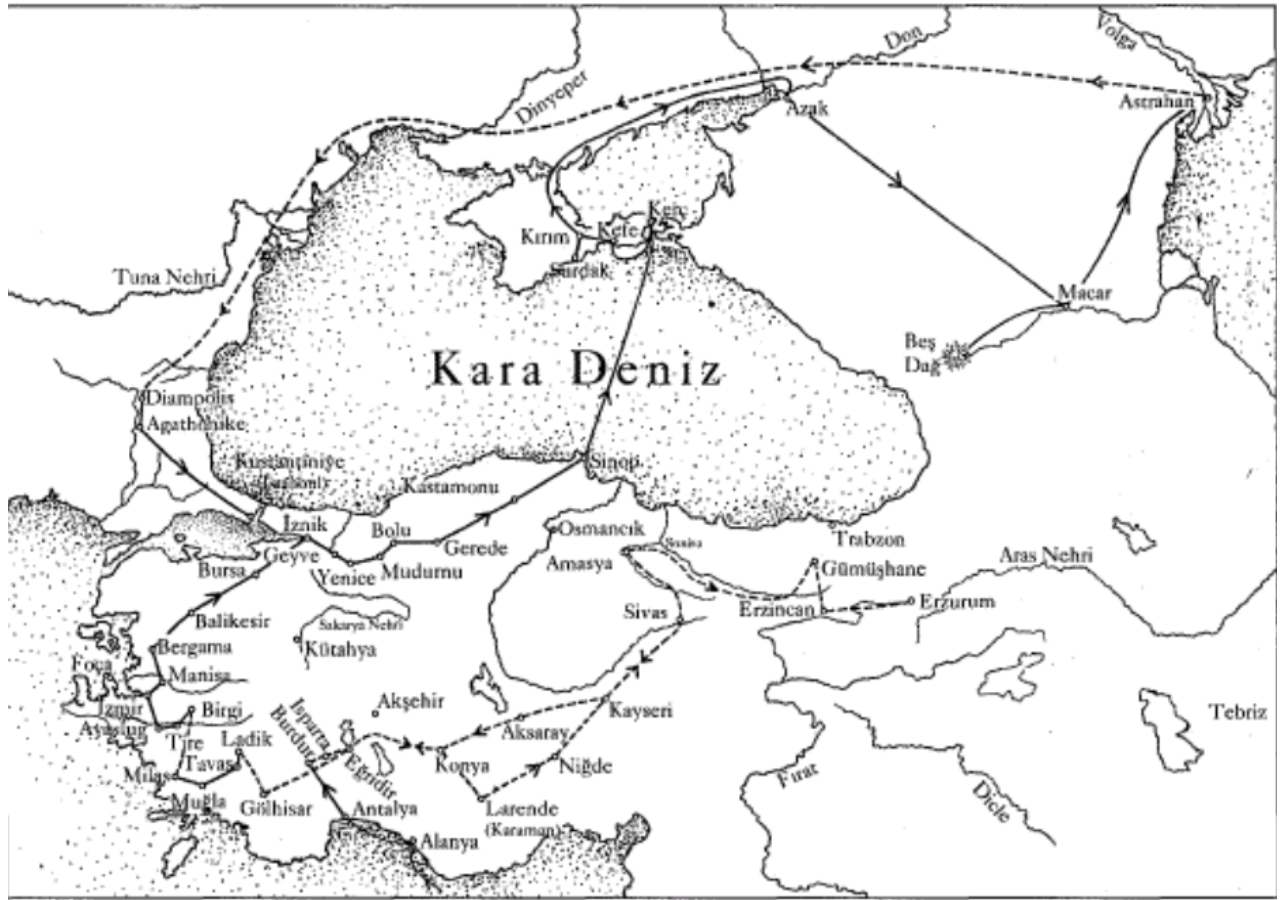
(Aykut, 2004, s.81)

Mekke'den Seväkin'e, buradan Yemen'e; Yemen'den Doğu Afrika sahillerine
gidiş ve Güneydoğu Arabistan sahillerinden Mekke'ye dönüş.

Kaynak: Tazi, Gibb.

(Aykut, 2004, s.344)

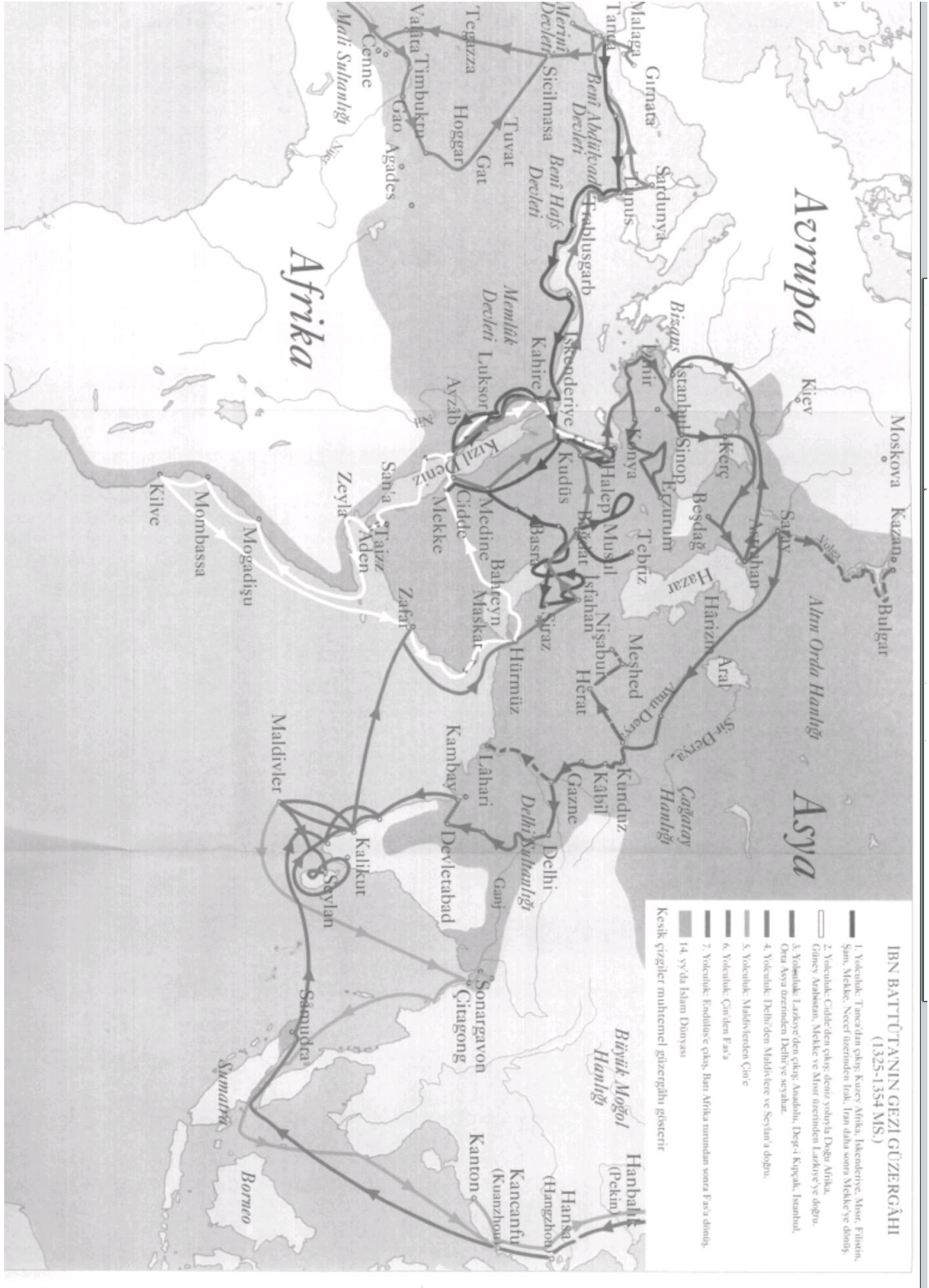

Anadolu, Deşt-i Kıpçak ve İstanbul seyahati. Kesik çizgiler muhtemel güzergâhı gösterir.

Kaynak: Gibb; Muvahhid.

(Aykut, 2004, s.401)

İbn Battuta'nın gezi güzergahı: (Aykut, 2004)

Ebü inaniyye Medresesi'nin avlusundan bir görünüş

(Ceran, İsmail (2004). "Merînîler" TDV İslam Ansiklopedisi, 2004 Cilt:29 s. 195)

Endülüs Haritası

(Özdemir, Mehmet (1995), "Endülüs" Tdv İslam Ansiklopedisi, Cilt:11 s.212)

KAYNAKÇA

Akyıldız, Ali. "Para", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 34, İstanbul: TDV Yayınları , 2013

Artuk İbrahim. "Fels", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.12, İstanbul: TDV Yayınları, 1995, s. 309-311

Aykut, A. Sait. "İbn Battûta ", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.19, İstanbul: TDV Yayınları, 1999

Beckwith Christopher I. **İpek Yolu İmparatorlukları**, Kürşat Yıldırım(Çev.), Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2011

Bedirhan Yaşar. **Orta Çağ Tarihi**, Nobel Akademik Yayıncılık, 2012

Ceran İsmail. "Merînîler", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.29, İstanbul: TDV Yayınları, 2004

Cesur Fatma. **Para ve Teorileri**, 2. Basım, Paradigma Akademi Yayınları, 2016

Curtin Philip D., **Dünya Tarihinde Kültürler Arası Ticaret**, Şaban Bıyıklı (Çev.), Küre Yayınları, Nisan, 2008.

Çağırıcı, Mustafa. **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 37, İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Dunn, Ross E. **İbn Battuta'nın Dünyası**, Yeşim Sezdirmez(Çev.), Klasik Yayınları, 2004

Heyd, W. **Yakın-Doğu Ticaret Tarihi**, Ord. Prof. Enver Ziya Karal(çev.), Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.

İBN BATTÛTA. **İbn Battuta Seyahatnamesi (Tuhfetu'n-Nuzzâr fi Garâibi'l-Emsâr ve'l-Acaibi'l-Esfâr)**, A. Sait Aykut (çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004.

İnalçık Halil. **Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, Halil Berktaş(çev.), İstanbul: Eren Yayıncılık, 1997.

Kallek Cengiz. "Ticaret", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.41, İstanbul: TDV Yayınları, 2012

Kavas, Ahmet. **Geçmişten Günümüze Afrika**, İstanbul: Kitabevi Yayıncılık. 2005.

Kulke, Hermann ve Rothermund, Dietmar. **Hindistan Tarihi**, Müfit Günay(Çev.) İmge Kitabevi Yayıncılık, 2001.

McNeill, William H. **Dünya Tarihi**, Alaaddin Şenel(çev.), Ankara, İmge Kitabevi, 11. Baskı

Miquel, Andre. **İslam ve Medeniyeti Doğuştan Günümüze**, Ahmet Fidan ve Hasan Mentеш(Çev.), Ankara: Birleşik Dağıtım Kitabevi, 1991.

Oğuz, Orhan. **İktisada Giriş**, İstanbul: Marmara Ü. Yayınları, 1992

Özdal Ahmet N., **Ortaçağ Ekonomisi ve Müslüman Tüccarlar (10-14. Yüzyıllar)**, İstanbul: Selenge Yayınları, 2016

Özdemir, Mehmet. "Endülüs" Tdv İslam Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Yayınları Cilt:11, 1995

Özer, Mustafa. "İktisatın Temel Kavramlarına Giriş", Mustafa Özer ve Ahmet Tiryaki (Ed.), **İktisada Giriş 1** içinde (2-27), Eskişehir: Anadolu Ü. Yayınları, 2014

Özyurt, Hasan. **Para Teorisi ve Politikası**, Trabzon: Derya Kitabevi, 2006

Pamuk, Şevket. **Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012.

Polat, Ali. **Uluslararası Ticaret de Risk Yönetimi**, İstanbul: İTO Yayınları, 2008.

Sahillioğlu, Halil. "Dinar", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.9, İstanbul: TDV Yayınları, 1994

Sahillioğlu, Halil. "Dirhem", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.9, İstanbul: TDV Yayınları, 1994

Sedillot, Rene. **Değiş Tokuştan Süpermarkete**, Esat Nermi Erendor (Çev.), Ankara: Dost Yayınları, 2005.

Tabakoğlu, Ahmet. **İslam İktisatına Giriş**, 3. Basım, İstanbul: Dergah Yayınları, 2013

Tabakoğlu, Ahmet. **Türkiye İktisat Tarihi**, 12. Basım, İstanbul: Dergah Yayınları, 2014

Tekin, Oğuz. "Sikke", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.37, İstanbul: TDV Yayınları, 2009

Ülgen, Gülten. **İktisat Bilimine Giriş**, İstanbul: Der Yayınları, 2012

Yazıcı, Tahsin. "Çav", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.8, İstanbul: TDV Yayınları, 1993

Yazıcı, Hüseyin. **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 37, İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Yıldırım, K. "Para, Para Arzı ve Talebi", İlyas Şıklar ve Burhan Doğan(Ed.), **Makro İktisat** içinde (86-115), Eskişehir: Anadolu Ü. Yayınları, 2013